

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPARSLAN SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
HARP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ASKERÎ TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HEYET-İ NASÎHA'DAN İRŞAT HEYETLERİNE:
MİLLÎ MÜCADELE'DE HALKI İKNA
ÇALIŞMALARI

Erkan FİNCAN
188923

Doç. Dr. Arif SARI

ANKARA, Haziran 2020

ÖZGÜNLÜK RAPORU

Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve ç) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/05/2020 tarihinde şahsım tarafından adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç,
- 2- Alıntılar hariç/dâhil,
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Usul ve Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Erkan FİNCAN
/ / 2020

ETİK BEYAN

Millî Savunma Üniversitesi Enstitüleri Lisansüstü Tez Hazırlama Kılavuzu'nda yer alan kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bu tezdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler bana aittir; Millî Savunma Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Millî Savunma Üniversitesi ve Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Erkan FİNCAN
/ / 2020

Anneme, Sevgili eşim Ece Hanımefendi 'ye ve Kızım Elif'e.

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Dünya üzerinde önemli bir değere sahip olan ve devrin siyasi, askeri ve ekonomik gücü konumunda bulunan emperyalist devletlere karşı milletin kendi öz irade ve azmi ile verdiği Millî Mücadele'nin mihenk taşlarının 100'üncü yıldönümlerini yaşadığımız bir zaman diliminde bulunmaktayız. Şüphesiz ki bu düşünce, tez konusu olarak Millî Mücadele dönemini çalışmamızda en büyük mesnet kılmıştır.

Millî Mücadele; toplumumuzda, akıllarda en başta askeri bir mücadeleyi ve dolayısıyla İstiklal Harbi'ni çağrıştırırsa da aslında bir taraftan askeri bir harekâtın başarıya ulaşması sürecini tarif ederken diğer taraftan siyasal ve sosyal bir dönüşüm sürecini de tarif etmektedir. Özellikle Büyük Millet Meclisi için en buhranlı dönem olan 1920 yılı; bir taraftan işgal ve isyanlarla, diğer taraftan ise Millî Mücadele'nin maksadının halka anlatılması ve halkın aydınlatılması mücadelesi ile geçmiştir. Bu minvalde verilen mücadelenin başarıya ulaşmasında ve dolayısıyla İstiklal Harbi'nin zaferle nihayete ermesinde ise İrşat Encümeni ve İrşat Heyetlerinin büyük katkıları olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Bu kapsamda tezimizin temel amacı Millî Mücadele dönemi nasihat faaliyetleri hakkında kapsamlı bir inceleme yaparak mezkûr Nasihat Heyetlerinin Millî Mücadele'ye katkılarını ortaya koymak, heyetler hakkında yeni sorular akla getirmek ve bu konudaki farklı çalışmaları teşvik etmek olarak belirlenmiştir.

Böyle bir çalışmayı yapmamda öncü olan, danışmanlığımı üstlenerek bilgi ve deneyimleri ile her aşamada desteğini esirgemeyen, şahsıma akademik anlamda yol gösterip tecrübe kazandıran saygı değer hocam Doç.Dr. Arif SARI'ya ve araştırma sürecinde büyük yardımları dokunan hocam Öğr.Gör. Seyran AKTAŞ BATAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma esnasında kıymetli zamanlarından çaldığım, manevi desteğini üzerimden eksik etmeyen sevgili eşim Ece Hanımefendi'ye ve biricik kızım Elif'e şükranlarımı sunarım.

ANKARA, Haziran 2020

Erkan FİNCAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZGÜNLÜK RAPORU	
ETİK BEYANI	
İTHAF	
TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ	
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
TÜRKÇE ÖZ	ix
İNGİLİZCE ÖZ (ABSTRACT)	x
1. GİRİŞ	1
2. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA ANADOLU'DA GENEL DURUM	6
3. İSTANBUL HÜKÜMETİ'NCE KURULAN NASİHAT HEYETLERİ	20
3.1. Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetlerinin Kuruluşu.....	26
3.2. Anadolu Nasihat Heyetinin Faaliyetleri	31
3.3. Rumeli Nasihat Heyetinin Faaliyetleri	36
4. MİLLÎ MÜCADELE NASİHAT HEYETLERİ	38
4.1. Millî Nasihat Heyetleri Oluşturulmasının Nedenleri	38
4.2. Heyet-i Temsiliye Dönemi Nasihat Faaliyetleri.....	47
4.3. Büyük Millet Meclisi'nin Nasihat Teşkilatı: İrşat Encümeni ve İrşat Heyetleri	53
4.4. İrşat Encümeni ve Heyetlerinin Kuruluşu	57
4.5. İrşat Encümeni ve Heyetlerinin Faaliyetleri	60
4.6. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi	71
5. SONUÇ	75
KAYNAKÇA	79
EKLER	86
Ek 1. İtilaf Devletlerinin İşgalleri	86
Ek 2. Anadolu Nasihat Heyeti Gezi Güzergâhı	87
Ek 3. Nasihat Heyetleri Hakkında Padişah Beyannamesi	88
Ek 4. Rumeli Nasihat Heyeti Gezi Güzergâhı	90
Ek 5. Fotoğraflar	91
Ek 6. Arşiv Belgeleri	92

KISALTMALAR

a.g.a.	: Adı geçen arşiv
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
BOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
bkz.	: Bakınız
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM GZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi
T.D.K.S	: Türk Devrimi ve Kurtuluş Savaşı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.İ.H-I	: Türk İstiklal Harbi-I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı
T.İ.H.C-VI	: Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)
T.İ.H.K.B.	: Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

ÖZ

Heyet-i Nasîha'dan İrşat Heyetlerine: Millî Mücadele'de Halkı İkna Çalışmaları

Erkan FİNCAN

Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü

Ankara, Mayıs 2020

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'nun işgaline karşı milletin öz iradesi ile ortaya çıkan Millî Mücadele hareketinden rahatsız olan İngilizler ile İstanbul Hükûmeti, maddi ve manevi değerler üzerinden birlikte yürüttükleri kara propaganda neticesinde halkı, Kuvayı Millîye, Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi aleyhinde kışkırtarak Anadolu'nun birçok yerinde Ankara'ya karşı isyanlar çıkmasını sağlamışlardır. Millî Mücadele için en büyük tehlikelerden birisi olan ve Ankara'nın halk üzerindeki güven ve otoritesini zayıflatan bu isyanlar, işgal güçlerine karşı yapılacak İstiklal Harbi'nin hazırlıklarını ciddi boyutlarda engellemekteydi. Dolayısıyla Ankara Hükûmeti, isyanları bastırıp, halk üzerindeki güven ve otoritesini yeniden tesis edebilmek adına kesin ve sert tedbirlerin yanı sıra halkı aydınlatmak ve Büyük Millet Meclisi etrafında birleştirmek maksadıyla İrşat Heyetleri kurulmasına karar vermişti.

Bu nedenle teşkil edilen İrşat Encümeni ve İrşat Heyetleri, halkın büyük bir bölümünün okuryazar olmadığı Anadolu'nun dört bir tarafına dağılarak Büyük Millet Meclisi'nin niyet ve maksadını anlatmaya çalışmışlardı. Ayrıca bu heyetlerde halkın güvenini kazanmış kişilerin, askerlerin, din adamlarının ve bölge eşrafından sözü geçen şahısların görev alıp fedakâr bir şekilde çalışmaları İrşat Encümeni ve Heyetlerinin, dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nin amaçlarına ulaşmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.

Anahtar Sözcükler : Millî Mücadele, Nasihat Heyeti, İrşat Encümeni, İrşat Heyeti, Heyet-i Nasîha.

Bilim Kodu : 116104

Sayfa Sayısı : 111

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Arif SARI

ABSTRACT

From The Committees Of Advice To Committees Of “İrşat”: Practices Of Convincing The Public In The National Struggle

Erkan FİNCAN

Turkish National Defense University, Alparslan Defense Science Institute

Ankara, May 2020

In the wake of Mondros Armistice, England and Istanbul government who are uneasy about the National Struggle movement emerged from nations very will against occupation of Anatolia, procured that riots took place in many places of Anatolia, as a result of the joint black propaganda made by England and Istanbul government, provoking the people against Turkish Revolutionaries, Mustafa Kemal Pasha and Grand National Assembly. These riots which were one the many dangers fort he National Struggle and weakening. The trust and authority of the Ankara Goverment upon the people, had been hindening. The preperations of Turkish War of Independence which would be against the Occupation Forces. Thereby Ankara Goverment to quell the riots, along with strict and precise measures to rebuild the trust and authority upon the public decided to found “İrşat” committees to enlighthens and unite the people around Grand National Assembly.

“İrşat” Councils and Committees constituted on account of this reason, tired to tell the people intentions and purposes of the Grand National Assembly in every corner in Anatolia where a great number of people who were illiterate religious men. In addition, assigning of the people soldiers gained public trust and notables of towns or villages nearby and their devoted work had great influence on the achievement of it is goals of “İrşat” Councils and Committees so Grand National Assembly.

Keywords : National Struggle, Advice Councils, “İrşat” Councils, “İrşat” Committees, “Heyet-i Nasîha”.

Science Code : 116104

Pages : 111

Supervisor : Doç.Dr. Arif SARI

1. GİRİŞ

Türk Millî Mücadelesinin askeri ve siyasi yönleri bu zamana kadar çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Modern Türk tarihinin en önemli veçhesini teşkil eden bu süreç böylece büyük ölçüde aydınlatılmış durumdadır. Bununla birlikte, bütünüyle halkın maddi ve manevi desteğine isnat edilmiş olan Millî Mücadele'nin örgütleniş aşamasında, Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosunun Türk halkını istiklal fikri etrafında nasıl birleştirdiğine dair yeni çalışmalara ise halen ihtiyaç vardır.

Trablusgarp Harbi ile başlayıp Dünya Savaşı'nın nihayete ermesine değin süren sekiz yıllık uzun savaş döneminde büyük kayıplara uğrayan Türk milleti, henüz kendisini toparlayamadan yeni bir harbe bütün gücüyle destek vermiştir. Osmanlı resmi hükûmetinden müstakil ve ona muhalif hareket eden Millî Mücadelecilerin, ağır şartlar altında bulunan milletin desteğini sağlayabilmeleri Kurtuluş Savaşı'nın askeri kısmının dışında incelenmeye değer bir diğer başarılı yönünü teşkil etmektedir. Bu başarıda halkın bilinçlendirilip istiklal kavramı etrafında birleştirilmesini sağlayan Nasihat Heyetlerinin ise önemli katkıları olmuştur.

Millî Mücadele'nin Anadolu'da güç kazanmaya başlayarak müstakil hareket etmesinin İstanbul Hükûmeti'ni rahatsız etmiş olduğu malumdur. Kendi nüfuzunu korumak amacıyla halkı yanına çekmek isteyen İstanbul Hükûmeti de Nasihat Heyetleri kurmuştur. Bu heyetlerin gayesi halkın Anadolu hareketine destek verilmesinin önüne geçmek olmuştur. Böylece Millî Mücadele hareketinin teşkil ettiği Nasihat Heyetlerinin halkın istiklal konusunda bilinçlendirilmesi görevine, İstanbul Hükûmeti'nin söylevlerini çürütme vazifesi de eklemiştir. Buna işgalcilerin ve azınlıkların kamuoyunu Millî Mücadele'den uzaklaştırmaya yönelik faaliyetlerini de ilave etmek gerekir. Tüm bu şartlar birlikte değerlendirildiğinde Millî Mücadelede verilen fikri örgütlenme mücadelesinin ve elde edilen başarının ne denli büyük olduğu daha iyi tasavvur edilebilir. Bu ise Nasihat Heyetlerinin doğrudan halka ulaşmaktaki başarısını ve cephe gerisinde sürüp giden bu mücadeledeki önemini daha iyi ortaya koymaktadır.

Bu tez çalışmasının esas konusunu da Millî Mücadele sürecinde teşkil edilen Nasihat Heyetleri ve bunların Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenme sürecindeki katkılarının tetkiki oluşturmaktadır. Araştırmamızda Millî Mücadele'nin desteklenmesi için kurulan heyetlerin yanı sıra İstanbul Hükûmeti tarafından kurulan heyetler de ele alınarak ikisi arasında bir mukayese yapılmasına da gayret edilmiştir. Tezimizin asli konusu olmamakla birlikte Nasihat Heyetlerinin hangi şartlar altında vazife icra ettiğinin anlaşılabilmesi için Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'daki durum ve bilhassa halkın içinde bulunduğu vaziyetin kısaca ele alınması da uygun görülmüştür.

Nasihat Heyetleri Hakkında Kaynaklar ve İlgili Araştırmaların Değerlendirilmesi

Nasihat Heyetleri, Millî Mücadele döneminde halkın örgütlenmesi konusunda son derece önemli vazifeler üstlenmiş, cephe gerisinde askeri kadro ile sivil gücün işbirliğinin teminine gayret etmiştir. Bu vasfı bakımından Nasihat Heyetleri, müstakil bir araştırma konusu olabilecek kıymeti haiz olmakla birlikte bu konuda detaylı araştırma eserleri yoktur. Nasihat Heyetleri hakkında bilgiler, arşiv vesikaları, devrin mecmua ve gazeteleri ile hatıratlarda yer almakla birlikte bu konuda kısıtlı bilgilere yer veren bazı eserler de bulunmaktadır.

Bu eserlerden ilki Mevlüt Çelebi'nin Anadolu Nasihat Heyeti hakkında daha önce yayınladığı bir makalesini yeni kaynaklar ışığında 1992 yılında yeniden kaleme almasıyla vücut bulan “Heyet-i Nasîha” isimli eseridir. Çelebi bu eserinde Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul Hükûmeti'nin politikasının bir ürünü olan Nasihat Heyetlerini incelemektedir. Dolayısıyla eserde Millî Mücadeleyi desteklemek üzere teşkil edilen heyetlere ilişkin bilgiler yer almamaktadır. Mevlüt Çelebi'nin adı geçen eseri, İstanbul ve Ankara Hükûmetleri tarafından teşkil edilmiş olan heyetlerin karşılaştırılabilmesi açısından çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer almıştır.

Millî Mücadele'ye karşı Anadolu'da isyanların vuku bulmasının ardından Heyet-i Temsiliye tarafından halkı aydınlatmak ve isyanların yayılmasını önlemek maksadıyla görevlendirilen Nasihat Heyetlerine ilişkin en kapsamlı çalışma Günay Çağlar'ın “Hüsrev Bey Heyet-i Nasîhası” adlı eseridir. Ancak bu eserde, adından da anlaşılabilceği gibi yalnızca heyetlerden birinin incelemesi yapılmıştır. Çağlar'ın çalışmasında, Düzce hadiseleri üzerine bölgeye gönderilen Binbaşı Hüsrev Bey

başkanlığındaki Nasihat Heyetinin ölümle yüz yüze gelecek derecede zorluklar yaşamalarına rağmen vazifelerini başarıyla tamamladıkları tafsilatlı olarak anlatılmaktadır.

Halkı yönlendirmek ve belirli amaçlar etrafında toplayabilmek maksadıyla farklı zamanlarda farklı iradeler tarafından kullanılan Nasihat Heyetleri isim olarak benzerlik gösterse de niyet ve maksatları açısından farklı taraflarda yer alabilmişlerdir. Zira İstanbul Hükûmeti tarafından görevlendirilen heyetler ile Büyük Millet Meclisi tarafından görevlendirilen heyetler bu minvaldedir. Öyle ki “Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları” adlı kitabında Cemal Kutay, Millî Mücadele döneminde görevlendirilmiş olan heyetlere Heyet-i Nasîha denmesini eleştirmektedir. Kutay ayrıca Millî Mücadele’ye halkı inandırmak maksadıyla teşkil edilmiş heyetlerin Heyet-i İrşadiye olduğunu, Heyet-i Nasîha’ların ise Mondros hükûmlerine karşı millî hareketleri önlemek ve halkın merkezi hükûmetin kararlarına itaat etmesini sağlamak maksadını güttüğünü söylemektedir. Cemal Kutay her ne kadar bu bilgileri verirken kaynak göstermese de farklı kaynaklardan bu bilgilerin doğruluğunu teyit etmek mümkündür. Böylece dönem içerisinde teşkil edilmiş olan Nasihat Heyetlerinin farklı amaçlarla teşkil edildiği gibi farklı isimler aldığını da görmekteyiz.

Mevlüt Çelebi’de kaynak araştırmasında bu konuya değinmiş, bazı gazete ve belgelerde Damat Ferit Paşa Kabinesi’nin heyetlerine “Heyet-i Mahsusa”, “Heyet-i Muhtereme”, “Heyet-i Celile” ve “ Heyet-i Fevkalâde” gibi isimlerin verildiğini belirtmektedir. Fakat Sadrazam Ferit Paşa “Heyet-i Nasîha” ismini tercih etmiştir. Millî Mücadele dönemi Ankara Hükûmeti tarafından görevlendirilen heyetler içinde ilk başlarda “Heyet-i Nasîha” ismi kullanılmış olmakla birlikte özellikle Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra nasihat faaliyetlerinin İrşat Encümeni ve İrşat Heyeti isimleri altında yürütüldüğü görülmektedir.

Bu noktada, çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynaklardan bir diğeri İhsan Güneş’in “Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı” adlı eseri olmuştur. Bu eser Büyük Millet Meclisi’nin yürüttüğü propaganda faaliyetlerine hasredilmiş olsa da İrşat Encümeni ve İrşat Heyetlerinin teşkil sürecine dair cüzi bilgiler de ihtiva etmektedir. Bu nedenle İrşat Heyetlerine dair müracaat edebildiğimiz sınırlı sayıdaki çalışma arasında Güneş’in eserini de ilave etmek gerekmektedir.

Nasihat Heyetleri ile ilgili bilgi derlenebilecek bir diğer kaynağı, dönemin bilhassa yerel gazetelerinde çıkan heyetlere dair yazılar oluşturmaktadır. Gazetelerde İstanbul Hükûmeti'nin Anadolu ve Rumeli Heyet-i Nasihalarının faaliyetleri 1919 yılı Nisan ve Mayıs aylarında basında geniş yer bulmuştur. Dönemin gazeteleri arasında bu heyetlere karşı adeta bir ilgi yarışı söz konusu iken bilhassa Yeni Gazete'nin 12 Nisan-19 Mayıs 1919 tarihleri arasındaki nüshalarında daha fazla bilgiye rasgelmekteyiz. Ancak Millî Mücadele'nin Anadolu'da yayılmaya başlamasıyla İstanbul Hükûmeti tarafından basına sıkı bir sansür uygulanmaya başladığından heyetler hakkında gazete yazıları son derece azdır.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtiği ilk andan itibaren halkın kurtuluş davası etrafında örgütlenebilmesi amacıyla gazeteler çıkarılmasını istemiştir. Millî Mücadele'nin örgütlenmesi yolundaki çalışmalara dair haberlerin İstanbul Hükûmeti'nin dahliyle sansürlenmesi bu süreci hızlandırmıştır. Böylece Millî Mücadele hakkında gerçekleri ve gelişmeleri Anadolu halkına duyurmak ve ahaliyi aydınlatmak maksadıyla yeni gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Millî Mücadele'nin Nasihat ve İrşat Heyetleri hakkındaki haberler bu gazetelerde yer almıştır. Bu anlamda özellikle Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 1920 yılına ait nüshaları bu çalışmada yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde ve ATASE Arşivi'nde Nasihat Heyetleri ile ilgili arşiv vesikaları bulunmaktadır. Bu belgeler, gerek İstanbul Hükûmeti gerekse Millî Mücadele kadrosunca nasihat faaliyetlerinin son derece önemli addedildiğini göstermektedir. Belgelerden, heyetlerin harcırah tahsisinden, yol masraflarının ödenmesine, güzergâh boyunca mülki makamların bilgilendirilmesinden, emniyet için birlik görevlendirilmesine kadar tüm tedbirlerin alınmasına ilişkin geniş bir planlama yapıldığı tespit edilmektedir. Ayrıca mevcut arşiv belgelerinde heyetlerin görevlendirilmesine duyulan ihtiyaçlar beyan edilirken, İngilizler tarafından özellikle aşiretler üzerinden yapılan propagandalar da belgelenmiştir. İstanbul Hükûmeti'nin İtilaflarında desteği ile birlikte yürüttükleri propaganda sonucunda Anadolu'da ortaya çıkan isyanlara karşı heyetlerin faaliyetleri de yine arşiv kaynaklarında yer bulmaktadır.

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına müteakip Ankara'nın yanı başına kadar gelen isyan dalgası üzerine gündem olan irşat ve tenvir faaliyetleri, meclisin açık ve kapalı oturumlarının en çok tartışılan konuları arasında yer almaktadır. Anadolu'nun içinde

bulunduğu ahval her geçen gün ahalinin aydınlatılması gerekliliğini daha fazla ortaya çıkarmıştır. Nitekim bunu iyi tahlil eden Büyük Millet Meclisi, bu konuda faaliyetleri teşkilatlı bir biçimde yürütmek maksadıyla İşat Encümeni teşkil edilmesini kararlaştırmıştır. Böylece irşat ve tenvir faaliyetleri Büyük Millet Meclisi adına encümen tarafından, encümen adına da İşat Heyetleri tarafından yürütülmüştür.

Büyük Millet Meclisi'nin en öncelikli ve elzem konusu olan irşat faaliyetleri özellikle 1920 yılı içerisindeki zabıt ceridelerinde en çok karşımıza çıkan konu olmuştur. Ancak mezkûr encümen ve heyetler sadece 1920 yılı değil Milli Meclis'in birinci dönemi içerisinde hemen hemen tüm zamanlarda gündem maddesidir. Vekiller tarafından da özel bir ilgi gören bu konu zabıt ceridelerinde her boyutuyla yer almıştır. Encümen ve heyetlere ye seçimi, encümenin görevleri, bütçesi ve ilerleyen süreçte teşkilat yapısının yeniden değerlendirilmesi gibi birçok konu tartışılmıştır. Zabıt cerideleri, İşat Encümeni faaliyetlerinin vekiller tarafından zaman zaman eleştirildiği fakat önemini kaybetmediğini de göstermektedir. Bu itibarla çalışmanın hazırlanmasında ve bilhassa Milli Mücadele dönemi irşat faaliyetlerinin analiz ve izahında arşiv belgeleri ile Büyük Millet Meclisi zabıt cerideleri başlıca kaynaklar olmuştur.

2. MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SONRA ANADOLU'DA GENEL DURUM

Dünya tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi olan Birinci Dünya Savaşı; siyasi, sosyal ve ekonomik sahadaki sonuçları itibariyle çok geniş bir coğrafyada etkili olmuştur. Bu savaş Osmanlı Devleti'nin yıkılışına ve yeni bir Türk devletinin tesisine zemin hazırlaması bakımından Türk tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Bu araştırmaya konu olan Nasihat Heyetleri de esasen Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti üzerindeki sonuçlarından neşet etmiştir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Türk topraklarında işgaller başlamış, bağımsız devlet arzulayan azınlıklar isyan etmiş ve devlet otoritesi bütünüyle yitirilmiş durumdaydı. Bu halde memleketin bütünüyle kaybedilmesine mani olmak isteyen vatanperverlerin önderliğinde bir direniş başlatılmıştır. Bu direniş genel kabul gören adıyla Millî Mücadele hareketidir. Nasihat Heyetleri de bu süreçte, milleti Millî Mücadele hareketine destek vermek konusunda bilinçlendirme çalışması yürüten teşkilat vazifesi görmüştür. Bu bakımdan Nasihat Heyetlerinin faaliyetleri ve Millî Mücadele'nin örgütlenme aşamasındaki yerlerinin tam olarak izah edilebilmesi için öncelikle Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti ve toplumu üzerinde nasıl bir etki bıraktığının dikkate alınması gerekir. Tezimizin asıl konusu olmasa da mütareke döneminde İstanbul Hükûmeti'nin vaziyeti ve Anadolu'da yaşanan gelişmelere dair burada verilecek kısa izahat faydadan hali değildir.

Üçlü İttifak safında savaşa giren Osmanlı Devleti, dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı'nda dokuz ayrı cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı ordusu savaş boyunca yetersiz silah, teçhizat ve donatım nedeniyle zor bir mücadele sürdürmüştür.¹ Çanakkale cephesindeki hem kara hem de deniz savaşlarında zafer kazanılmış olmakla birlikte aynı başarı Kafkas ve Kanal cephelerinde gösterilememiş ve büyük kayıplar

¹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S.141, Belge 150. Cemal Kutay, *Yazılmamış Tarihimiz* (İstanbul: Aksoy Yayıncılık, 1999), 11.

verilmiştir.² Osmanlı ordusunun bu cephelerdeki kayıplarına sair mücadele sahalarındaki hem insan hem de teçhizat kaybı da eklenmiştir. Ordunun içerisine düştüğü bu vaziyet Kurtuluş Savaşı'na girildiğinde Türk askeri kuvvetinin de oldukça zayıf durumda bulunmasının ve doğrudan halkın desteğine ihtiyaç duyulmasının temel nedeni olmuştur.

Dört yıl süren savaşın sonunda geline nokta durumun umutsuz ve mütarekenin kaçınılmaz olduğunu gören Talat Paşa Kabinesi barış tekliflerinin cevabını beklemeden 13 Ekim 1918'de istifa etmiştir. Bunun üzerine 14 Ekim 1918'de yeni kurulan Ahmet İzzet Paşa Kabinesi ilk toplantısında, en kısa zamanda barışın sağlanması için tüm yollara başvurma kararı almış ve Dışişleri Bakan Vekili Nabi Bey'e İtilaf devletleri ile görüşme yapma yetkisi vermiştir. Hazırlanan mütareke talebi General Charles Townshend aracılığıyla İngilizlere iletilmiştir. Osmanlı Devleti'nin mütareke talebi öncelikle İngiliz Kabinesine sunulmuş, daha sonra 5 – 8 Ekim 1918'de Versailles'de ki İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanlıkları konferansında görüşülerek karara bağlanmıştır. İtilaf devletleri tarafından hazırlanan mütareke metni, tüm maddelerinin Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmesi konusunda çaba gösterilmesi emredilerek, 22 Ekim 1918'de İngilizlerin Ege Filosu Başkomutanı Amiral Calthorpe'a iletilmiştir.³

Nitekim İtilaf devletlerini temsilen İngilizler ile Osmanlı temsilcileri arasında 27 Ekim 1918'de Midilli (Limni) Adası'nın Mondros Koyu'nda demirli bulunan İngiliz zırhlısı "Agamemnon"da mütareke görüşmeleri başlamıştır. Rauf Bey yoğun ve tartışmalı geçen görüşmeler sonucunda kendilerine verilen mütareke koşullarını, ağır ve üzücü olduğu düşüncesiyle birlikte 29 Ekim'de Sadrazama gönderdiği telgrafta bildirerek kendilerine konu ile ilgili talimat verilmesini istemiştir. İtilaf devletleri tarafından sunulan mütareke şartlarına şaşırarak kabine daha hafif şartları içeren tekliflerini geri göndermiş fakat Amiral Calthorpe böyle bir teklifi kabule yetkili olmadığını, mütarekenin 30 Ekim 1918 saat 21.00'a kadar imzalanmadığı takdirde yeniden savaşın çıkacağını belirtmiştir. Padişah Vahdettin ve Sadrazam İzzet Paşa tarafından da ağır

² Mehmet Okur, "Osmanlı Devleti'nin Almanya İle İttifakını ve Birinci Dünya Savaşı'na Girişini Gerekli Sebepler", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.16 (Ağustos 2010), 104.

³ Salâhi R. Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı I. Cilt* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 9. General Charles Townshend, 17 Nisan 1916'da Kut'ül Amare'de esir olduktan sonra İstanbul'a gönderilmiş ve esaret süresini Heybeliada ile Büyükdada'da geçirmiştir. Hülya Özkan, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994), 5. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi-I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı* (Ankara, 1999), 30.

bulunan mütareke hükümlerinin, çıkabilecek yeni bir savaşta, Trakya'ya doğru ilerlemekte olan Fransız ordusunun İstanbul'u işgal edebileceği ve daha birçok noktada işgallerin yaşanabileceği endişesi içerisinde hâlihazırda İngilizlerin samimi ve dostça görünen tutum ve siyasetlerine güvenilerek kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Verilen karar ve yetki, Rauf Bey'e iletilmiş ve Rauf Bey tarafından 30 Ekim 1918 akşamı saat 20.03'te imzalanan mütareke 31 Ekim 1918 günü öğle saatinden itibaren yürürlüğe girmiştir.⁴

Mondros Mütarekesi her ne kadar başlangıçta çatışma ortamını filen sona erdirmiş olsa da Osmanlı Devleti açısından her yönüyle bir teslimiyet niteliği taşımaktaydı. Zira Mütareke maddeleri, İtilafların Osmanlı Devleti'nin geleceğine dair emellerini gerçekleştirmeye zemin hazırlayacak nitelikteydi. Osmanlı açısından ağır olan ve sık sık ihlal edilen bu maddeler ile Birinci Dünya Savaşı'nda askeri başarılarla elde edilen avantajlar kaybedildiği gibi elde kalan toprakların güvenliği de bütünüyle ortadan kalkmış oluyordu. Savaşın en şiddetli muharebesinin yaşandığı Çanakkale cephesinde elde edilen muvaffakiyet yok sayılarak boğazlar İtilaflara teslim ediliyor, doğuda Azerbaycan sınırlarına ulaşan Türk Ordusunun geri çekilmesi isteniyordu. Ayrıca, İtilafların ileride Anadolu topraklarından istedikleri şekilde tasarruf etmesini temin edecek maddeler ile bazı hükümlere konulan muğlak ifadeler ilerde bunların Türklerin aleyhine kullanılabileceğini gösteriyordu. Bu hükümler arasında stratejik bölgelerde kargaşanın husule gelmesini havi madde, ilerde işgaller için geçerli sebep olarak gösterilmiştir. Öte yandan Anadolu'da yapılacak bir işgal karşısında Türk tarafının direniş göstermesinin önüne de yine Mondros ile geçilmekteydi. Türk askeri birliklerin terhisi, askeri malzemenin teslimi, ulaşım ve haberleşme imkânlarına el konulması bu yolda ki ön hazırlığı temin ediyordu. Mondros, Anadolu'da yaşayan azınlıklar için de esasen vaatler de bulunuyor, bilhassa Ermenilere Doğu Anadolu'da bir devlet kurulabilmesinin hukuki alt yapısını oluşturunuyordu.

Bütün bu özellikleri bakımından mütareke, Anadolu'da Türk varlığının ya küçük bir sahada ve galip devletlerin kontrolü altında bulunmasına imkân tanıyor yahut bir sonraki aşamada buradan bütünüyle atılmalarının adımlarından birini teşkil ediyordu. Çünkü daha savaş başlamadan Osmanlı Devleti'ni gözden çıkarmış olan İtilaf

⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 35-41. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.27, Belge 698. Salâhi Sonyel mütarekenin imzalanış saatini 21.40 olarak belirtmektedir. Sonyel, *a.g.e.*, 12-13.

devletleri savaş sürecinde kendi aralarında Osmanlı topraklarını paylaşmak maksadıyla bir dizi gizli antlaşmalar yapmışlardı. Bu antlaşmalar doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne sadece Anadolu'nun ortasında, Kastamonu, Ankara, Eskişehir ve Bursa'nın bir kısmından ibaret olan küçük bir alan bırakmak istiyorlardı.⁵ Çok geçmeden İngiliz ve Fransızların mütareke sınırlarını ve koşullarını aşarak başlattıkları işgaller, müttefikleri olan İtalyanlarla Yunanlıları da harekete geçirmişti. Onlarda daha önce kendi aralarında yaptıkları paylaşım planlarından paylarına düşeni ya da vaat edilenleri almak için işe koyulmuşlardı. Mütarekenin imzalandığı günden Anadolu'da Millî Mücadele'nin temelini oluşturacak ilk kongrenin yapıldığı 1919 Haziran'ına kadar geçen sürede yurdun dört bir tarafı İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan kuvvetlerince işgal edilmişti. (Ek-1)

İşgaller devam ederken 4 Mart 1919'da Tevfik Paşa sadrazamlığı Damat Ferit'e devretmişti. Damat Ferit Paşa iktidara geldiği ilk zamanlar aydın çevrelerce iyi karşılanmıştı. Mütareke sonrası azınlıkların bulunduğu bölgelerde asayişin tesis edilmesine çalışmış ve başka işgallerin olmaması için daha etkin önlemler almaya gayret etmişti. Ama zamanla İngiliz yanlısı tutumları artmaya ve kamuoyunun desteğini kaybetmeye başlamıştı. Her fırsatta İngilizlerden destek isteyen ve yardım talebinde bulunan Ferit Paşa, umutlarının İngiliz Hükûmeti olduğunu da belirtmekten kaçınınmıyordu.⁶ Tevfik Paşa Hükûmeti zamanından başlayan, Damat Ferit ile devam eden ve Padişah Vahdettin'in de içinde bulunduğu bu tutum ve İngiliz hayranlığı zamanla daha da ileri giderek vatana ihanet noktasına gelmiştir.⁷ Padişah Vahdettin ise kendi tahtını ve imparatorluğunun kalanından ne kurtarabilirse onu kurtarmak için İngilizlere yanaşmakta bir sakınca görmüyor, İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Richard Webb'le birlikte çıkarları için hareket etmekten de kaçınınmıyordu. Bunun bir örneği olarak; meclisteki İttihatçılardan ve onların baskılarından kurtulmak için İngilizlerin desteğine güvenerek ve anayasanın 7'nci maddesine dayanarak Mebusan Meclisi'ni dağıttığını söylemek mümkündür.⁸

⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Devrimi ve Kurtuluş Savaşı* (Ankara, 1976), 5-7. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 7.

⁶ Jaeschke, a.g.e., 19. Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973), 48.

⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 100 Soruda Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması* (Ankara, 2001), 48.

⁸ Jaeschke, a.g.e., 98. Özkan, a.g.e., 95-97. Sonyel, 1973, 43.

Mütareke dönemi içerisinde giderek etkisiz hale getirilmeye çalışılan ve bu durum karşısında hükûmetin sessiz tutumu nedeniyle savunma azim ve iradesi kırılan ordunun genel durumunu ise Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şöyle özetliyordu:

“Genel durumu saptamak için ordu birliklerinin nerelerde ve ne durumda olduklarını açıklamak isterim. Anadolu'da, başlıca iki ordu müfettişliği kurulmuştu. Ateşkes anlaşması yapılır yapılmaz birliklerin savaşçı erleri terhis edilmiş, silah ve cephanesi elinden alınmış; bu birlikler, savaş gücünden yoksun birtakım kadrolar durumuna getirilmişti.

Merkezi Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği'ne mensup kıtaatın vaziyeti şöyle idi:

Bir fırkası (41 inci Fırka) Konya'da ve bir fırkası (23 üncü Fırka) Afyon Karahisarı'nda bulunan 12 nci Kolordu, karargâhiyle Konya'da bulunuyordu. İzmir'de esir olan 17 nci Kolordunun, Denizli'de bulunan 57 nci fırkası da, bu kolorduya ilhak edilmişti.

Bir fırkası (24 üncü Fırka) Ankara'da ve bir fırkası (11 inci Fırka) Niğde'de bulunan 20nci Kolordu, karargâhiyle Ankara'da.

İzmit'te bulunan 1 inci Fırka, İstanbul'daki 25 inci Kolorduya raptedilmişti. İstanbul'da da 10 uncu Kafkas Fırkası vardı.

Balıkesir ve Bursa havalisinde bulunan, 61 inci ve 56 ncı Fırkalar, karargâhi Bandırma'da bulunan İstanbul'a merbut 14 üncü Kolorduyu teşkil ediyorlardı. Bu kolordunun kumandanı Meclisin küşadına kadar, merhum Yusuf İzzet Paşa idi.

3 üncü Ordu Müfettişliği ki müfettişi ben idim, karargâhımla Samsun'a çıkmış bulunuyordum. Doğrudan doğruya taht-ı emrimde iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3 üncü Kolordu, [Kumandanı beraberimde getirdiğim Miralay Refet Bey]. Bu kolorduya mensup bir fırkanın (5 inci Kafkas Fırkası) merkezi Amasya'da. Diğer fırkasının (15 inci Fırka) merkezi Samsun'da idi. Diğer, merkezi Erzurum'da bulunan 15inci Kolordu idi. Kumandanı Kazım Karabekir Paşa idi. Fırkalarından birinin (9 uncu Fırka) merkezi Erzurum'da, kumandanı Rüştü Bey. Diğerinin (3 üncü Fırka) merkezi Trabzon'da idi. Kumandanı Kaymakam Halit Bey idi. Halit Bey, İstanbul'a davet edilmiş olduğundan kumandadan çekilerek Bayburt'ta ihtifa etmiş, fırka vekâletle idare olunuyor; kolordunun diğer iki fırkasından 12 nci Fırka Hasankale şarkında hudutta, 11 inci Fırka Beyazıt'ta bulunuyordu.

Diyarbakir havalisinde bulunan iki fırkalı, 13 üncü Kolordu, müstakil idi, İstanbul'a tâbi bulunuyordu. Bir fırkası (2 nci Fırka) Siirt'te; diğer fırkası (5 inci Fırka) Mardin'de idi.”⁹

Ordunun içinde bulunduğu durumdan ve memleketin dört bir tarafının birbirini ardına işgal edilmesinden rahatsız olan komutanlardan bazıları, imkânları dâhilinde direnmeye devam ediyordu. Ancak direnişin olduğu bölgelerde ki birlikler özellikle İngilizlerin talepleri doğrultusunda ya lağvediliyor ya da konuş ve kuruluş değiştiriyordu. Aynı zamanda direnişin başı olarak görülen komutanlar ise İstanbul'a çağırılıyor, burada Türk makamlarına haber dahi verilmeksizin tutuklanarak Malta'ya sürgün ediliyorlardı.¹⁰

⁹ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev I. Cilt 1919-1920* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 11-12.

¹⁰ Tuncer Baykara, *Millî Mücadele (1918-1923)* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 6-38.

Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ne etkisi yalnızca askeri kaynakların tüketilmesi konusunda olmadı. Aynı zamanda devlet iktisadi, siyasi ve sosyal alanda büyük sıkıntılara düştü. Daha savaş başlamadan evvel zor durumda bulunan Osmanlı hazinesi savaşın ağır yüküyle tamamen boşalmış durumdaydı. Hazineye gelir olabilecek iktisadi kaynakların büyük kısmı kaybedilmiş ve üretim alanları elden çıkmış durumdaydı. Askeri ve ekonomik başarısızlık Osmanlı Hükûmeti'nin merkezi otoritesini derinden sarsmış, elde kalan topraklar üzerinde yaşayan ulusların, milliyetçilik duygularıyla bağımsız hareket etmelerini de kolaylaştırmıştı.

Anadolu'yu büyük tehdit altına sokan ve Türk halkını derinden üzen sadece mütareke ve müttefiklerin işgalleri değil, yüzlerce yıl birlikte ve yan yana yaşadıkları azınlıkların, özellikle Rum ve Ermenilerin, mütarekenin imzalanmasıyla birlikte sevinç gösterilerinde bulunmaları ve işgal edilen yerlerde müttefik askerlerinin gelişini bayram havasına çevirmeleriydi. Türkler, Rum ve Ermenilerin bu olağandışı sevinçlerinden kaygılanmaya başlamıştı. Çünkü bunca yıldır onların varlığına ses etmemiş, onları kendilerinden ayırt etmemiş, ortak kültür ve tarihle iç içe kaynaşmışlardı. Rum ve Ermeniler ise Türkleri düşman gibi görüyor, aslında yıllardır içlerinde kin ve nefret ile besledikleri gerçek emellerini çekinmeden açığa vuruyorlardı. Hatta bu emellerini gerçekleştirmek adına cemiyetler kurmuş ve teşkilatlanmaya başlamışlardı. Türklüğü mümkün olduğunca zayıflatmak isteyen İngiliz ve Fransızlar bu cemiyetlerden de yararlanmak istiyorlardı. Çünkü Anadolu'daki Türklüğün mümkün olduğunca zayıflaması temel siyasetleriydi.¹¹

Rumlar, mütarekeyi büyük bir sevinçle karşılayıp, birbirlerini tebrik ediyor, ev ve dükkânlarına Yunan bayrakları asıyor hatta taşkın davranışlarda bulunuyorlardı. Özellikle “Büyük Yunanistan” hayalini gerçekleştirmek için gizli cemiyetler kurmuşlardı. Bu cemiyetlerden en önemli ve aktif olanları Mavri Mira ve Pontus Rum cemiyetleriydi. Mavri Mira Cemiyeti, Anadolu'da (özellikle Ege'de) Pontusçuluğu desteklerken İstanbul ve Trakya'da da birçok köyü basıp yağmalyordu. Pontus Rum Cemiyeti ise Batum'dan İnebolu'ya ve Gümüşhane'den Amasya'ya kadar olan bölgede bir Pontus devleti kurulması maksadıyla propaganda yapıyordu. Ermenilerde Rumlarla birlikte işbirliği yapıyor, Türklerin aleyhine çalışıyorlardı. Dünya Savaşı sonrasında halen bir kısmı Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamaya devam eden Ermenilerin bağımsızlık istekleri devam etmekteydi. Savaş sırasında Rusların desteği

¹¹ a.g.e., 39-41.

ile Doğu Anadolu'da devlet kurmak gayesiyle giriştikleri katliamlar, Ermenilerin bir kısmının buradan tehcir etmesiyle durdurulmuştu. Ermenilere en büyük desteği veren Rusların Bolşevik ihtilali sonrasında savaştan ayrılmasıyla Ermeniler önemli bir destekten mahrum kalmışlardı. Ancak savaş sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecine girmesi ve diğer Avrupalı devletlerin destek vaatleri onları yeniden Doğuda bir devlet kurmak konusunda cesaretlendirmişti. Ermeniler, Hınçak ve Taşnak örgütünün idaresi altında siyasi isteklerini gerçekleştirmek üzere örgütlenmeye çalışıyorlardı. Mondros Mütarekesi ile Vilayet-i Sitte'yi¹² Ermenistan'a katmak isteyen Ermeniler ayrıca Maraş, İskenderun ve Trabzon'un bir kısmını da talep ediyorlardı. Hatta Rumlar gibi onlarda bu emellerini gerçekleştirmek için cemiyetler kurmuşlardı. Ermenilerin kurduğu cemiyetlerin en önemlileri ise Hınçak ve Taşnak cemiyetleriydi. Bu cemiyetler müttefiklerin desteği ile köyleri basarak yağma ve tecavüzlerde bulunuyorlardı.¹³

Azınlıkların kurdukları bu zararlı cemiyetlerin yanında, birtakım çıkarları ve menfaatleri uğruna memleketin aleyhine çalışan Türkler tarafından kurulmuş veya desteklenen cemiyetlerde vardı. Kürdistan Teali Cemiyeti, Teali İslam Cemiyeti ve İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin bu cemiyetler arasında ki en önemlileri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle İngilizler tarafından desteklenen bu gibi cemiyetler bölgesel ayrılıkçı hareketlerde bulunmaktaydı ve ileride Millî Mücadele için de büyük zorluklar çıkaracaklardı.¹⁴

Azınlıkların ve zararlı cemiyetlerin her türlü ağır baskı, zulüm ve tecavüzüne uğrayan Türkler, durum hakkında Padişah'a, İstanbul Hükûmeti'ne ve Yüksek İtilâf Komiserliği'ne yaptıkları şikâyetler de hiçbir sonuç alamıyordu. Fiilen işgale uğrayan vatan topraklarıyla, İzmir ve Edirne ile birlikte bütün Trakya ve Vilayet-i Sitte hakkında, Paris Sulh Konferansı'ndan gelen kötü haberlerde Türk milleti üzerinde daha fazla üzüntüye sebep oluyordu.¹⁵ Dolayısıyla millet kendi topraklarını ve haklarını yine kendisi korumak zorundaydı. İşte tam da içinde bulunulan bu durum halkın kendi direniş fikrinin temelini oluşturmaktaydı.

¹² Vilayet-i Sitte: Osmanlı Devleti'nin Erzurum, Van, Elazığ, Diyarbakır, Sivas ve Bitlis olmak üzere yoğun Ermeni nüfusu bulunan altı vilayetine verilen isimdir.

¹³ Genelkurmay Başkanlığı, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 100 Soruda Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması*, 26-27.

¹⁴ a.g.e., 27.

¹⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 283.

Osmanlı Devleti'nden, gizli emelleri doğrultusunda bir şeyler koparmak için eylemlerini sürdüren azınlıkların zararlı cemiyetlerine karşı milletin geleceği kaygısında olan ve memleketini korumak isteyen yurtseverler de bulundukları bölgelerde Türklerin haklarını korumak için bazı yararlı cemiyetler kurmuşlardı. 1918 yılı sonlarına rastlayan bu teşkilatlanma faaliyetleri sonucunda kurulan bazı cemiyetler; Trakya Paşaeli Müdafaa-yı Hukuk Heyet-i Osmaniyesi, Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye Cemiyeti, Trabzon ve Havalisi Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti ve daha sonra Trabzon Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti ve Kilikyalılar Cemiyeti (Pontusçulara ve Ermenilere karşı), İzmir Müdafaa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, daha sonra Ege illerinde örgütlenen Hareket-i Milliye-Redd-i İlhak Cemiyetleri ile bu cemiyetlerin de dışında, memleketin selametini İngiliz himayesi ya da Amerikan mandasında gören aydın kesimden bir kısım yurtseverlerin faaliyetleri olarak özetlenebilir.¹⁶

Bu cemiyetler, adlarından da anlaşılabilceği gibi bölgesel olup, güçlü bir merkezi yapıdan uzak olduklarından, yalnız kendi bölgelerinin geleceği için galip devletlere yapılan müracaatları sonuçsuz kalıyordu. Anadolu'da tüm yurdu kapsayacak bir ulusal mücadele hareketi başladıktan sonra bu cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilerek çok daha faydalı olmuşlardı.¹⁷

Aynı dönem içerisinde, işgallerin yanı sıra ordunun silahlarına el konulması ve azınlıkların taşkınlıkları ile Anadolu'nun paylaşılma ihtimalinin kuvvetlenmesi İstanbul'da ki bazı aydınları "Türk milletinin isteklerinde dışa karşı birlik içerisinde olması" görüşü etrafında toplanarak millî birlik cephesi kurma girişimini gündeme getirmişlerdir. Bu doğrultuda partilerden, derneklerden ve üniversitelerden temsilcilerin katıldığı bir Milli Kongre toplanmış, kararlar alınmış ancak sonuca ulaştırılamamıştır.¹⁸

Nitekim Millî Mücadelenin, Kurtuluş Savaşımızın en önemli temellerinden birisi halkın cemiyetler hâlinde teşkilatlanarak kendi haklarını savunmaya başlamasıdır.

¹⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920 - 29 Ekim 1923)*, (Ankara: 1984), C.4, Ks.1, 399-400.

¹⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 284.

¹⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 100 Soruda Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması*, 50.

Mustafa Kemal Paşa'ya, Anadolu'ya geçerek Millî Mücadeleyi başlatmasına güç veren hususta hemen hemen tüm yurttaki bu türlü millî hareketlerdi.¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, kendi fikirlerini uygulamakta ona cesaret veren bu millî hareketleri aslında yöntem olarak benimsemiyordu. O, memleketin hürriyet ve bağımsızlığını gerçek anlamda sağlayacak fikrini şöyle dile getirmekteydi:

*“Efendiler bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyet-i milliyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!”*²⁰

Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grubu'nun lağvedilmesinin ardından İstanbul'a çağırılmıştır.²¹ 13 Kasım 1918 günü İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa aynı gün İstanbul Boğazına giriş yapan Müttefik Donanmasının boğazdaki manzarasıyla karşılaşınca kurtuluşa dair fikirleri daha da güçlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrıldığı güne kadar tam 184 gününü İstanbul'da geçirmişti.²² Bu zaman zarfında, gelişmeleri ve siyasi ortamı yakından takip ediyor, söz sahibi yabancı ve Türk şahısları yakından tanımaya ve değerlendirmeye çalışıyordu.²³ En yakın ve gizli tuttuğu bazı arkadaşlarıyla Şişli'de bulunan evinde sık sık buluşuyor ve Türk milletinin kurtuluşu hakkındaki fikirlerini paylaşarak istişare ediyordu.²⁴

Mustafa Kemal Paşa, Padişah Vahdettin'in teslimiyetçi yaklaşımının değişmeyeceğini anlamış ve İstanbul'da siyasi yoldan bir kurtuluş yolu bulamayacağı kanaatine varmıştı. Çare bir an önce Anadolu'ya geçmekteydi. Anadolu'ya geçme fikrini uygulamaya sokmak için planlar yaptığı ve fırsat kolladığı günlerde ortaya çıkan bir olay, O'na beklediği fırsatı sağlayacaktı. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da bozulan asayişin yeniden tesis edilmesi için Padişah Vahdettin tarafından 30 Nisan 1919 tarihinde 9'uncu Ordu Müfettişliğine atandı. İstanbul'dan ayrılmadan önce Erkân-ı Harbiye'de ki dostları vasıtasıyla görev üzerinden kendisine geniş yetkiler verilmesini sağladı.²⁵ Mustafa Kemal Paşa, daha İstanbul'dan ayrılmadan önce 15 Mayıs 1919

¹⁹ Baykara, a.g.e., 45. Genelkurmay Başkanlığı, T.İ.H-I, 284.

²⁰ Gazi Mustafa Kemal, a.g.e., 17.

²¹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S.29, Belge 745, 756.

²² Alev Coşkun, Mustafa Kemal'in İstanbul'daki Faaliyetleri, “Mütareke Dönemi ve İstanbul'dan Samsun'a Uzanan Yolda Mustafa Kemal”, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2011), 24. Jaeschke, a.g.e., 32.

²³ Genelkurmay Başkanlığı, Öncesiyle ve Sonrasıyla 100 Soruda Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması, 50.

²⁴ Genelkurmay Başkanlığı, T.İ.H-I, 285.

²⁵ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S.1, Belge 1-3. Jaeschke, a.g.e., 28.

tarihinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. 16 Mayıs'ta İstanbul'dan Bandırma Vapuru ile yola çıkan Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyet 19 Mayıs günü Samsun'a varmıştı.²⁶

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da bir taraftan sivil kuruluşlar ile temas kurmaya çalışıyordu diğer taraftan da mevcudu 50 binlere kadar düşmüş olan orduyu kontrol altında tutabilmek için Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Cafer Tayyar Paşa gibi komutanlarla temasla birliklerin durumu hakkında bilgi almaya çalışıyordu. Onun Nutuk'ta ki şu sözlerinden neden ilk önce halk ve ordu ile ilgilendiğini anlamak çok daha kolay olacaktır:

“...Ulus ve ordu, Padişah ve Halifenin hainliğinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği dini ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve uysal. Ulus ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken bu atadan gelen alışkanlık dolayısıyla kendinden önce yüce halifelik ve padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinden yoksun... Bu inançla bağdaşmaz oy ve düşüncelerini açığa vuracakların vay haline! Hemen dinsiz, vatansız, hain, istenmez olur.”²⁷

Dolayısıyla halkın desteği ve komutanından erine kadar kurtuluşa inanmış bir ordu olmadan Millî Mücadeleyi ne başlatmak ne devam ettirmek ne de kazanmak mümkün olabilirdi.

İngilizlerin ve Pontusçu çetelerin hâkim olduğu Samsun'da çalışmanın emniyetsiz ve Millî Mücadele hareketi için istediğini gerçekleştirmede zorluk çıkaracağına kanaat getiren Mustafa Kemal Paşa 25 Mayıs'ta Havza'ya geçerek²⁸ burada bütün mutasarrıflara, valilere, 20'nci ve 13'üncü Kolordu Komutanlıkları ile Konya'daki Ordu Müfettişliğine gönderdiği bir telgrafta, İzmir'den başlayan Yunan ilerleyişine karşı gösteriler yapılmasını, gerek hükûmete gerekse yabancı temsilcilere telgraflar çekilerek durumun protesto edilmesini istiyordu.²⁹

Anadolu'daki bu hareketlilik İstanbul'u rahatsız ediyordu. Özellikle de İngilizler aşırı rahatsız oldukları bu durumun sebebi olarak gördükleri Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırması için hükûmete baskı yapıyordu. Baskılara dayanamayan hükûmet Mustafa

²⁶ Jaeschke, a.g.e., 32-34.

²⁷ Gazi Mustafa Kemal, a.g.e., 15-17.

²⁸ Jaeschke, a.g.e., 37. Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2013), 18.

²⁹ Gazi Mustafa Kemal, a.g.e., 31-32.

Kemal Paşa'yı İstanbul'a geri çağırdı.³⁰ Fakat O, bu davetleri kabul etmeyerek 13 Haziran'da Havza'dan ayrılarak Amasya'ya geçti.³¹

Bu esnada Batı Anadolu'da ki Yunan ilerleyişi devam ediyor, Yunan askerleri geçtikleri yerleri yağmalıyor ve önlerine gelen Türkleri öldürüyorlardı. Ne Padişah'ın ne de Damat Ferit Hükûmetinin bu duruma bir tepkisi oluyordu. Aksine İstanbul Hükûmeti İçişleri Bakanı Ali Kemal millî hareketleri baltalamak için faaliyetlerde bulunuyordu.³² Ali Kemal bütün il yetkililerine gönderdiği genelgede “Mustafa Kemal Paşa'nın görevinde başarısızlığa uğradığı ve azledildiğini artık Onunla hiçbir resmi muamelede bulunulmaması ve hiçbir talebinin yerine getirilmemesi”ni istiyordu.³³ Tüm bu hadiseler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa en güvendiği kişiler ile birlikte Amasya'da gizli toplantılarına devam ediyor, toplantılara katılamayan komutanlarla da telgraf üzerinden haberleşiyordu.³⁴

Nitekim bu olup bitenlere karşı daha fazla sessiz kalınamazdı. 21 Haziran'ı 22 Haziran'a bağlayan gece³⁵, milletin kaderini belirleyecek Millî Mücadelenin, temelini ve ana fikrini oluşturan bildiri herkes tarafından imzalanmıştı. Amasya Genelgesi olarak adlandırılacak bildiri asker ve sivil bütün idarecilere gönderilmişti. Birçok kaynakta bir bakıma “İhtilal Bildirisi” olarak da nitelendirilen Amasya Genelgesi, özünde Millî Mücadele fikri yatan ve bunu sarıh olarak ortaya koyan bir bildiriydi. Öyle ki; memleketin ve ulusun bağımsızlığının tamamen tehlike altında olduğu fakat bu durum karşısında İstanbul'un üzerine düşen vazifeyi yerine getiremediği, bu nedenle milletin kurtuluşunun yine milletin kendi azim ve iradesiyle gerçekleşebileceği açıkça ifade ediliyordu. Bu maksadın gerçekleşebilmesi için ise milletin temsilcilerini kendi seçtiği bir millî heyetin Anadolu'nun o dönem içerisinde ki en güvenli yeri olan Sivas'ta toplanması ve bunun gizli tutulması isteniyordu.³⁶ Dolayısıyla Samsun'a çıkışla başlayıp, Havza'da milletin işgallere karşı uyanışı sağlanıp Amasya Genelgesi ile belgeleştirilip ilan edilen mücadele, devamında Erzurum ve Sivas Kongrelerine müteakip Ankara'da vücut bulacak bir meclis ile taçlandırılacaktı.

³⁰ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.1, Belge 19.

³¹ Jaeschke, *a.g.e.*, 43.

³² Sonyel, 2008, 268.

³³ Gazi Mustafa Kemal, *a.g.e.*, 49-50. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.6, Belge 114.

³⁴ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Cilt II* (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 10-11.

³⁵ *a.g.e.*, 11. Jaeschke, *a.g.e.*, 44.

³⁶ Gazi Mustafa Kemal, *a.g.e.*, 42-44.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışına müteakip Anadolu'da hızla yayılan millî hareketler karşısında İtilaf devletleri, özellikle İngilizler rahatsızlık duymaya başlamışlardı. İstanbul Hükûmeti de Anadolu'da ki bu faaliyetler sonrası otoritesinin sarsıldığına inanıyordu. İktidarda bulunan Damat Ferit Paşa ve kabinesi kurtuluş yolunun İngilizler ile iyi geçinmek olduğuna inandıkları için onları hoş tutmak ve sarsılan otoritelerini korumak adına Millî Mücadele aleyhinde faaliyetlerde bulunmaktan çekinmiyordu. İngilizler yakından takip ettikleri Millî Mücadele hareketini önlemek için kendileri girişimlerde bulundukları gibi Padişah'a ve hükûmete baskı yaparak onların da tedbir alınmasını istiyorlardı. Öyle ki Damat Ferit Paşa, Anadolu'da ki gelişmelere karşı İstanbul Hükûmeti'nin durumunu güçlendirmek ve Millî Mücadeleyi baltalamak amacıyla hazırladığı bir beyannameyi Padişah'a imzalattırarak her tarafa yayınlamıştı.³⁷

Ancak Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti bu beyannameye karşılık Padişah'a gönderdiği telgrafta "İhanetle halkı birbirine düşürerek memleketi yabancıların emellerine feda eden Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin, milletin isteğine rağmen iktidarda kalması büyük felaketlere yol açmaktadır. Memleket dâhili ve haricindeki düşmanların emellerini dayatmak isteyen bu hükûmetin iktidarda kalmasını sizin düşmanlarınızdan başka kimse istemez." demek suretiyle Padişah'ı ve yönetimdekileri uyarılmıştır.³⁸ Faaliyetlerine bu yönde devam eden Temsil Heyeti'nin haklı ve kararlı tavrı karşısında daha fazla direnemeyen Damat Ferit Paşa Hükûmeti 30 Eylül 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁹

Padişah hükûmeti kurma görevini Ali Rıza Paşa'ya vermiş ve 2 Ekim 1919 tarihinde de yeni hükûmet kurulmuştur.⁴⁰ Ali Rıza Paşa Hükûmeti, daha çok milliyetçi kişilerden oluşuyordu. Buna rağmen ilk etapta Heyet-i Temsiliye ile görüşmeler geciktirilmişti. Ancak daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde Heyet-i Temsiliye yeni hükûmeti destekleme kararı almıştır. Özünde Millî Mücadele karşıtı olan Ali Rıza Paşa Hükûmeti, Meclisi Mebusan'ın yeniden açılmasını sağlamış ve meclisin çoğunluğunu oluşturan milliyetçi vekiller sayesinde de Misak-ı Millî'nin kabul edilmesine vesile olmuştur.⁴¹ İstanbul'da yaşanan bu gelişmelerden fazlasıyla rahatsız

³⁷ a.g.e., 137-139. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.10, Belge 221.

³⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 100 Soruda Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması*, 50. Sonyel, 1973, 143-144.

³⁹ Gazi Mustafa Kemal, a.g.e., 261. Özkan, a.g.e., 60.

⁴⁰ Gazi Mustafa Kemal, a.g.e., 261-262. Jaeschke, a.g.e., 68.

⁴¹ Özkan, a.g.e., 69-73.

olan İngilizler, 3 Mart 1920’de Ali Rıza Paşa Hükûmetini istifaya zorlamış, 16 Mart 1920’de İstanbul’u resmi olarak işgal etmiş ve 2 Nisan 1920’de de Salih Paşa Hükûmetinin istifasını sağlamıştır.⁴²

5 Nisan 1920’de Damat Ferit Paşa tekrar hükûmetin başına geçmiştir. Böylece İstanbul Hükûmeti’nin iç siyasetinin ana prensibi artık Millî Mücadele aleyhtarlığı olarak tespit edilmiş ve uygulanmaya başlanmıştı. Padişah, Damat Ferit Paşa’yı Sadaret makamına getirmekle kalmayıp, milliyetçi vekillerin bulunmasından ve eylemlerinden dolayı hoşnutsuz olduğu meclisi 11 Nisan’da dağıtmıştı.⁴³

Bu güne kadar İngilizler ve İstanbul Hükûmeti tarafından Millî Mücadele aleyhine yürütülen faaliyetler sınır tanımaz boyutlara ulaşıyordu. Damat Ferit Paşa’nın isteği ile Şeyhülislam Dürriyade Abdullah imzasıyla, Kuvayı Milliye’nin devlete ve padişaha isyan hareketi olduğu, âsilerin katledilmesinin dinen gerekli olduğuna dair bir fetva yayınlanmasına karar verildi. Bu fetvaya Ferit Paşa’nın hazırladığı beyanname ile Padişah’ın fermanı da eklenerek İngiliz ve Yunan uçakları ile Anadolu’ya dağıtıldı.⁴⁴

İstanbul’da bu gelişmeler yaşanırken, Ankara’da ise İstanbul’un işgali üzerine artık yönetimi Temsil Heyeti’nin ele alması ve olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara’da toplanması kararı alınmıştı. 19 Mart 1920’de kolordulara, valiliklere ve bağımsız mutasarrıflıklara gönderilen bildirge ile ülkenin her yerinde vekil seçimleri hızlıca başlatılmıştı. Artık kaybedilecek zaman olmadığından bölgelerinden seçilerek Ankara’ya gelebilen vekiller ile 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi adını taşıyacak olan yeni meclis açılmıştı.⁴⁵

İstanbul Hükûmeti’nin Millî Mücadele’ye karşı yazılı ve sözlü propagandaları ile birlikte İtilaf ajanlarının yürüttüğü faaliyetlerle⁴⁶ Anadolu’nun birçok noktasında Ankara aleyhine isyanların çıkması desteklenmişti. Millî Mücadele için en büyük tehlikelerden birisi olan ve 1919 yılı içinde Anadolu’da ortaya çıkan isyanlar, Büyük Millet Meclisi açılmadan önce başlamış ve gittikçe artarak Anadolu’ya yayılmıştı. Balıkesir, Adapazarı, Düzce, Bolu, Konya, Karaman, Yozgat, Çorum, Tokat, Sivas,

⁴² a.g.e., 73-87. Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I* (İzmir: Ercan Kitabevi, 2002), 180-181.

⁴³ Aybars, a.g.e., 182-183. Jaeschke, a.g.e., 98. Özkan, a.g.e., 95-97.

⁴⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.35, Belge 875. Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar C.III* (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 80-81.

⁴⁵ Gazi Mustafa Kemal, a.g.e., 575. Jaeschke, a.g.e., 99. Özkan, a.g.e., 99.

⁴⁶ ATASE Arşivi, İSH-5, Kutu: 187, Gömlek: 74. BOA, MV.216-39.(H.19.09.1337), BOA, DH.EUM.AYŞ.8-105.(H.19.08.1337).

Erzincan, Urfa ve havalisinde birbiri ardına hızla yayılarak baş gösteren isyanlar Beypazarı'na kadar ulaşarak Ankara'da ki karargâhın yanı başına kadar gelmişti. Asilerin gözü dönmüşçesine tutumları Ankara'ya olan telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varmıştı. Bu durum İstanbul Hükûmeti'nin yürüttüğü propagandanın ne kadar etkili olduğunu ortaya koymakla birlikte millî şuurun geliştirilmesine ve muhafaza edilmesine olan ihtiyacın ne denli elzem olduğunu da göstermektedir.⁴⁷

Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra isyanlar yüzünden yaşanan en büyük sorun, milletin yorgun ve fakir bir halde olmasının yanında askeri durum olmuştur. Mevcut askeri kuvvetler, işgalcilere karşı koyabilmek için dış cephelere ayrılıyor, isyanlara karşı iç cepheye yeterince kuvvet kaydırılamıyordu. Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz gibi İstanbul Hükûmeti tarafından uçaklarla dağıtılan fetvalar ve beyannameler ile askerliğin kaldırıldığı ve bütün vergilerin affedildiği yönünde yapılan propagandalar, ülkenin gerçek durumunu bilmeyen halk üzerinde etkili oluyordu.⁴⁸

Dolayısıyla; halkın olumsuz propagandalara inanmaması, yanlış bir şekilde yönlendirilmemesi, halkın bilinçlendirilerek Millî Mücadele'ye ikna edilmesi ve yeniden savaşarak kazanacaklarına inandırılması hususları, Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde ki en önemli gündem konusunu oluşturmakla birlikte meclisin en zor ve en baş görevlerden birisi olmuştur. Bu maksatla meclis bazı önlemler alma yoluna gitmiş ve halkın itimat ettiği, sözünü dinleyeceği kişilerden teşkil edilecek "Nasihat Heyetleri" vasıtasıyla yurt genelinde irşat ve propaganda ile halkı Millî Mücadele çatısı altında birleştirme kararı alınmıştı.

⁴⁷ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev II. Cilt 1920-1927* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 595.

⁴⁸ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975), 30.

3. İSTANBUL HÜKÛMETİ'NCE KURULAN NASİHAT HEYETLERİ

Kendi varlığını İtilaf devletlerinin kararına bağılı olarak gören İstanbul Hükûmeti'nin Nasihat Heyetleri kurmasının asli gerekçesi, İtilaf devletlerinin Anadolu'daki faaliyetlerine halkın tepki göstermesine mani olmaktı. Mondros Mütarekesi sonrasında İtilaf devletlerinin doğrudan işgale yönelik hareketleri ile onların desteğini alan azınlıkların faaliyetlerinin halk arasında yarattığı hoşnutsuzluk derinleşmekteydi.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması Osmanlı halkı üzerinde kısmen bir rahatlama meydana getirdi. Bu durum; 1911 yılından mütarekenin imza edildiği 1918 yılı sonbaharına kadar neredeyse aralıksız olarak savaş halindeki bir ulusun, barışın tesis edildiği umuduyla verdiği tepkiden başka bir şey değildir. Zira uzun savaş yılları boyunca Türk milleti, sosyal ve iktisadi kaynaklarını büyük ölçüde tüketmiş, insan kaybı ise daha önceki dönemlerde yapılmış savaşlarla kıyaslanmayacak dereceye ulaşmıştır. Savaşın, toplumu içerisine attığı vaziyet, döneme şahitlik edenlerin aktardıkları üzere yoksulluk ve perişanlığın en yoğun yaşandığı dönemdir. Bu hal dikkate alındığında, mütareke halk nezdinde, yeniden sosyal hayatın canlanabileceği ve müreffeh bir yaşam sürülebileceği yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul görmektedir.⁴⁹

Esasen mütareke, diplomasi dilinde Osmanlı Devleti açısından son derece ağır şartlar icbar ediyordu. Bununla birlikte İtilaf devletlerinin ileride yaşanabilecek siyasal gelişmelere göre kendilerine istedikleri şekilde bir hareket sahası temin etmek maksadıyla maddelere kesin ifadeler koymamaları, Osmanlı ahalisi tarafından Türk tarafının lehine olarak yorumlanmaktaydı. Ayrıca İstanbul Hükûmeti'nin telkini ve basın üzerindeki etkisi sayesinde mütarekenin kimi zaman başarı olarak gösterilmesi de hesaba katıldığında Mondros Mütarekesi halkın geleceğe yönelik ümitlerini daha da artırmıştır.

⁴⁹ Aybars, 2002, 82. İsmet Görgülü, *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi* (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1999), 14. Özkan, *a.g.e.*, 8. Sonyel, 1973, 8.

Nitekim Ahmet İzzet Paşa tarafından mütarekenin imza edilmesinden hemen sonra yayımlanan 2 Kasım 1918 tarihli genelge, İstanbul Hükûmeti'nin Mondros Mütarekesi'ne bakışını ve sonraki döneme dair umutlu olduğunu göstermektedir. Sadrazamın tüm valilik, kolordu komutanlıkları ve mutasarrıflıklara gönderdiği mezkûr genelgede, evvela mütarekeden duyduğu memnuniyet bildirildikten sonra muhalif tutumlarıyla tanınan tüm zümrelerin bu süreçten sonra toplumun huzur ve barışı için uyum içerisinde ve vatan sevgisiyle hareket etmesinin ehemmiyeti vurgulanıyordu. Bu ifadeler Mondros Mütarekesi'ne farklı zümreler tarafından verilebilecek olumsuz tepkileri de engelleme çabasını göstermektedir.

Ayrıca Mondros Mütarekesi'ne tepkili bir zümrenin ortaya çıkması ve halk arasında da destek bulması ihtimaline karşı, Ahmet Paşa'nın, geniş kitlelere ulaşarak Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı Devleti açısından en iyi seçenek olduğunu ve mütarekenin Türk tarafının lehine netice doğuracak esaslara dayandığına vurgu yapan demeçleri gazetelerde yayınlanmıştır. Bu bağlamda Sadrazamın Tasvir-i Efkâr gazetesine verdiği demeçte halk arasında sorulan sorulara karşı yatıştırıcı cevaplar içeriyordu. Ahmet İzzet Paşa demecinde, Osmanlı Devleti'nin imza ettiği anlaşmanın savaşa katılan diğer devletlerle yapılan mütarekelere kıyasla çok daha hafif hükümler barındırdığını söylemekte, peşine mütarekede ne İstanbul ne de başka bir Türk toprağının işgal edilmesine yönelik madde bulunmadığını ifade etmekteydi. Şüphesiz, Ahmet İzzet Paşa ve sair devlet adamları, Mondros Ateşkesi'nin İtilaflar tarafından istedikleri şekilde Türk topraklarında işgal ve ilhaka girişmelerinde hukuki dayanak olabilecek maddelerin bulunduğunu biliyorlardı. Hükûmetin mevcut şartlar altında bu ve benzeri tutumu, askeri sınıf başta olmak üzere hem devlet vazifelileri arasında hem de halk içerisinde, mütarekeye tepki gösterenlerin etrafında geniş kitlelerin toplanmasına ve bunların tepkilerinin fiili bir halk hareketine dönüşmesine önlem alma çabasından ibaretti.⁵⁰

Padişahın, genel af ilan etmesi ve savaş sırasında asker kaçağı olmaları nedeniyle suçlu olarak arananların da ailelerinin yanına dönmelerine müsaade edildiğinin bildirilmesi, yine Mondros'a verilebilecek tepkileri sosyal tedbirlerle engellemeyi amaçlamıştır.⁵¹

⁵⁰ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971), 27. M.Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına* (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 3. Sonyel, 2008, 17. Takvim-i Vekayi, 3384, 3 Kasım 1918. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 20-29.

⁵¹ Gökbilgin, *a.g.e.*, 17.

Osmanlı Devleti adına Mudanya müzakerelerine katılan ve mütarekeyi imza eden Rauf Bey'in İstanbul'a dönüşünde gazetelere verdiği demeç de aynı mahiyettedir. Rauf Bey, demecinde, mütareke görüşmelerine giderken İngilizlerin Türk tarafına hiçbir surette esnek davranmayacaklarını düşünerek gittiğini ancak görüşmelerde Türk heyetine son derece nazikâne davranılarak isteklerinin dikkate alındığından bahseder. Devamında Rauf Bey, mütarekenin galip ve mağlup arasında gerçekleşen bir antlaşmadan çok savaştan ayrılmayı arzu eden iki eşit devlet arasında varılan bir mutabakat olduğunu dahi söylemekteydi. Böylelikle Osmanlı Devletinin istiklali kurtarılmış oldu diyen Rauf Bey'in, tecrübeli bir asker ve diplomat olarak mütarekenin ilerde nasıl neticeler doğuracağından haberdar olmaması mümkün değildir. Rauf Bey'in kısa bir süre sonra Millî Mücadele hareketine katılmak üzere Anadolu'ya geçmesi ve bu saflarda mücadele etmesi de verdiği demecin zamanın şartına ve ahali arasında infial yaratmama arzusuna bağlanmalıdır.⁵²

Mütareke görüşmeleri esnasında İngiliz delegelerinin Türk tarafına gösterdikleri riyakâr nezaketin Osmanlı heyeti üzerinde bıraktığı tesir de mütarekenin barışı sağlayacağı konusundaki inançları artırmıştır.⁵³ Bu hususta İngilizlerin heyet başkanı olan Amiral Calthorpe'un ağır şartlar içeren hükümlerin hiçbir vakit uygulanmayacağına dair taahhütü de o sırada yenilmiş bir devletin temsilcileri olan Rauf Bey heyetine inandırıcı gözükmüş olmalıdır.⁵⁴

Osmanlı Hükûmeti'nin mütarekenin barışı temin etmek üzere icra edileceğini umması ve bunu Türk ahaliye de telkin ederek gelişmeleri sükûnetle beklemelerini istemesi bir tarafa mütarekenin gerçek mahiyetini bilen bir zümre de bulunmaktaydı. Bunlar Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim ahali ile çıkarları için İtilaf devletleriyle işbirliği halinde bulunan guruplardı. Bu anlamda mütarekeye olan ümitler kısa bir süre sonra yerini daha büyük sıkıntılara bırakacaktı. Özellikle mütarekeye Türklerden çok daha fazla sevinen, İstanbul ve İzmir'de binalara İtilaf devletlerinin bayraklarını asacak kadar sevgi gösterilerinde bulunan azınlıklar daha önce de belirttiğimiz gibi yıllarca saklı tuttıkları emellerini gerçekleştirmek üzere harekete geçecekti.

⁵² Sonyel, 1973, 9.

⁵³ Sonyel, 2008, 19-20. "Özellikle Calthorpe'un görüşmelerde kullandığı taktik diplomasi Osmanlı delegelerinin maddeler üzerinde pazarlık yapma şanslarını ellerinden almıştı."

⁵⁴ Jaeschke, 1971, 27-28. Amiral Calthorpe'un Rauf Bey'e vadettiği aracılığa ilişkin Londra'ya gönderdiği telgrafta ait bilgilere ulaşılabilir. Sonyel, 2008, 16.

Mütarekenin hemen ertesinde İtilaf devletlerinin desteğini de alan Rum ve Ermeniler, silahlı çeteler kurarak başlattıkları tedhişçilik ve eşkıyalık hareketlerinin şiddetini her geçen gün arttırdılar. Öyle ki Rumlar, işledikleri suçların cezasız kalacağı taahhüt edildiğinden, özellikle Türklerin bulunduğu kahvehanelere ateş açmak ve Türk subaylarını aleni olarak katletmek derecesinde cüretkâr eylemlerde bulundular.⁵⁵

İzmir havalisindeki Rumların taşkınlıkları Yunan askerlerinin İzmir'e çıkacağını haber almalarından itibaren önüne geçilemez boyutlara ulaştı. Rumlar Batı Anadolu'da hem Yunan işgalini kolaylaştırmayı hem de Türk varlığını sonlandırmayı hedeflemişlerdir. Bu amaçla Rumlar, İtilaf devletlerinden de siyasi ve askeri destek alarak silahlı çeteler kurdular ve Türk ahalisini göçe mecbur etmeyi, karşı duranları ise katletmeyi amaçlayan saldırılara giriştiler. Şubat 1919'da Söke civarında başlayan olaylar bir ay gibi bir zaman zarfında İstanbul'a çok yakın olan Şile'ye kadar sıçramıştı. Şile'de ki Rumlar, burada bulunan Türk ve Müslüman halka dehşet saçarak onların bölgeden uzaklaşmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Türklerden boşalan yerlere Rumları yerleştirip bölgede nüfus üstünlüğü kurmayı amaçlıyorlardı.

Rumlar, Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunanistan'a ilhakı için güçlü bir kampanya bile yürütmeye başlamışlardı. 16 Mart 1919'da tüm Rum kiliselerinde ve gazetelerin de Yunanistan'a bağlanmak isteğinden bahsediliyor ve bunun için hazırlanacak bir muhtırayı bütün Rumların imzalamaları gerektiği bildiriliyordu. Müteakiben muhtıra Patrikhane tarafından Paris Konferansına gönderilecekti. Hükûmet ise bu durum karşısında bir tezkere ile Patrikhane'yi uyarıyor ve her şeyden sorumlu tutuyordu.⁵⁶

Azınlıkların bu tarz eylemlerine karşı Padişah'ın ve hükûmetin sessiz kalışı milletin kendi kendisini korumasına yönelik tedbirler almasına sebep olmuştu. Dolayısıyla yer yer karşılıklı çatışmaya dönen bu tarz eylemler, devlet otoritesinin Anadolu'da hâkimiyetini yitirmesine ve İtilaf devletlerinin mütareke hükümlerini uygulamaya başlamasına da yol açıyordu.

Yurda barış ve huzur getireceği ümit edilen Mondros Mütarekesi imza edilir edilmez İtilaf devletlerinin ilk işi, yıllarca gerçekleştirmeyi bekledikleri emelleri için 25 maddelik metnin hemen uygulanmasına geçilmesi olmuştur. Başta İstanbul ve

⁵⁵ Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nasîha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri* (İzmir: Akademi Kitabevi, 1992), 5.

⁵⁶ Sinan Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt I Mutlakıyete Dönüş (1918-1919)* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992), 244.

İzmir olmak üzere, yurdun her yerindeki azınlıklar işgalleri sevinç, heyecan ve coşku ile karşılarken, aşama aşama gerçekleşen bu işgaller Türklerin içindeki ümidi de yavaş yavaş yıkıyordu.

Türk hâkimiyetini sona erdirmek, Türk milletini tarih sahnesinden silmek temel amacını güden İtilafların mütareke maddelerine dayandırdıkları ve hatta mütarekeyi hiçe sayarak yaptıkları işgaller ilk olarak 8 Kasım 1918'de İngilizlerin Musul'u işgali ile başlamıştı.⁵⁷

Müteakiben, İngilizler 15 kişilik bir müfreze ile 9 Kasım 1918'de İskenderun'u işgal ettiler. Osmanlı Devleti'nin İtilafların mütarekeye aykırı isteklerine karşı gösterdiği sessizlik nedeniyle 10 Kasım'da İskenderun geri verilmişti. Fakat 11 Kasım 1918'de, erzak ambarı önünde birikmiş olan halkın yaptığı nümayişi bahane eden Fransızlar, şehirdeki Türk memur, polis ve jandarmaları şehri terk etmek zorunda bırakarak İskenderun'u yeniden işgal ettiler.⁵⁸

Fransızlar aynı tarihte, bu sefer Ermeniler ile birlikte, Fransız subayların emrinde ki yerli Ermenilerden oluşan 400 kişilik bir müfreze ile Dört Yol kasabasına girmiş, burada ki Türk memur ve jandarmasını da şehri terke zorlamışlardı. 19 Aralık'ta da Fransız ve Ermeni askerleri, Adana'ya girdi. Toros Tünelleri'nin işgali de Fransızlara bırakılmıştı. Söz konusu tüneller, Hacıkırı ile Bilemedik arasında olanlardı. Pozantı, tüneller bölgesinin dışında kalıyordu. Ancak önemli bir kavşak noktası olan Pozantı'yı da ele geçirmek isteyen Fransızlar, bu sefer de 27 Aralık'ta Pozantı'yı işgal etmişlerdi. Bununla da yetinmeyerek 3 Şubat 1919'da Akköprü ve Çiftahan'a da girmişlerdi.⁵⁹ Fransızlar batıda da, 9 Kasım 1918'den itibaren Uzunköprü ve Sirkeci Demiryolunun işletmesini ele geçirmiş hatta 16 Kasım'da Bakırköy'e yerleşmişlerdi.⁶⁰

Musul'u işgal eden İngilizler diğer bir taraftan, Boğazlar hakkındaki maddeye ilişkin işgal faaliyetlerini, anlaşmanın hemen ertesinde, 1 Kasım'da, Çanakkale Boğazı'ndaki mayınların toplanması ile başlayıp, 10 Kasım'da Çanakkale'nin işgali ile devam edip 13 Kasım'da ⁶¹ İstanbul Boğazı'na giriş yapan müttefik donanması ile tamamlayacaklardı. Aslında, İstanbul'a ilk girişi öncü kuvvetler yapmıştı. 8 Kasım'da

⁵⁷ Jaeschke, 1971, 33. Sonyel, 1973, 17. Musul'un İngilizler tarafından işgali ve boşaltılması süreci ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 110-133.

⁵⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 80-81.

⁵⁹ *a.g.e.*, 91-100.

⁶⁰ *a.g.e.*, 178. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Cilt I* (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 58-59.

⁶¹ Jaeschke, 1989, 4.

Galata rıhtımına yanaşan Adrian isimli ilk İtilâf gemisinden karaya çıkan dört Fransız subayı, Beyoğlu'ndaki elçiliklerine giderlerken İtilaf bayrakları ile süslemiş Beyoğlu sokaklarından geçerken, azınlıklar tarafından sevgi gösterileri ile karşılanmışlardı. Bu Fransızları, 10 Kasım 1918 günü gelen iki İngiliz ve bir Fransız generali izlemişti.⁶²

Boğazları kontrolüne alan İngilizler, Çanakkale ve Musul'un işgalinin ardından Batum, Antep, Konya, Maraş, Samsun, Bilecik, Merzifon, Urla ve Karsı işgal ettiler. Fransızlar ise Trakya'daki demiryolları ile Adana haricinde Afyon istasyonunu da işgal ettiler. İngilizler tarafından işgal edilen Güneydoğu'daki bazı iller de daha sonradan Fransızlara terkedilmişti.

İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin kıyılarını da kontrol altına aldılar. Doğu Karadeniz limanlarının kontrolü İngilizlerin, Batı Karadeniz limanlarının kontrolü Fransızların, Ege ve Akdeniz limanlarının kontrolü İtalyanların sorumluluğuna bırakıldı.⁶³ Nisan ve Mayıs 1919'da Ege ve Akdeniz kıyılarında da işgaller başladı. İtalyanlar Antalya, Kuşadası, Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i işgal edip Konya ve Akşehir'e bir tabur kadar asker yollamış ve İzmir Limanı'na da bir savaş gemisi göndermişti.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Mondros Mütarekesi'nin, Doğu'daki altı vilayetin Ermenilere bırakılacağına ilişkin 24'üncü maddesinden güç alan Ermeniler kurdukları çetelerle Doğu'da yayılmaya ve bölgedeki Türklere zulüm ve baskı yapmaya başladılar. Müteakiben Kozan, Osmaniye, Mersin ve Adana'ya Fransızlarla birlikte Ermeni çetecileri de girdi. Yunanlılar ise kendilerine vaat edilen Ege bölgesini ele geçirmek üzere İngiliz, Amerikan ve Fransız Savaş gemilerinin koruması altında 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgale başladılar.⁶⁴

Misak-ı Millî'nin Meclisi Mebûsan tarafından kabul edilmesi ile birlikte Anadolu'da ki millî hareketlerden aşırı rahatsız olan İngilizler 13 Kasım 1918'den itibaren bilfiil bulundukları İstanbul'u 16 Mart 1920'de resmi olarak işgal ettiler.⁶⁵

Nitekim Osmanlı temsilcileri Boğazlar dışında memleketin hiçbir yerinin işgal edilmeyeceğine inanmalarına rağmen mütarekenin 7'nci maddesindeki boşluktan yararlanan İtilaflar, asayişin bozulduğunu ve kendi emniyetlerinin tehdit edildiğini

⁶² Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 179-180.

⁶³ Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H-I*, 186-187.

⁶⁴ *a.g.e.*, 5. Jaeschke, 1989, 32.

⁶⁵ Aybars, 2002, 180. Jaeschke, 1989, 94.

ileri sürerek memleketin stratejik bölgelerini işgal etmeye başlamışlardı. Selahattin Tansel'in ifadesiyle; sözün kısası Osmanlı İmparatorluğu, daha önce hazırlanmış olan planlara uyularak, her tarafından işgale uğramıştı.⁶⁶

3.1. Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetlerinin Kuruluşu

Azınlıkların saldırı ve tecavüzlerinin artması ile Osmanlı Hükûmeti'nin bu durumu engellemeye gücünün yetmemesi, Türk halkının yaşanan süreç hakkındaki düşüncelerini iki önemli noktada etkilemiştir. Bunlardan ilki, Mondros Mütarekesi imza edildiğinde bu anlaşmanın barışı tesis ettiği ve Türk halkı için müreffeh günlerin başlangıcı olduğuna dair söylenenlerin gerçek olmadığına anlaşılmış olmasıdır. İkincisi ise milletin bu saldırı ve tecavüzler konusunda kendisini müdafaa etmek zorunda olduğunun kabul edilmesi olmuştur. Nitekim Rumların saldırıları karşısında Türk halkı da dağınık olmak üzere küçük milis kuvvetleriyle kendilerini müdafaa etmeye başladılar.

Gelişmeler bu sırada Osmanlı Devleti'nin idaresini ele alan Damat Ferit Paşa Hükûmeti nezdinde de bazı faaliyetlere girişilmesini sağladı. Fakat hükûmetin, Rumların İstanbul'da dahi kontrolden çıkmış ama bilhassa Batı Anadolu ve Karadeniz'de Türklere yönelik bir katliama dönüşmüş olan eylemlerine karşı gösterdiği tepkiler son derece cılızdı. Patrikhaneye, tedbir alınması talebiyle veya kınama mahiyetinde mesajlar gönderiliyor, Rumların amaçlarının Osmanlı Hükûmetince malum olduğu bildiriliyordu. Hükûmet yayınladığı bildirilerde de; Rumların bir süredir devlete karşı düşmanlık içinde eylemlerde bulunduğu, bunun amacının devleti zor durumda bırakmak olduğu, yine bu amaçla çetecilik yapıldığı ve kiliselerde Pazar günleri ibadet yapmak yerine siyaset yapıldığı bildiriliyordu. Hükûmetin, Rumların faaliyetlerinin patrikhanenin, İtilafların ve bilhassa Yunanlıların bilgisi dâhilinde gerçekleştiğinin ilanı niteliğinde olan bu bildirileri durum tespiti yapmaktan ileri gidemeyen belgeler olarak kalmıştır. Rumların faaliyetlerine karşı ne Osmanlı Hükûmeti'nin ne de sayılan diğer tarafların engellemeye yönelik fiili bir müdahalesi olmamıştır.⁶⁷

Azınlıkların saldırılarına Türklerin mukabelede bulunması, kargaşayı giderek kontrol edilemez bir vaziyete getirdiğinden, Osmanlı Hükûmeti ve İtilaf devletleri açısından

⁶⁶ Tansel, *a.g.e.*, 59.

⁶⁷ *a.g.e.*, 244.

yeni bir süreci başlatmaktaydı. Mütarekede muğlak ifadelerle yer alan hükümler arasında Osmanlı topraklarında kargaşa halinin başlaması durumunda önemli noktaların İtilafların kontrolüne bırakılması bu şartlar altında yeni işgallere dayanak oluşturmaktaydı. İtilaflar bu bakımdan azınlıkların taşkınlıklarını desteklemek suretiyle iç kargaşanın artmasından ve neticede işgallerini genişletebilmek için hukuki dayanak oluşmasından memnun bir tutum izlemekteydi. Osmanlı Hükûmeti ise bu karışıklıklara son vererek işgallere zemin hazırlanmasını engellemek maksadıyla daha etkin önlemler almak gerektiği düşüncesindeydi. Bu bağlamda kargaşa bölgelerindeki ahaliyi yatıştırmak, bozulan asayiş ve devlet otoritesini yeniden tesis etmek üzere, aralarında gayrimüslimlerinde olacağı, saygın ve güvenilir kişilerden oluşacak heyetlerin teşkil edilmesinde karar kılındı. Meclis-i Vükela tarafından görevlendirilen ve “Heyet-i Nasîha”⁶⁸ adı verilen bu heyetlerin faaliyetleri sayesinde bilhassa gayrimüslimler ile Türk ahali arasında cereyan eden sorunların ve çatışmaların nasihatler yoluyla çözülebileceği düşünülüyordu.

Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından yürütülen politikanın bir ürünü olan⁶⁹ “Heyet-i Nasîha”ların amacı, gerek resmi çevreler gerekse basın tarafından her ne kadar yurt içinde huzur ve barış ortamını tesis etmek, halka padişahın selamını iletme, azınlıkları yeniden “devlete bağlı Osmanlılar” haline getirmek⁷⁰ olarak görünse de aslında istenilen sonuç, Müdafaa-yı Hukuk hareketinin önünü kesmek, Paris Barış Konferansı sürecinde İtilaf devletlerine azınlıklara karşı eşit ve hoşgörülü davranıldığı mesajını vermek ve bu sayede muhtemel işgalleri ve azınlık isyanlarını önlemektir.⁷¹

Osmanlı topraklarında yaşanan ve gitgide artan kargaşa İngilizler tarafından da yakından takip edilmekteydi. Ancak İngilizler gelişmeleri kendi lehlerine kullanmak isteyen bir tavırla davranmaktaydılar. İngiliz Hükûmeti, Osmanlı Hükûmeti’ne bu karışıklıklara çare bulunmaması durumunda kendi birlikleri tarafından müdahale edileceğini sıklıkla ihtar ettiler. Bu ihtarların İngilizlerin işgallerini genişletme arzusunu yansıttığını iyi anlayan Osmanlı Hükûmeti, bir taraftan Nasihat Heyetlerinin faaliyetlerini genişletirken diğer taraftan İngilizleri heyetlerin çalışmalarına dâhil etmeye çalıştı. Böylece yapılacak işgallere mani olmayı hedeflemekteydi. Damat Ferit

⁶⁸ *a.g.e.*, 176.

⁶⁹ Gökbiçgin, *a.g.e.*, 64. Jaeschke, 1989, 24.

⁷⁰ Jaeschke, 1971., 37.

⁷¹ Çelebi, *a.g.e.*, 11.

Paşa'nın 5 Nisan 1919'da İngilizlerin İstanbul temsilcisi Webb'i ziyaretinin sebebi de Nasihat Heyetlerinin çalışmalarıyla ilgiliydi. Damat Ferit Paşa görüşmede Webb'e yurtiçinde karışıklık ve huzursuzluğa son vermek üzere, güçlü bir merkezi hükûmet komitesi kurulacağını, daha sonra söz konusu heyetlerden iki tane gönderileceğini ve bu heyetlerin hükûmet namına tam yürütme yetkilerine sahip bulunacaklarını açıkladı. Bu esnada heyetlere İngiliz subaylarının da katılmasını istedi. Webb, bunun mümkün olmadığını, fakat İngiliz denetim subaylarının komisyonlara, yerel koşullar ve şikâyetler konusunda bilgi vererek yardımcı olmaları konusunda emir verilmesini rica edeceğini söyledi.⁷²

Bu gelişmeler yaşanırken Türk basını da Nasihat Heyetlerinin hazırlıklarını yakından takip ediyor ve umutla karşıladıkları bu çalışmaya gazetelerde geniş yer veriyordu.⁷³ 14 Nisan 1919 tarihli Sabah gazetesinde yer alan makalede; devletin içerde ve dışarda içinde bulunduğu durumun sorumlusu olarak İttihatçılar gösterilmekte, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin ise bu müşkül hali ortadan kaldıracak arzu ve uğraşta olduğundan bahsediliyordu. Gazeteye göre hükûmetin, halkı düşünen ve halkın sıkıntılarına çare bulmayı ilke edinmiş siyaseti ile devletin ahvalinin düzelmemesi mümkün değildir. Ki bu doğrultuda Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin tenvir ve irşat ile halkı oluşturan muhtelif unsurlar arasında yeniden sevgi ve muhabbeti tesis edeceği, devletin halkına beslediği iyi duyguları ile Anadolu'nun perişan durumunu ortadan kaldıracak tedbirleri aldığı, Heyeti Nasîha'nın Anadolu'yu adım adım dolaşacağı söyleniyordu. Dolayısıyla her ne kadar hükûmete övgü dolu sözler ile haber yapılmış olsa da basının da mezkûr heyetlerden beklentisinin yüksek olduğunu söylemek mümkündü.⁷⁴

Nitekim kısa zamanda iki heyet kurularak, biri Anadolu'ya diğeri Trakya'ya gönderildi. Anadolu'ya giden heyette Şehzade Abdürrahim Efendi, âyandan Ali Rıza Paşa, divâni-ı harb-i örfî eski başkanı Ferit Mahmut Hayret, Basra eski valisi Süleyman Şefik Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Pazarcık eski müftüsü Halil Fehmi, Erkan-ı Harbiye mirlivalığından emekli Ali Fevzi, Dâhiliye Nezareti müdürlerinden Ohannes Ferid, Karahisar eski mebusu Yanko Güvenidis Bey vardı.⁷⁵ Ayrıca bu heyete sonradan Tabip Binbaşı Mustafa Feridun Bey'de görevlendirilmiştir.⁷⁶

⁷² Akşin, *a.g.e.*, 249.

⁷³ Alemdar, 112-1422, 12 Nisan 1919. Takvim-i Vekayi, 3525, 17 Nisan 1919. Yeni Gazete, 132-1696, 12 Nisan 1919.

⁷⁴ Sabah, 10565, 14 Nisan 1919.

⁷⁵ Akşin, *a.g.e.*, 250. Çelebi, *a.g.e.*, 12. Takvim-i Vekayi, 3525, 17 Nisan 1919.

⁷⁶ BOA, BEO/4567-342521.(H.17.07.1337). BOA, BEO/4568-342568.(H.21.07.1337)

Anadolu Heyet-i Nasîhası, 16 Nisan'da İstanbul'dan hareket edip, Bursa (17-20 Nisan), Balıkesir (22-24 Nisan), İzmir (26-29 Nisan), Aydın (29 Nisan-1 Mayıs), Burdur (02-03 Mayıs), Antalya (3-8 Mayıs), Isparta (8-12 Mayıs) ve Konya'yı (13-18 Mayıs) dolaşıp İzmir'in işgalinden sonra programını iptal ederek 18 Mayıs'ta İstanbul'a dönmüştür.⁷⁷

Trakya'ya gönderilen Rumeli Heyet-i Nasîhası ise; Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığında, harbiye eski nazırı Cevat Paşa ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa dâhil üç kişiden oluşuyordu. Bu heyet sayıca az olmasına karşı niteliği yüksek bir heyetti.⁷⁸ Fevzi Paşa Millî Mücadele'ye olan gizli desteğine ilişkin kuşku uyandırmamak maksadıyla Damat Ferit Paşa'nın ricasını geri çevirmeyerek heyete katılmıştı.⁷⁹ 28 Nisan'da İstanbul'dan Edirne'ye doğru yola çıkan heyet 9 Mayıs'ta İstanbul'a geri döndü.⁸⁰

Heyet azalarının mahiyeti Osmanlı Hükûmeti'nin o sırada Anadolu'da yaşanan kargaşayı iyi tahlil ettiğini gösterir mahiyettedir. Seçilen heyet üyelerinin mevkileri ve temsil ettikleri zümre her birinin ahaliye bir mesaj verilmek üzere seçildiklerini göstermektedir. Örneğin; Şehzade Abdürrahim Efendi'nin seçilmesi, bir bakıma saltanat makamının halk nezdindeki tarihi kıymetinden istifade edilmek olsa da bu sırada Anadolu'da gitgide yaygınlaşan padişahın tebaasından yüz çevirerek yalnız tahtının derdine düştüğüne dair düşünceyi de tersine çevirme amacını taşımış olmalıdır. Şehzade ahaliye, doğrudan padişahı temsilen kendileriyle görüştüğünü, padişahın onların refah ve huzurlarını sağlamak üzere gayret etmekte olduğunu, padişahı arzu ettiklerini iletmek üzere kendisinin aracı olduğu aktarmaktaydı. Bu seçim, Anadolu'da kaybolan padişah otoritesinin yeniden canlandırılmasına dair etkili bir hamle idi.

Heyet içerisinde bulunan askeri zümre mensupları ise Anadolu'da mütareke uyarınca Türk ordusunun dağıtılmasına karşı çıkan ve bölgesel askeri direniş birlikleri teşkil edenlere yönelik bir mesaj niteliğindeydi. Mütareke ve sonrasında yaşananların Osmanlı ordusunun bilgisi dâhilinde olduğu ve harp dairesinin vazifesinin başında olduğu dolaylı olarak anlatılmış oluyordu. Bu takdirde Anadolu'da ordu

⁷⁷ Akşin, *a.g.e.*, 250. Çelebi, *a.g.e.*, 12-56. Jaeschke, 1989, 26.

⁷⁸ Çelebi, *a.g.e.*, 57.

⁷⁹ Jaeschke, 1971, 118.

⁸⁰ Akşin, *a.g.e.*, 250. Jaeschke, 1989, 28-30

mensuplarının müstakil hareket etmesinin hem mümkün olmadığı hem de gereksiz olduğu anlatılmak isteniyordu.

Heyetteki vali ve dâhiliye nezaretinin yüksek memurları ile devlet işleyişinin kontrol altında olduğu ve İstanbul Hükûmeti'nin idari erkin sahibi olduğu gösterilmeye çalışılıyor, memurların Anadolu'da müstakil hareket etmelerinin imkân dışı olduğu vurgulanıyordu. Ermeni ve Rum delegeler, gayrimüslimlerle Türk ahalinin kardeşliğini ispat ve devletin her zümreye eşit olduğunun göstergesi iken Müslüman din adamları padişahlık makamına ve ondan gelecek iradeye uymanın dinin de emri olduğunu ifade etmekteydi. Bu bakımdan heyet Anadolu'da İstanbul Hükûmeti'nin otoritesini tesis etmek üzere ve rahatsızlık duyulan her konuya cevap verebilecek biçimde teşkil edilmiş durumdaydı. Heyetlere yazı işlerini yürütmek maksadıyla memurlar görevlendirildiği⁸¹ gibi gazeteciler tarafından da heyetlerin faaliyetleri yakinen takip ediliyordu.

Gazeteciler buldukları her fırsatta heyet üyeleri ile röportajlar yapıyor ve güzergâh boyunca aldıkları notlarla beraber gazetede yayımlıyorlardı. Basının bu ilgisi sadece yerelde değil yabancı basında da mevcuttu.⁸² Hükûmet tarafından, heyetlerin görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilmesi için intikal, emniyet, karşılama, konaklama vb. birçok hususta detaylı bir planlama yapılmış ve ilgili tüm yerel yöneticilere şifre ile gönderilmişti.⁸³

Heyetlere, vilayetler ve sancaklar ile muhaberesini yürütebilmesi maksadıyla özel bir şifre anahtarı da verilmişti. Tüm yazışmaların şifreli olarak yapılması isteniyordu. Hatta şifreyi kullanacak heyet üyesine bununla ilgili teferruatlı bilgide veriliyordu.⁸⁴

Diğer bir önemli konu ise heyetin güvenliğinin sağlanmasıydı. Harbiye Nezareti 60 kişilik bir süvari bölüğünü heyetin emrine tahsis etmekle⁸⁵ yetinmeyerek, 7 Nisan 1919'da İzmir'de 17'nci Kolordu Komutanlığı'na, Konya Yıldırım Kıtaaatı Müfettişliğine, Sivas'ta 3'üncü Kolordu Komutanlığı'na ve Erzurum'da 15'inci Kolordu Komutanlığı'na bir emir göndererek emniyet tedbirlerini arttırıyordu. Söz konusu emirde; heyetin geçeceği güzergâh hakkında bilgi verilerek, bu güzergâh

⁸¹ Çelebi, *a.g.e.*, 12.

⁸² Yeni Gazete, 138-1702, 18 Nisan 1919. Gazetenin başyazısında Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in Moniteur Oriental gazetesi muhabirine verdiği demece dair bilgi bulunmaktadır.

⁸³ BOA, DH.KMS./51-3, (H.12.08.1337)

⁸⁴ BOA, DH.ŞFR./98-200, (H.15.07.1337)

⁸⁵ ATASE Arşivi, İSH-7, Kutu: 375, Gömlek: 132.

boyunca İstanbul'dan verilen süvari bölüğü ile refakat görevinin ifa olunamayacağından, ilgili komutanlıklar tarafından heyetin kendi mıntıkasına girmesi ile birlikte 100'er mevcutlu bir süvari bölüğü heyetin emrine verilecektir deniyordu.⁸⁶

Dolayısıyla, nasihat heyetlerine gösterilen bu ilgi ve ehemmiyet, heyetlerden beklentinin çok yüksek olduğuna işaret etmektedir.

3.2. Anadolu Nasihat Heyetinin Faaliyetleri

Bir şehzade, üç askeri paşa, iki müftü, bir Ermeni ve bir Rum olarak özetlenebilecek bu heyet⁸⁷, 16 Nisan'da Padişah Sultan Vahdettin'in huzuruna kabulden sonra,⁸⁸ akşamüzeri saat 17.00'de Alemdar Vapuru⁸⁹ ile Bursa'ya gitmek üzere İstanbul'dan hareket etmiştir. Heyeti İstanbul'dan, Padişah adına Baş Ferik Ömer Yaver Paşa ile Miralay Naci Bey, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Bahriye Nazırı Avni Bey, Dâhiliye Nazırı M.Ali Bey ve Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemalî Bey birlikte uğurladılar.⁹⁰

Anadolu Nasihat Heyeti'nin faaliyette bulunacağı yerlere göre katedecekleri yolculuk güzergâhı üç aşama olarak belirlenmişti. Heyetin yolcuğu Bursa'dan başlayacak ve sırasıyla Kirmastı ile Balıkesir geçildikten sonra İzmir'e ulaşılarak gezinin ilk aşaması tamamlanmış olacaktı. İzmir'deki çalışmaların tamamlanmasının ardından buradan hareket eden heyet Aydın üzerinden Antalya'ya ulaşacak ve buradan da gezinin ikinci etabındaki son durak olan Konya'ya varılacaktı. Gezide heyetin nihai hedefi Ankara'ydı. Konya'dan çıkıldığında Ereğli, Kayseri yoluyla buraya gelinmesi planlanmıştı. Bununla birlikte Anadolu'da karşılaşılan ahvale ve heyetin ahali üzerindeki etkilerinin müspet olması durumunda bu heyetin Trabzon'a kadar gitmesi, orada ikiye ayrılarak bir kısmının deniz yoluyla İstanbul'a dönmesi diğer kısmının ise

⁸⁶ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.43, Belge 1020. Dâhiliye Nezareti tarafından verilen emir üzerine; ilgili komutanlıklar tarafından süvari bölüklerinin görevlendirildiği, heyetin faaliyetlerini takiben bu bölüklerin yola çıktığı ve görev bitiminde birliklerine katıldığı, tüm bu faaliyetlerinde Dersaadet'e rapor edildiği görülmektedir. ATASE Arşivi, İSH-1, Kutu: 15, Gömlek: 84. ATASE Arşivi, İSH-2, Kutu: 37, Gömlek: 86. ATASE Arşivi, İSH-3, Kutu: 91, Gömlek: 47. ATASE Arşivi, İSH-5, Kutu: 189, Gömlek: 19. ATASE Arşivi, İSH-7, Kutu: 368, Gömlek: 76. ATASE Arşivi, İSH-7, Kutu: 375, Gömlek: 132.

⁸⁷ Akşin, *a.g.e.*, 250.

⁸⁸ Jaeschke, 1989, 26.

⁸⁹ BOA, BEO/4570-342681, (H.23.07.1337). Celal Bayar, Ben de Yazdım (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997), 25.

⁹⁰ Çelebi, *a.g.e.*, 15–16.

doğu illerine gitmesi planlanmıştı. Gerekirse bu planda değişiklik yapılabilirdi. (bkz.Ek-2).⁹¹

Dâhiliye Nezareti tarafından; heyetin gideceği yerlerde herhangi bir aksaklık ile karşılaşmaması ve gereken saygıyı görmesi amacıyla 22 Nisan'da, Aydın, Konya, Ankara valilikleri ile Menteşe, Kütahya ve Karesi mutasarrıflıklarına bir şifre gönderilmişti. Şifrede, Şehzade Abdürrahim Efendi hazretlerinin başkanlığındaki heyetin 20 kişi kadar mahiyetiyle teşrif buyuracaklarından, gereken saygı ve merasimin yapılması isteniyordu.⁹²

Nitekim heyet, gezi güzergâhı boyunca köy ve ilçelerde, yol kenarlarında ve istasyonlarda bekleyen halkın büyük bir merak, istek ve sevgisiyle karşılaşmışlardır. Heyet gittiği her yerde halkın yoğun ilgisinin yanı sıra mülki makamlarca tertip edilen törenler ile karşılanıyordu. Güzergâh üzerinde durulan yerlerde önce Şehzade Abdürrahim Efendi tarafından halka Padişah Sultan Vahdettin'in "selâm-ı şahanesi" iletilir müteakiben Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından kaleme alınmış olan "Padişah Beyannamesi"⁹³ (Ek-3) tebliğ edilirdi.

Heyet İstanbul'dan ayrıldıktan sonra önce vapurla Mudanya'ya geçmişti. Bursa Valisi İsmail Bey ve beraberindekiler tarafından Mudanya'da karşılanan heyet, geceyi vapurda geçirdikten sonra sabah trenle Bursa'ya hareket etmiştir. Yolculuk boyunca güzergâh üzerinde bulunan istasyonlarda toplanan halk tarafından heyete büyük sevgi gösterilerinde bulunuluyordu.⁹⁴

17 Nisan 1919 günü öğle vakitlerinde Bursa istasyonuna varan Heyet-i Nasîha bu sefer önceden tertip edilmiş olan bir törenle ve istasyona toplanmış olan öğrenciler, memurlar, askerler ve halkın coşkusuyla karşılanmıştı. Heyet seyahat sonrası bir müddet hükûmet konağında dinlendikten sonra, meydanda toplanmış olan halka Ali Rıza Paşa tarafından padişah beyannamesi okunmuş ve arkasından Şehzade Abdürrahim Efendi, Padişah Vahdettin'in selamını iletmiştir.⁹⁵

Nasihat Heyetleri tarafından halka okunacak beyanname bizzat Damat Ferit Paşa tarafından hazırlanmıştı. Sadrazam beyannameyi halkın anlayabileceği bir dilden

⁹¹ a.g.e., 16.

⁹² BOA, DH.KMS./51-3, (H.12.08.1337)

⁹³ Alemdar, 121-1431, 21 Nisan 1919.

⁹⁴ BOA, DH.KMS./51-3, (H.12.08.1337)

⁹⁵ Yeni Gazete, 141-1706, 21 Nisan 1919

ziyade ağır bir edebi ve resmi dil ile kaleme almıştı. Halka içinde bulunulan durumun sorumlusu olarak on yıldır devleti idare eden İttihatçılar gösteriliyor ve yukarıda da ifade ettiğimiz heyetlerin kuruluşunun esas amacının üstü örtülerek halkın refahı için her türlü tedbirin derhal alınacağı telkin ediliyor, bu açıdan ahalinin de devletin yanında olması, birbirinin hukukuna riayet ve kanuna itaat etmeleri isteniyordu. Ahali saltanat makamının tarihi değerinden ötürü padişaha duyduğu bağlılık ile tabiri caizse ayaklarına kadar bir şehzadenin gelişine, padişahın kendilerine selam göndermesine çok seviniyordu. Bu açıdan heyette şehzadenin bulunmasının ve padişahın selamının beyannamenin içeriğinden daha etkili olduğunu söylemek mümkündür. Halk kendisine değer verildiğini düşünüyor ve bundan gayet memnun şekilde heyete gereken hürmeti gösteriyordu. Heyet ve dolayısıyla payitahtta halkın gösterdiği sevgi ve saygıdan dolayı ziyadesiyle memnundu.⁹⁶

Heyet daha İstanbul'dan ayrılmadan önce gazetelerde "Padişahın heyete, halka dağıtılmak üzere 3 milyon lira verdiği" yönünde haberler çıkmış ve bu haber, her ne kadar Şehzade Abdürrahim Efendi ve heyet üyesi Ali Rıza Bey tarafından basına verilen demeçlerle yalanlanmış olsa da özellikle gezi güzergâhında bulunan yerlerde halk arasında hemen yayılmıştı.⁹⁷

Gazetelerde çıkan haberler dolayısıyla ihtiyaç sahibi fakir fukaradan Şehzade Abdürrahim Efendi'ye yardım talebinde bulunanların sayısı, heyet henüz Bursa'dan ayrılmadan öncesine kadar fazlasıyla artmaya başlamıştı. Şehzade, kendisine yapılan yardım isteklerini imkânı dâhilinde esirgmeden karşılamaya gayret göstermiştir. Fakat daha gidilecek çok yerin olması ve bu haberin yayılmış olması dolayısıyla Şehzadenin bu talepleri karşılamakta imkânı olmayacağı vurgulanarak heyete bir miktar para verilmesi yönünde İzmir'e emir verilmesi için İstanbul'a telgraf gönderilmiştir. 20 Nisan'da Ali Rıza Paşa tarafından gönderilen telgrafa istinaden padişahın müsaadesi ile Meclis-i Vükela'da alınan kararla heyete maliyenin olağandışı ödenek kaleminden beş yüz lira tahsis edilmiştir. Ancak heyet tarafından da belirtildiği gibi gezilecek yerlerin çok ve dağıtılacak meblağın fazla olması nedeniyle tahsis edilen beş yüz liranın sadece heyeti saygı ile karşılayan ihtiyaç sahiplerine verilmesi emredilmiştir.⁹⁸

⁹⁶ Çelebi, *a.g.e.*, 19-20.

⁹⁷ Tercüman-ı Hakikat, 12701, 17 Nisan 1919.

⁹⁸ BOA, BEO/4570-342693, (H.26.07.1337)

Heyet 20 Nisan'da Bursa'dan ayrılırken yine büyük sevgi gösterileriyle uğurlanıyordu. İzmir'e kadar tren ile seyahat eden heyet,⁹⁹ güzergâh boyunca ziyaret edilen tüm şehir ve kasabalarda Türk, Rum ve Ermeni vatandaşların büyük sevgi gösterileri ile karşılaşmışlardı. Susurluk'a varıldığında ise yağmakta olan yağmura rağmen halk coşkusuyla heyeti beklemekteydi.¹⁰⁰

Anadolu Heyet-i Nasîhası'nın ziyaret ettiği yerler arasında İzmir'in önemli ve anlamlı bir yeri vardı. Öyle ki daha Birinci Dünya Savaşı esnasında İtilafların Osmanlı üzerine yaptığı paylaşım planlarında konu olmaya başlamıştı. İtalya ve Yunanistan arasında çekişmelere sebep olan İzmir, İngiltere'nin de çıkarları doğrultusunda Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'a bırakılmıştı. İzmir ve havalisinde Rum nüfusunun fazla oluşu ise Yunanistan için Megalo İdea düşüncesini daha da arttırıyordu. Dolayısıyla Yunanlılar ile iş birliği yapan Rumlar özellikle mütarekeden sonra Türk ahalisine karşı şiddetle saldırmaya başladı. Türklerin kendilerini koruma ve topraklarını savunma duygusu ile karşı koymaları ve kargaşanın giderek artmasının mezkûr heyetin İzmir'e gönderilmesinde rol oynadığını söylemek mümkündür.¹⁰¹ Heyet daha İstanbul'dan hareket ettiği gün İzmir'de, memleketini kaybetme korkusu yaşayan Türk ahalisinde heyecan başlamıştı. Yerel basında yapılan haberlerde de içinde bulunulan heyecan yansıtılıyor ve heyetin gelişinin yeni bir dönemin başlangıcı olduğu vurgulanıyordu.¹⁰²

26 Nisan'da İzmir'e gelen Heyet-i Nasîha Karşıyaka'da Müslüman, Ermeni, Rum binlerce kişi ile bir heyet tarafından törenle karşılandı. Heyet, hükûmet konağına geldiğinde ise büyük bir kalabalık "Padişahım çok yaşa!" diye bağıyordu. İzmir'de geçen süre zarfında heyetin temasta bulunduğu Rumlarla olan diyalogu ve genel itibariyle Rum halkının tutumu Rum basınına rahatsız etmişti. Öyle ki İzmir'de ki Rum Kozmos gazetesi Şehzadeye ve heyete ağır sözler söylemekle kalmayıp, "Emellerimize kavuşmak üzere olduğumuz şu günlerde, altı yüz senedir öptüğümüz kirli ve kanlı elleri öpmekte hala devam edecek miyiz?" diyordu.¹⁰³

Aslında Rumların bu kadar sevgi göstermesinde esas neden politik davranan İzmir Rum Metropoliti idi. Heyete soğuk davranmanın uygun olmayacağını değerlendiren Metropolit papazlara verdiği emirle Şehzadenin ve heyetin hoş karşılanmasını

⁹⁹ BOA, BEO/4571-342794, (H.01.08.1337)

¹⁰⁰ Çelebi, *a.g.e.*, 25.

¹⁰¹ *a.g.e.*, 30.

¹⁰² Köylü, 19 Nisan 1919.

¹⁰³ Bayar, *a.g.e.*, 27.

istiyordu.¹⁰⁴ Nitekim ilerleyen zaman içerisinde ki olaylar Rumların heyete göstermiş olduğu ilginin samimi olmadığını gösterecekti.

Bu heyetin bütün Anadolu seyahati boyunca ilk ve en büyük tepki ile karşılaştığı yer Aydın olmuştu. Aydın’da heyeti karşılayanlar arasında din adamlarının bulunmaması Şehzade Abdürrahim Efendi’nin dikkatini çekmişti. Bu durumun sebebini soran Şehzadeye, mutasarrıf vekili Fuat Bey’in, ilmiye mensuplarının karşılamaya, İttihat ve Terakki’ye mensup Esat Hoca’nın etkisi ve teşvikiyle katılmadıklarını söylemesi üzerine Şehzade Esat Hoca’yla bir görüşme yapmıştır. Gergin bir hava içerisinde gerçekleşen görüşmede Şehzade Abdürrahim Efendi kendisine gereken saygının ve ihtimamın gösterilmediğinden şikâyet ederken Esat Hoca ise heyetin esas maksadını bilircesine gayrimüslimler ile iyi geçinilmediğine dair söylentiye serzenişte bulunmuştur. Esat Hoca, ne heyet azalarından ne de Şehzade’den çekinerek Türk ahalisinin içinde bulunduğu fakr-u zarûret ahvale dikkat çekmiş, gayrimüslimlerin pekâlâ refah içerisinde yaşadığını belirterek nasihatın bu duruma sebep olanlara verilmesi gerektiğini söylemiştir. Şehzade her ne kadar sinirlenip Hoca’yı İttihatçılık yapmakla suçlasa ve sözlerinin hükmü olmadığını vurgulasa da Esat Hoca milletin aynı fikirde olduğu ve gerçeği takdirde gecikmeyeceği cevabını vermiştir.¹⁰⁵

Heyet Aydın’dan sonra Burdur ve Antalya’ya doğru yoluna devam edecekti. Ancak Antalya’nın İtalyan işgali altında bulunmasından dolayı buranın ziyaret edilemeyeceği heyet üyeleri arasında münakaşa konusu oldu. Başlangıçta İtalyanların Antalya’da şehzadeye fena bir muamele yapacağından çekinildiği için Şehzade yerine birkaç kişinin Antalya’yı ziyaret etmesi yeterli görülüyordu. Fakat sonradan 57’nci Tümen Komutanı Albay Şefik Aker’in, Şehzadenin Antalya’ya götürülmemesi bu bölgedeki hâkimiyetimize önem verilmediği anlamı taşıyabileceği ve Antalya’da bulunan Türkleri üzüntüye boğacağı yönündeki mütalaası neticesinde Şehzadenin de Antalya’ya gitmesine karar verildi. Gerçekten de İtalyanların esiri olma korkusu içerisinde olan Antalyalılar bu ziyareti büyük bir törenle ve coşkuyla karşılamıştı.¹⁰⁶

¹⁰⁴ *a.g.e.*, 26-27.

¹⁰⁵ Çelebi, *a.g.e.*, 46-47.

¹⁰⁶ Bayar, *a.g.e.*, 28.

Antalya'dan sonra 8 Mayıs 1919'da Konya'ya doğru yola çıkan heyet¹⁰⁷ Isparta'ya uğramıştır. Heyet-i Nasîha Isparta'da da Aydın'dakine benzer bir hadise ile karşılaşmıştır.¹⁰⁸

Anadolu Heyet-i Nasîhası, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sonrasında, Damat Ferit Paşa'nın emriyle görevinin fiilen son bulması üzerine Isparta'dan sonra uğradığı Konya'dan 18 Mayıs'ta İstanbul'a dönmüştür.¹⁰⁹

3.3. Rumeli Nasihat Heyetinin Faaliyetleri

Şehzade Cemalettin Efendi'nin başkanlığında oluşturulan ve Trakya bölgesini ziyaret edecek olan Rumeli Heyet-i Nasîhası'na, Edirne ve havalisini dolaşmak üzere on günlük bir ziyaret planı yapılmıştı.¹¹⁰

Rumeli Nasihat Heyeti, 28 Nisan akşamı saat 19.30'da Edirne'ye gitmek üzere Sirkeci'den özel bir trenle hareket etmiştir. Heyeti uğurlamak üzere Sirkeci İstasyonu'nda, Padişah adına Ömer Yaver Paşa, Miralay Naci Bey, Sadrazam Damat Ferit Paşa ve bütün vekiller ile İstanbul muhafızı hazır bulunmuştur.¹¹¹

Esasen Anadolu Heyeti Nasîhası'nın gölgesinde kalan Rumeli Nasihat Heyeti de gittiği her yerde büyük bir ilgi ve sevgi ile karşılanmış ve Anadolu'da tebliğ edilen “Padişah Beyannamesi” Trakya'da ki durak noktalarında da halka okunmuş ve Şehzade tarafından padişahın “selâm-ı şahanesi” iletilmiştir.

Şehzade Cemalettin Efendi ve heyeti gezi boyunca Ermeni, Rum ve Yahudi dini liderleriyle görüşmelerde bulunmuş, karşılıklı iyi niyet sergilenmiştir. Ancak Edirne vilayeti tarafından Dâhiliye nezaretine gönderilen şifre telgrafta “Edirne'deki karşılama törenine Rumların kısmen katıldıkları, bazı mahallelerde kesinlikle katılmadıkları” haberi Rumların samimi olmadıklarını göstermiştir. Benzer bir durum Tekirdağ'da da yaşanmıştır. Tekirdağ'da icra edilen törene ve hükûmet dairesindeki kabul resmine Museviler katılırken, Rum metropoliti ve Ermeni temsilcisi

¹⁰⁷ ATASE Arşivi, İSH-8, Kutu: 453, Gömlek: 33.

¹⁰⁸ Bayar, *a.g.e.*, 28.

¹⁰⁹ Akşin, *a.g.e.*, 250. Jaeschke, 1989, 26. Yeni Gazete, 168-1732, 19 Mayıs 1919.

¹¹⁰ Hadisat, 119, 29 Nisan 1919.

¹¹¹ Jaeschke, 1989, 28. Yeni Gazete, 143-1719, 29 Nisan 1919.

katılmamıştır.¹¹² Trakya’da ki Rumlar, Anadolu’da ki Rumların yapmacık dahi olsa göstermiş oldukları ilgiyi burada göstermemişlerdir.¹¹³

29 Nisan günü akşamında Edirne’ye varan, Şehzade Cemalettin Efendi riyasetindeki Nasihat Heyeti Edirne’den sonra, Kırklareli, Havsa ve Lüleburgaz’ın ardından 6 Mayıs 1919’da Tekirdağ’a gelmiş ve burada ki ziyaretlerini tamamlamaya müteakip 9 Mayıs 1919’da İstanbul’a dönmüştür.¹¹⁴ (Ek-4)

Netice itibariyle; İtilaf devletlerinin mütareke hükümlerinden güç alarak ve bazen mütareke hükümleri dışına çıkarak başlattıkları işgallerin devam etmesini önleyebilmek, en çok zikredilen bahane olan bozulan asayişin yeniden tesis edilebilmesi için, Padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa’nın giriştikleri bu “son ümitsizce teşebbüsleri”¹¹⁵ maalesef işgallerin önünü alamamıştı.

¹¹² Çelebi, *a.g.e.*, 60-61.

¹¹³ *a.g.e.*, 42.

¹¹⁴ ATASE Arşivi, İSH-5, Kutu: 189, Gömlek: 34. Jaeschke, 1989, 28.

¹¹⁵ Jaeschke, 1971, 69.

4. MİLLÎ MÜCADELE NASİHAT HEYETLERİ

4.1. Millî Nasihat Heyetleri Oluşturulmasının Nedenleri

Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'nun işgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile birlikte hızla büyüyen Millî Mücadele'ye karşı ortaya çıkan isyanlar, Trablusgarp Savaşı'ndan bu yana sürekli harp ve yenilgiye mahkûm olmuş Anadolu halkının içinde bulunduğu durumu daha da ağırlaştırmıştır.

Anadolu Heyet-i Nasîhası ile seyahat eden gazetecilerden olan Burhan Cahit, seyahat esnasında kaleme aldığı ve gazetede yayınlanmış olan notlarında, Anadolu halkının içinde bulunduğu durumu şöyle özetlemiştir: "... Bu seyahatin en önemli noktası savaştan sonra Anadolu köylüsünün nasıl yaşadığı ve unsurlar arsındaki ilişkinin ne şekil aldığı meselesidir. Çünkü hükûmet şehirlerde asayiş ile zaruri bir itilafı tesis etmiştir... İlk vardığımız ufak köy Ermiye adındaki bir muhacir köyüydü. Köy halkı genel olarak fakirliğin timsaliydi. Üstleri perişan, yüzlerinde renk, gözlerinde ise fer kalmamıştı. Hatta küçük yavrular bile sapsarıydı. Askere giden gençlerin on sekizinden sadece altısı geri dönebilmiş. Kadın çoluk çocuk bir parça şey ekebilmiş. Ancak boğazlarını doyurabilecek kadar..."¹¹⁶

Millî Mücadele, Anadolu'yu ve halkını içinde bulunduğu bu ahvalden kurtarmayı amaçlıyor fakat başından itibaren de Anadolu halkının büyük desteğine ihtiyaç duyuyordu. Bir tarafta asker, para, silah, teçhizat ve daha birçok şeye ihtiyaç varken diğer tarafta fakr-u zaruret halinde olan bir toplum söz konusuydu.

Ancak karnını doyurabilecek kadar ekini, aşı olan, üstü başı perişan, yama yama üstüne olan, evlatlarını harpte kaybetmiş bir halktan para ve asker isteyebilmek kolay bir iş değildi. O yüzden insanların içinde bulundukları durumda dahi tereddüt etmeden Millî Mücadele'ye destek vermeleri için kimlerle ve neden savaşılacağını bilmeleri bu noktada çok önemliydi. Çünkü İstanbul Hükûmeti'nin İngilizler ile birlikte Millî

¹¹⁶ Yeni Gazete, 47-1711, 27 Nisan 1919.

Mücadele aleyhine yürüttüğü propagandalar işe yarıyor, halk fakirlikle boğuşurken ve gerek işgal devletlerinin gerek azınlıkların gerekse isyancıların zulmüne maruz kalırken dahi özellikle dini hassasiyetleri sebebi ile Padişah'a ve İstanbul Hükûmeti'ne bağlılıklarından vazgeçemiyordu.

Fakat Millî Mücadele için Anadolu'nun desteğinden başka çare yoktu, halkı bilinçlendirmek, Millî Mücadele'ye ikna etmek, tekrar savaşılmaya ve kazanacaklarına inandırmak, Ankara lehine propaganda faaliyetlerinde bulunmak en zor ve en baş görevlerden birisiydi. Bu kadar önemli olan diğer bir hususta bunun nasıl başarılabileceği idi.

İletişim kanalları kısıtlı, telgraf hatlarının çoğu ya işgalcilerin ya da isyancıların ellerinde, gazeteler yetersiz ve bir kısmı sansürlü, yazılı bildiri dağıtılabilecek bile okuma yazma bilen yok denecek kadar az, halk olup bitenleri genelde köyünün muhtarından, imamından, jandarma komutanından duyduğu kadarıyla biliyor. Fakat ne olursa olsun bir şekilde halkın aydınlatılması zaruri idi.

Nitekim tüm bu olumsuzluklara karşın halka gerçekleri anlatabilmek maksadıyla en etkili yöntemin, halkın güvenini kazanmış ve saygın kişilerden oluşacak heyetler vasıtasıyla tenvir ve irşat faaliyeti yürütülmesi olduğuna karar kılınmıştır.

Mütareke hükümlerinin uygulanmasıyla beraber, Osmanlı orduları dağıtılmaya, askerleri terhis edilmeye, silah, teçhizat ve mühimmatları İtilaf devletlerince alınmaya başlamıştı. Diğer taraftan da yurdun birçok stratejik bölgesi işgal ediliyordu. Belirli yerler belirli mevcutta konuşlandırılmış olan askerî birliklerin bu işgallere karşı koyacak gücü ve yetkisi de yoktu. Birliklerin vazifesi mütareke hükümlerinin yerine getirilip getirilmediğini denetlemektir.

Padişahın ve hükûmetin, ne azınlıkların taşkınlıklarına ne de işgallere karşı gösterdikleri bir tepki vardı. Aksine Anadolu ve Rumeli'ye gönderdikleri nasihat heyetleri ile azınlıklara ve İtilaf devletlerine daha şirin görünme çabasıındalardı. Ayrıca bu heyetler vasıtasıyla, halkın toprağını ve namusunu korumak adına teşkilatlanmasına mâni olmaya çalışıyorlardı.

Fakat yurtsever insanlar ile ordudan terhis edilmiş ya da sürgün edileceğini anlayıp İstanbul'dan Anadolu'ya geçen subayların girişimleri sayesinde halk, vatanını ve millî onurunu kendi öz iradelerine dayanarak müdafaa etmek için teşkilatlanmaya başlamıştı. Hemen her yerde yurtseverler, kongreler toplayarak ülkenin içinde

bulunduğu durum üzerine çözümler arıyorlar, o günkü geline noktada silahlı mücadeleden başka çözüm görmüyorlardı. Çünkü Türk milleti tarihi boyunca hür ve bağımsız yaşamış, işgal ve esarete alışık olmayan bir ordu milleti. İşgal edilen şehir ve kasabalarda toplanan gönüllülerden oluşan küçük millî birlikler kuruldu ve bu birlikler ile düşman karşısında küçük cepheler oluşturuldu.¹¹⁷

İlk direniş 21-23 Mayıs 1919'da Urla'da başladı. 100'e yakın asker ile silahlandırılmış 120 kişi kadar sivil Urla'da Yunan işgal kuvvetlerine karşı iki gün boyunca direniş gösterdi. Urla'da başlayan bu direniş hareketi, Yunan Cephesi'nde, İzmir, Ayvalık, Soma, Akhisar ve Salihli ile Ödemiş bölgelerinde, güneyde Fransız Cephesi'nde Adana, Mersin, Tarsus, İslahiye, Dört Yol ve Silifke dolaylarında, doğuda ise Maraş, Antep ve Urfa da görüldü. Zaman içerisinde de düşmanın kötü emellerini durdurmak amacıyla yurdun hemen hemen her tarafına yayıldı.¹¹⁸ Millet'in kendi içinden ve öz iradesinden teşekkül etmiş olan bu kuvvetlere, İzmir ve havalisinde "Kuvayı Milliye" denilmeye başlandı.¹¹⁹

Aydın'ın işgalinden önceki günlerde, Kuvayı Milliye teşkil edilmesi fikrini, Harbiye Nezareti'ne sunduğu raporla Albay Şefik ileri sürmüş ve Nezaretten kendisine verilen cevapta bu konu onun kararına bırakılmıştır. Albay Bekir Sami ise, İstanbul'dan ayrılmadan önce, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa tarafından şifahi bir direktifle kendisine bu yetki ve inisiyatif verilmişti. Bundan sonra Albay Bekir Sami, Ödemiş'e bir talimat göndererek, o bölgeyi harekete geçirmiş, aynı şekilde Aydın'ın işgali üzerine Albay Şefik'te, geri çekilmek zorunda kaldığı Çine bölgesinde millî kuvvetler teşkil etmeye çalışmıştı. Ayrıca Bandırma'daki Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ve Balıkesir'de ki 61'inci Tümen Komutanı Albay Kâzım Özalp'te kendi bölgeleri içerisinde millî kuvvetler teşkiline başlamış bulunuyorlardı. Komutanların böylesi faydalı çalışmaları sayesinde Kuvayı Milliye fikri, bütün Batı Anadolu'da benimsenmiş ve gittikçe genel bir hal almıştı.¹²⁰

27 Mayıs 1919'da Aydın'ın, 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ın ve 1 Haziran 1919'da Ödemiş'in işgalleri, Anadolu'da millî müdafaa ruhunun uyanmasını ve "Kuvayı

¹¹⁷ Görgülü, *a.g.e.*, 22-23.

¹¹⁸ A.Öner Pehlivanoğlu, *Barış Yolunda Mudanya Mütarekesi* (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2002), 33-34.

¹¹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi II'nci Cilt, Batı Cephesi I'inci Kısım* (Ankara, 1994), 99-105.

¹²⁰ *a.g.e.*, 99.

Milliye" fikrinin daha iyi anlaşılmasını, gelişmesini ve yayılmasını sağlamıştı. Halk, büyük ölçüde "Kuvayı Milliye" teşkilâtına kaydolmaya başlamıştı.¹²¹

Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey, büyük bir cesaretle, 29 Mayıs 1919'da İtilâf devletleri temsilcilerine; "Artık biliniz ki, kalem değil, silâh konuşuyor" ifadesini taşıyan bir protesto telgrafi çekmiş ve "Kuvayı Milliye"yi tüm dünyaya ilân etmişti.¹²²

Kuvayı Milliye'nin önemine, Erzurum Kongresi Beyannamesi'nin 2'nci maddesinde değinilmiş "Kuvayı Milliye'yi etkin ve ulusal iradeyi hâkim kılmak esastır." denilmiştir.¹²³ Kuvayı Milliye'nin Batı Anadolu'da ki Yunan işgal kuvvetlerine karşı direniş hareketleri, Yunan makamlarının cephe raporlarında:

"işgale karşı müthiş mukavemet hazırlıkları yapılmaktadır."

"Bandırma, Soma, Kırkağaç, Akhisar mıntıklarında çeteler hazırlanmaktadır. Bandırma merkez seçilmiştir. Burada silahlı 200 asker, 6-8 bin çete vardır."

"Selçuk-Aydın hattı üzerinde her gün tecavüz ediliyor."

"Tam bir Türk seferberliği ve kuvvetli bir jön Türk teşkilatı karşısında bulunuyoruz. Her taraftan taarruza uğrayarak, her gün bir miktar arazi kaybediyoruz."

şeklinde kayıtlara geçiyordu.¹²⁴

Damat Ferit Paşa Hükûmeti, Anadolu'da ki millî hareketlerin önünü alabilmek ve halkın desteğini engelleyebilmek maksadıyla Kuvayı Milliye'yi bir "isyan" hareketi olarak ilan eden beyanname yayınlamakla kalmayıp, halkın dini hassasiyetlerinden faydalanmak suretiyle Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah imzasıyla fetva yayınlanmasını sağlamıştı. Fetvada Kuvayı Milliyeciler açıkça asi olarak tarif ediliyordu.¹²⁵

Düzenli ordunun kurulmasına kadar geçen süre zarfında, Millî Mücadele'nin silahlı gücünün esasını "Kuvayı Milliye" birlikleri teşkil etmişti. İstanbul Hükûmeti Kuvayı Milliye'yi "bazı sergerdelerin hareketi"¹²⁶ olarak görmesine rağmen, Kuvayı Milliye, işgal bölgelerindeki tüm direniş ve kurtuluş hareketlerini kapsamıştır.¹²⁷ İzmir bölgesinin efeleri, güneydoğu bölgesinin çeteleri Kuvayı Milliyeci olmuşlardı.

Çeşitli bölgelerde kurulan Kuvayı Milliye birlikleri arasında bir eşgüdüm ve fikir birliği sağlamak adına bölgesel heyetler ve Müdafaa-yı Hukuk cemiyetleri kurulmuş

¹²¹ a.g.e., 100.

¹²² a.g.e., 100.

¹²³ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev I. Cilt 1919-1920*, 89.

¹²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam 2. Cilt* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 158.

¹²⁵ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.35, Belge 875. Özkan, a.g.e., 90-91.

¹²⁶ Aydemir, a.g.e., 242.

¹²⁷ Pehlivanoglu, a.g.e., 34.

ve bu heyetler ile cemiyetler tarafından yapılan kongreler ile Kuvayı Milliye hareketi güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹²⁸

Kuvayı Milliye birlikleri, silah, malzeme ve para ihtiyaçlarını karşılayabilmek için genel olarak halktan yardım alıyordu. Yerel kongrelerde, bu hususa ilişkin önemli kararlar alınıyor ve esasa bağlanıyordu. Ayrıca Sivas Kongresi'nde de alınan kararla Ali Fuat Paşa Kuvayı Milliye Komutanlığı'na atanarak Batı Anadolu Kuvayı Milliyesi birleştirilmeye çalışılıyordu.¹²⁹

Gerek şehirlerde gerekse köylerde kurulan teşkilatlar kongrelerde alınan kararları uygulamakta zorluk çıkarmıyorlardı. Fakat eşkıyalardan oluşan Kuvayı Milliye teşkilatları bir düzene konulamıyordu. Bu kuvvetlerin başında bulunan eşkıya liderleri kongre kararları yerine kendi aldıkları kararlar doğrultusunda hareket etmeyi yeğliyorlardı. Eşkıyalıktan kalma alışkanlıklarıyla halktan, ihtiyaçlarından fazla mal ve para toplamaya başlamış ve bu esnada insanlara birçok zorluk yaşatmışlardı. Dolayısıyla bu durum zamanla halk üzerinde Kuvayı Milliye'ye ve Millî Mücadele'ye karşı olumsuz bir yaklaşımın oluşmasına neden olmuştu. Özellikle Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe ilerleyen süreçte Ali Fuat Paşa'nın komutası altına girmeyi kabul etmeyecek ve hatta isyan çıkararak Büyük Millet Meclisi aleyhine çalışacaklardı.¹³⁰

Mondros Mütarekesi'nin belirsizleştirdiği ortam, Anadolu'da bir otorite boşluğu ortaya çıkarmış durumdaydı. Ahali farklı emelleri olan güçlerin etkisi altında savrulmakta, yıllardır içinde bulunduğu perişan hal gitgide daha ağır vaziyete dönüşmekteydi. Bu süreç içerisinde işgalcilerle işbirliği halinde olan, ikbal ve zenginlik arzusuyla işgalleri benimseyen bir gurubun bulunduğu ise malumdur. Bunlar nüfus içerisinde küçük bir yekûn oluşturmaktaydı. Fakat bu düşünce yapısını temsil eden kimseler, özellikle İtilafların ve azınlıkların haksız eylemleri karşısında topraklarını kaybetmemek için mücadeleye başlayan vatansever ahalinin bölgesel faaliyetleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışının ardından başlattığı faaliyetlerin neticesinde teşkilatlı olarak vücut bulan Millî Mücadele hareketine karşı isyana kalkıştılar. Anadolu'da ki Millî Mücadele hareketine otoritesini kaptırmak istemeyen İstanbul Hükûmeti ile bu hareketi siyasi emellerine karşı engel olarak gören İtilaf devletleri de mezkûr isyanlara destek verdiler.

¹²⁸ Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, 35.

¹²⁹ Aybars, 2002, 322.

¹³⁰ *a.g.e.*, 333.

Amasya Tamimi ile açıkça ilan edilen Millî Mücadele hareketinden rahatsız olan ve Erzurum'da düzenlenen kongreye de bir türlü engel olamayan Damat Ferit Paşa Hükûmeti, yurdun genelini ilgilendiren kararların alınacağı Sivas Kongresi'ni engellemek maksadıyla Elazığ Valisi Ali Galip'i görevlendirdiler. Bölgedeki Kürt halkı, İngilizlerin desteğini alarak ve propaganda yaparak isyana teşvik eden Ali Galip'in faaliyetleri, Sivas Kongresi sürerken büyük bir tehlike oluşturmuş ancak millî kuvvetlerin yerinde ve zamanında müdahalesi ile bertaraf edilmiştir.¹³¹

Damat Ferit Paşa'ya bağlılığı ve İtilaflar ile yakın ilişkileri olan Konya Valisi Cemal Bey'in, bölgedeki askeri otorite boşluğundan istifade ederek halka yaptığı baskı ve propaganda sonucu meydana gelen Bozkır Ayaklanması ise Anadolu'da mücadeleye karşı Padişaha bağlılığı savunuyor, ulusal direnişin yayılmasını ve güçlenmesini yavaşlatıyordu. Ahalinin gelişmelerden bihaber oluşu nedeniyle, yapılan baskı ve propagandalar neticesinde Bozkır Ayaklanması bölgede iki kez zuhur etmişti.¹³²

Millî Mücadele hareketi yalnızca İstanbul Hükûmeti ile işgal devletlerinin çıkardığı zorluklar ile baş etmekle kalmıyor memleketteki bazı yobazlara karşı da mücadele etmek zorunda kalıyordu. Anadolu'nun doğusunda Bayburt'un Hart kasabasında meydana gelen Şeyh Eşref isyanı mezkûr hadiselerin başında gelmektedir. Kendisini peygamber ilan eden bu zatın etrafında topladığı silahlı müritleri ile başlattığı isyan doğuda geniş bir alana yayılmıştı. Memurları ve subayları dinsiz ve kâfir ilan eden Şeyh'in eylemlerine yine millî kuvvetlerin girişimleri ile son verilmişti.¹³³

İzmit Mutasarrıflığı yapmış emekli Jandarma Binbaşısı olan, İngilizlerin teşviki ve Padişahın emriyle Kuvayı Milliye birliklerini dağıtmak üzere görevlendirilen Ahmet Anzavur'un çıkardığı isyanlar da Heyet-i Temsiliye'nin faaliyetlerini altı ay gibi uzun bir süre meşgul etmiştir. Nitekim Balıkesir ve havalisinde geniş bir alanda etkili olan

¹³¹ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev I. Cilt 1919-1920*, 159-184. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)* (Ankara, 1974), 43-52. Görgülü, a.g.e., 126-129. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I. Cilt* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 266-268. Yunus Kobal, "Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar", *Sakarya Zaferi ve Haymana III* (Ankara: TİTE, 2015), 29-30.

¹³² Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 53-60. Görgülü, 1999, 129-130. İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 393. Kobal, a.g.e., 30-31.

¹³³ ATASE Arşivi, İSH-5, Kutu: 201, Gömlek: 120. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 60-65. Görgülü, 2014, 394. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.72, Belge 1556.

Birinci ve İkinci Anzavur Ayaklanmaları yine Kuvayı Milliye birliklerinin gayretleriyle Büyük Millet Meclisi'nin açılışına günler kala bastırılmıştır.¹³⁴

İkbal ve zenginlik arzusu ile işgalcilerle işbirliği içerisinde olan grubun haricindeki diğer gurup ise Mondros sonrası durumdan faydalanarak ve doğrudan İtilaf devletlerinin desteğini alarak bağımsızlık isteklerinde olan azınlıklardı. Bunlar içerisinde en yoğun faaliyetleri Karadeniz havalisinde ki Rumlar ile Doğuda Ermeniler göstermekteydi. 1904 yılında kurulan Pontus Cemiyeti, Anadolu'nun içinde bulunduğu kötü durumdan faydalanarak harekete geçmişti. Amaçları; Batum'dan İnebolu'nun batısına kadar olan Karadeniz kıyıları ile Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ile kısmen de Erzincan vilayetini kapsayan bir Pontus Cumhuriyeti kurmaktı. Bu doğrultuda özellikle İngiliz ve Yunanlıların desteğiyle örgütlenen Rumların 1920 yılının sonlarına doğru başlattıkları Pontus Ayaklanması ancak 1923 yılı Şubat ayında bastırılabilmişti.¹³⁵ Bu süre içerisinde bölgedeki Rum çeteleri Ermenilerle birleşerek sürdürdükleri eylemleriyle birçok köy ve kasabaları acımasızca yakıp yıkarak, kadın erkek, genç yaşlı demeden öldürmüşlerdi. Doğuda Ermeniler ise Hınçak ve Taşnak Komiteleriyle yürüttüğü diplomatik faaliyetleri Mondros Mütarekesi ile birlikte daha da genişletiyorlardı. Bu bağlamda Ermenilerin faaliyetleri ekseriyetle diplomatik alanda kazanım sağlamaya yönelik olsa da kurdukları alaylar ile silahlı eylemlerde de bulunuyorlardı. Türklere büyük mezalim yapan Ermeniler sadece doğuda değil ayrıca Adana, Mersin ve havalisinde de Fransızlar ile birlikte çetecilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Her fırsatta Anadolu'da ki Millî Mücadele hareketini engellemeye ve Anadolu üzerindeki paylaşım planları doğrultusunda menfaatlerini gerçekleştirmeye çaba sarf eden ve bu doğrultuda isyanları teşvik eden İtilaf devletleri, bilhassa İngiltere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan Kürt nüfusu sözde bağımsız bir Kürt devleti propagandası ile kandırmakta ve ayaklanmaya sevk etmekteydi.¹³⁶ Öyle ki Millî Mücadele boyunca farklı yer ve zamanlarda vuku bulan Cemil Çeto, Milli Aşireti ve Koçkiri ayaklanmaları mezkûr isyanlar arasında en etkili olanları idi.

¹³⁴ Aybars, 2002, 212-214. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 67. Görgülü, 2014, 395. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.72, Belge 1554.

¹³⁵ Görgülü, 1999, 150-151. Detaylı bilgi için bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 281-294.

¹³⁶ ATASE Arşivi, İSH-5, Kutu: 201, Gömlek: 169. BOA, MV.216-39.(H.19.09.1337). *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.40, Belge 962.

Anadolu'nun sair yerlerinde vuku bulan yukarıda ifade ettiğimiz isyanların haricinde bilhassa Büyük Millet Meclisi'nin faaliyete başlamasını müteakip meydana çıkan isyanlar ise mahiyet bakımından farklılık arz etmektedir. Büyük Millet Meclisi'ne ve dolayısıyla Millî Mücadele'ye karşı olan bu isyanlar Ankara'nın çevresinde gelişmekte ve isyanlara katılanlar ise Türk ahaliden oluşmaktaydı. İsyanların arkasında yine İstanbul Hükûmeti'nin propagandası bulunuyordu. Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin Büyük Millet Meclisi aleyhine yürüttüğü propagandanın etkisinde kalan ahali Milli Meclis'in amaçlarına vakıf olmadıklarından isyan etmişlerdi.

İletişim araçlarının Mondros Mütarekesi'yle kontrol altına alındığı ayrıca dönem itibariyle son derece kısıtlı olduğu bu dönemde, Büyük Millet Meclisi, kuruluş gerekçesini ve bağımsızlığı temin etmek üzere kurulduğunu halkın bütününe anlatmak imkânından mahrum durumdaydı. Damat Ferit Paşa iktidarındaki İstanbul Hükûmeti ise iç siyasetinin zeminini Millî Mücadele aleyhtarlığına oturtmuştu.¹³⁷

Bu nedenle İstanbul Hükûmeti, saltanat makamını temsil etme ve resmi hükûmet olma avantajlarını, halkı Millî Mücadeleye karşı isyana teşvik etmekte etkili biçimde kullandı. İstanbul başta olmak üzere Anadolu'da da gazetelere sansür getirildi. Posta ve telgraf işletmelerine Ankara'nın taleplerini yerine getirmemeleri emredildi. Böylece ahaliye Büyük Millet Meclisi ve Kuvayı Milliye hakkında gerçekleri saklayan, Millî Mücadele aleyhinde haberler iletiliyordu. Bununla yetinilmeyip, Şeyhülislam imzalı fetva ile Padişah beyannamesi İtilaf uçaklarından istifade edilerek Anadolu'ya dağıtılıyordu. Halka, Kuvayı Milliyecilerin asi, Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerin Bolşevikçi olduğu, Padişahın askerliği ve tüm vergileri kaldırdığı, hatta Kuvayı Milliyecilerin katlinin Müslümanlara helal olduğu, bu yolda ölenlerin ise şehit olduğu propagandası yapılıyordu. Anadolu'ya propaganda için Nasihat Heyetleri dahi gönderilmişti.¹³⁸ İstanbul'da ise 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebûsan'ın Padişah tarafından feshedilmesiyle milliyetçi vekiller de dağıtılmıştı.

Millet gerek dini hassasiyeti gerekse geçmişten gelen saltanata bağlılık duygusu nedeniyle içinde bulunduğu elim ahvalde dahi bu propagandalara kanıyor, gerçeklerden bihaber isyana kalkışıyordu. Nitekim Düzce, Bolu, Adapazarı, Yozgat ve Konya havalisinde ayaklanmalar baş göstermişti. Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı ilk zamanlarda peşi sıra vuku bulan bu ayaklanmalar Ankara Hükûmeti'ni işgallerden

¹³⁷ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev II. Cilt 1920-1927*, 769-770.

¹³⁸ ATASE Arşivi, İSH-7, Kutu: 317, Gömlek: 140.

daha fazla üzüyor henüz yeterli ve düzenli bir ordu bulunmadığından büyük sıkıntılara sokuyordu.

Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Yozgat başkanı Çapanoğlu Edip ve kardeşinin başlattığı Yozgat Ayaklanması üç ay kadar bir süre sonunda bastırılmış fakat affedilen asilerin yeniden ayaklanması ile ikinci kez zuhur ederek 30 Aralık 1920'ye kadar Millî Meclis'i meşgul etmiştir.¹³⁹ Çapanoğlu kardeşlerin eylemlerinden cesaret alan Zileli Avukat Ali ve birkaç arkadaşı tarafından Zile havalisinde bir ayaklanma girişiminde bulunulmuştu. Padişah ile görüşmek üzere İstanbul'a heyet gönderen ve Ankara'ya bildiriler gönderecek kadar küstahlaşan asilerin eylemleri kısa bir süre içerisinde bastırılmış ve 22 kişi idam edilmişti.¹⁴⁰ Delibaş Mehmet adlı bir asi tarafından aynı döneme rastlayan Ekim ayının başında başlatılan ve giderek Orta Anadolu'nun hemen hemen yarısını kapsayan Konya Ayaklanması da ciddi bir tehlike oluşturmuştur.¹⁴¹ Birinci ve İkinci Düzce Ayaklanmaları ise aynı minvalde vuku bulmuş, Adapazarı, Hendek, Bolu, Gerede, Mudurnu ve Beypazarı'na kadar yayılarak Ankara'nın yanı başına ulaşmıştır.¹⁴²

Etkili bir Millî Mücadele için düzenli bir orduya geçişin zaruri olması nedeniyle Kuvayı Milliye birlikleri lağvedilip Güney Cephesi Komutanlığına bağlanmıştı. Bu durum daha önceden işgalcilere ve isyanlara karşı önemli vazifeler icra etmiş bazı Kuvayı Milliye komutanları tarafından hoş karşılanmamıştı. Ankara'nın aldığı kararı kabul etmeyen bu zatlar direnmeye ve ayaklanmaya kalkıştılar. Bu noktada özellikle Demirci Mehmet Efe ile Çerkez Ethem Bey ve kardeşlerinin ayaklanma girişimleri, Millî Meclis'in 1920 yılı içerisinde boğuştuğu isyanlar arasında yerini almaktaydı.¹⁴³

Nitekim Millî Mücadele aleyhine zuhur eden bunca isyana rağmen Büyük Millet Meclisi isyanların büyük çoğunluğunun halkın bilgisizliğinden kaynaklandığını biliyordu. Anadolu'da ahalinin gerçekleri öğrenmesi için beyanname yayımlanıyor, posta ve telgraf yoluyla bölgelerde bulunan ileri gelenlere ulaşılmaya çalışılıyor kısmen de olsa başarılı oluyordu.¹⁴⁴ Fakat bu isyanların önünü bir türlü alamıyordu. Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi doğrudan halka ulaşarak, Anadolu'nun içinde

¹³⁹ Aybars, 2002, 218. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 140-141. Görgülü, 1999, 139-141. Kobal, *a.g.e.*, 37-38.

¹⁴⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 162-163. Görgülü, 1999, 142.

¹⁴¹ Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 192. Görgülü, 1999, 144-146. Kobal, *a.g.e.*, 39-40.

¹⁴² Aybars, 2002, 214-217. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 93. Görgülü, 1999, 135-138.

¹⁴³ Görgülü, 1999, 146-149. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.73, Belge 1574. Kobal, *a.g.e.*, 40-42.

¹⁴⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.55, Belge 1265.

bulunduğu ahvali, İstanbul Hükûmeti'nin tutumunu ve Millî Mücadele'nin amacını gerçek bir şekilde iletmenin meseleyi çözebileceğine inanıyor, bu doğrultuda teşkil ettiği Nasihat Heyetleri vasıtasıyla kendi propaganda faaliyetini yürütüyordu.

4.2. Heyet-i Temsiliye Dönemi Nasihat Faaliyetleri

Amasya Genelgesi sonrasında Erzurum ve Sivas Kongrelerine bir türlü engel olamayan İstanbul Hükûmeti; Millî Mücadele hareketini tamamen engellemek maksadıyla, gelişmelerden aynı şekilde rahatsız olan İtilaf devletlerinin yardımı ve girişimleriyle, Anadolu'nun birçok yerinde Millî Mücadele karşıtı isyanların başlamasında etkili olmuştur.

Bu isyanların kolaylıkla gelişmesinde temel sebep olarak; halkın Millî Mücadele hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve bu nedenle daha çok dini hassasiyetleri üzerinden yapılan propagandalara inanarak isyancılara destek vermeleri olduğunu söylemek mümkündür. Zira daha Heyeti Temsiliye zamanında bu konuda ki eksiklik tespit edilmiş ve halkın aydınlatılmasının gerektiği ortaya çıkmıştı.

Buna mukabil 17 Mart 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa tarafından 20'nci Kolordu Komutanlığına gönderilen bir yazı ile İstanbul'un işgali dolayısıyla bu durumdan istifade etmek isteyen hıyanet içerisindeki bazı kişilerce milleti adatma teşebbüslerinde bulunulabileceği ve bu maksatla resmi tebligat olarak imzasız beyannameler dağıtılmak istenildiği bildirilerek bunlara kanılmaması ve katiyen yanlış bir harekette bulunulmaması emredilmiştir. Ayrıca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti tarafından da milletin tenvir ve irşat ile aydınlatılacağı bildirilmiştir.¹⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya geldikten sonra bu konudaki çalışmalara ağırlık vermiş, her ilin ileri gelenlerinden bir heyeti Ankara'ya davet etmiş, oluşturulacak Nasihat Heyetleri ile Millî Mücadele hakkında halkı aydınlatmalarını ve tereddütleri ortadan kaldırmalarını istemiştir. Kırşehir eşrafından Hacı Ahmet Bölükbaşı'nın oğlu Osman Bölükbaşı'nın ifadesiyle; babası, Mustafa Kemal Paşa'nın bu daveti üzerine Kırşehir'i temsilen Ankara'ya giden heyet içerisinde yer almış ve heyet üyeleri

¹⁴⁵ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.13, Belge 332.

Kırşehir'e döndükten sonra halka tenvir ve irşatta bulunmuşlardır. Böylece Kırşehir sancağında Millî Mücadele aleyhinde hiçbir hareket görülmemiştir.¹⁴⁶

Yine 1920 yılı başlarında Konya'da Kuvayı Milliye temsilcilerinin halkı yeteri kadar aydınlatıp örgütleyememesi ve bunu fırsat bilen bir takım art niyetli kişiler tarafından yapılan aksi propagandaların halkın Millî Mücadele'ye olan güvenini kırması Ankara'yı rahatsız etmişti. Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Temsiliye adına 12'nci Kolordu Komutanı Miralay Fahrettin (Altay) Bey'e gönderdiği şifre telgrafta, Konya Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nce Teşkilat-ı Milliye'de memur olan Binbaşı Hüsnü ve Abdi Beylerin vazifelerini suiistimal ettikleri istihbaratının alındığını bildiriyor ve bu durumun tahkik edilmesini istiyordu. Fahrettin Bey ise cevaben gönderdiği telgrafta, tahkik heyeti tarafından, mezkûr şahıslar hakkında maddi bir kusur tespit edilemediği ancak bugüne kadar arzu edildiği şekilde iş yapılamamasının çalışacak kişilerin yokluğundan ileri geldiğinin tespit edildiğini bildirmiştir.¹⁴⁷

Şubat 1920'de Konya Dava Vekilleri Barosu İkinci Başkanı Refik (Koraltan) Bey ile dört kişinin daha imzasının bulunduğu mektupla; içinde bulunulan zor zamanlarda Kuvayı Milliye temsilcilerinin usulsüz ve beceriksiz davranışları hakkında bilgi ve ayrıca durumun düzelmesine yönelik değerlendirme Miralay Fahrettin Bey'e bildiriliyordu. Mektup şöyleydi:

“...

1. *Halkımız bilinen cahilliği dolayısı ile her türlü propagandalara alet olabiliyor. Eğer bunlar, iyi telkinler yapılır ve ciddi bir teşkilata bağlanırsa her türlü vatan vazifesine koştururlar. Hâlbuki şimdiye kadar ciddi bir teşkilat yapılmadığı gibi propaganda şebekesi bile kurulmamış ve bu karışık hal, Hristiyan unsurlar ve Kuvayı Milliye muarızlarının ihanetlerini en ücra köylere bile yaymalarına meydan vermiş ve bu yüzden halk efkârı tereddüte düşürülmüştür. Bugün halkta görülen durgunluk ve kayıtsızlığın sebebi de mukabil propagandanın olmayışındır.*

2. *Bu gibi Milli cereyanları mahalli ahvali bilen vazife hissi taşıyan, hayatını vatanın yüksek menfaatlerine hasretmiş, şahsi hislerden uzak vatanseverler idare edebilirler. Yoksa Konya'daki Merkez Heyetini teşkil edenler gibi şahsi menfaatten başka hiçbir mefkûr sahibi olmamakla beraber her renge girebilir, azim ve imandan mahrum ve Vali Cemal ile işbirliği yaparak halkı silahlandırıp birbirini öldürmeyi, vatanın kurucusu olan silahlı kuvvetlerini teşvik ve bazı vatansever zabıtların buradan uzaklaştırılması için utanmadan yabancı temsilciliğine müracaat aşağılığını gösteren şahısları Müdafaa-yı Milliye Cemiyeti Merkez Heyeti'ne kadar sokmanın vatanın menfaatleri ile ne dereceye kadar uzlaştırılabileceğini sizin yüksek takdirinize bırakırız.*

3. *Müdafaa-yı Hukuku Milliye Cemiyeti Konya Merkez Heyeti dört aydan beri burada emin ve kati hiçbir iş yapmaya muvaffak olamamıştır. Çünkü yapılacak işler bilinerek*

¹⁴⁶ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972), 314-315.

¹⁴⁷ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş 1912-1922 Ve Sonrası* (İstanbul: İnsel Yayınları, 1970), 222-223.

yapılmalıdır ki, semere verebilsin. Aciz zannımıza göre teşkilatçılık başlı başına bir ilimdir, bir sanattır. Müderrislik ile tüccarlık başka şey, memleketin hakiki ihtiyaçlar ve halkın ruhi ahvali ile uğraşmak ayrı ayrı bir ihtisastır. Eğer halkın başında hocaların bulunması iyi tesir yapacak zannolunuyorsa bunda pek aldanılıyor. Artık o eski zihniyetler halk üzerinde tesirini kaybetmiştir. Vazifede muvaffak olmak için muhafazakâr kısma değil münevver, cevval kuvvetlere işi bırakmak sureti ile terakkiye koşmak zamanı gelmiş hatta geçmiştir. Fedakârlık devresinde bulunduğumuzu hiçbir kimse inkâr edemez. Fakat bu fedakârlığı yapacak olanlar, yine gençlik ve saf avam tabakasıdır. İcabında fikriyle silahıyla varlığını sarf edecek yine ihmal edilmemesi lazım gelen bu zümrelerdir. Yoksa hayatı paradan ibaret sayan zenginler ve halkı ilk çağa sevk etmekle mevki sağlamak isteyen hocalar bu kutsi gayeye hizmet edemezler. Belki de onun yıkıcısı olurlar. Bunlardan tevehhüm edilen manevi nüfuz bir hayalden halkın ruhunu bilmemekten başka bir surette tasvir edilemez.

4. Burada Kuvayı Milliye'nin temsilcisi olduğu anlaşılan Binbaşı Hüsnü Bey'de teşkilatçılık ve idarecilikle katiyen alâkadar bulunmadığını üç aylık hareketi ile tamamen göstermiştir. Bu gibi millî vazifeler ile mükellef bulunanların halk efkârını daima etrafında toplamaya çalışması lazım gelirken mumaileyh birkaç kaselis (dalkavuk) ile temas ve halkı ihmal ediyor. Ve bütün gayretlerini ticaret kaynaklarının aranmasına tahsis ediyor. Esastan Konya'nın halk tabakasından bir ailesine mensup bulunması mumaileyhin hemşehrilerine karşı olan vaziyetini ihlal ediyor. Tabiatı bakımından âtil ve düşüncesi iptidai olan böyle bir zatın halk nazarında büyük görünmesi muvaffakiyet temini için lüzumlu vasıfları haiz bulunmamakla teşkilatın genişletilmesi için değiştirilmesi vatanın menfaatleri cümlesindendir.

5. Vatanın korunması için toplanması gereken yardımlar münevverlerden istenmiyor. Çünkü bunlardan para alınırsa tabiatı ile verdikleri paranın harcandığı yerleri öğrenmek isteyecekleri korkusu Merkez Heyetini bu gelir kaynağına temas etmekten mahrum bırakıyor.

6. Burada Kuvayı Milliye'ye hizmet edenlere birçok paralar veriliyor, acaba o vazifeleri parasız yapacak fedakâr gençlere başvuruldu mu?

7. Kendilerine Kuvayı Milliye Kumandanı süsü vererek milletin, vatanın korunması için ödediği paraları, söylenmesinden utanacağımız yerlerde halkın gözleri önünde harcıyıp israf etmeleri ve aynı mukaddes unvanı umumhanelerde pervasızca kullanarak o ad altında fuhuş irtikâp etmeleri halk nazarında nasıl bir telakkiye uğruyor ve muvaffakiyet için ne gibi engeller meydana çıkardığını anlatmaya lüzum görmüyoruz. Yukarıda anlattıklarımızdan anlaşılacağı veçhile bugünkü halin düzeltilmesi hususunu vatanseverliğimize bırakıyoruz, efendim hazretleri."¹⁴⁸

Dikkat çeken bu mektup üzerine Miralay Fahrettin Bey, Konya teşkilâtının yeniden oluşturulması gerektiğini Ankara'ya yazmıştı. Yapılan temaslar neticesinde, Konya Merkez Heyeti haricinde İrşat ve Teftiş Heyeti'de yeniden oluşturulmuştur. Yeni düzenleme ile birlikte Konya teşkilatındaki İrşat ve Teftiş Heyeti'nde; Aksekili Hoca Mehmet, Belediye Hastanesi idare memuru Sait Bey, dava vekilleri Sait, Hilmi ve Refik Beyler, Sandıkçızade Mehmet, Kilisralı Tahir Hoca, Silleli İsmail, Külâhçızade Ahmet, Hotamışlı sarraf Hacı Himmet, Sıçanlızade Ahmet, eski kaymakam Kemal Bey, Doktor Yüzbaşı Necmeddin, belediye doktoru Arif Bey, Çumra nahiyesi eski müdürü Şevket Bey, Ümran Bankası muhasibi Lütfü Bey ve Öksüz Okulu müdürü Eflatun Cem Bey yer almıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁸ a.g.e., 223-226.

¹⁴⁹ a.g.e., 226-227.

Heyette Konya eşrafından bulunan önemli kişilerin yanı sıra Dava Vekili Refik (Koraltan) Bey dikkat çekmektedir. Konya’da ki Kuvayı Milliye temsilcilerinin davranışlarından duyulan rahatsızlığın bildirildiği Fahrettin Paşa’ya gönderilen mektupta imzası bulunan, Dâru'l-Fünun Hukuk Şubesi (İstanbul Hukuk Fakültesi) mezunu olan ve 1916 senesine kadar savcılık yaptıktan sonra yönetici olarak atanan Refik Bey; Trabzon Polis Müdürlüğü görevini yaptığı esnada Trabzon Müdafaa-yı Hukuk-i Vatan Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer aldığı gerekçesiyle Damat Ferit Hükûmeti tarafından görevden alınmış, görevine son verilince İstanbul’a geçerek bir süre avukatlık yaptıktan sonra Konya’ya giderek burada Millî Mücadeleye katılmıştır.¹⁵⁰

Konya teşkilatının yeniden düzenlenmesine rağmen Nisan ayı başlarında işlerin bir türlü düzelmemesi nedeniyle Mustafa Kemal Paşa tarafından, halkın Millî Mücadele etrafında birleşmesini temin etmek amacıyla Refet (Bele) Paşa Konya’ya gönderilmiştir. Refet Paşa beraberinde bir miktar zeybek süvari ile birlikte Konya’ya hareket ettikten sonra, daha farklı bir yol izleyerek, halkı aydınlatmak ve kazanmak için daha iyi sonuç vereceği düşüncesiyle, Miralay Fahrettin Paşa’ya; “Konya’nın 66 km kuzeybatısındaki Sarayönü İstasyonu’na gelmesini ve Konya Valisi, Belediye Reisi, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti ile muhalif tanınan başlıca kimseleri ve ümerayı beraberinde getirmesini” bildirmiştir.¹⁵¹

Bunun üzerine Fahrettin Paşa, Vali’ye, bir tren hazırlatıp aşağıda isimleri geçen kişiler ile birlikte Sarayönü’ne gelmesini bildirmiştir. Hazırlanan heyette; Vali Suphi, Konya Jandarma Müfettişi Miralay Bahattin, Ahzıasker Kalem Reisi Miralay Musa Kazım, Kolordu Ümera Divanıharp Reisi Miralay Şükrü, 41’inci Fırka Komutanı Kaymakam Hayri, Jandarma Alayı Komutanı Kaymakam Tahir, 4’üncü Topçu Alayı Komutanı Kaymakam Sabri, 131’inci Alay ve Konya Merkez Komutanı Kaymakam Hamdi, Kolordu Levazım Reisi Kaymakam Rasuhi, Kolordu Başhekim Kaymakam Hüseyin, Kolordu Erkânıharp Reis Vekili Binbaşı Şemsettin, Konya Hastanesi hekimlerinden Binbaşı İzzet, Konya Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinden Binbaşı Hüsnü, Çelebi Abdülhalim, Sertârik Adil Çelebi, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Reisi Hoca Ali

¹⁵⁰ Refik Bey 23 Nisan 1920 senesinde Konya vekili olarak Büyük Millet Meclisi’ne girmiş aynı zamanda İstiklal Mahkemesinde üyelik ve başkanlık yapmıştır. Millî Mücadeleye önemli katkıları bulunan Refik Bey yönetici ve siyaset adamı olarak çeşitli ve önemli görevlerde bulunduktan sonra 17 Haziran 1974’te İstanbul’da vefat etmiştir. Fahri Koçer, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele Ve TBMM I. Dönem 1919-1923 III. Cilt* (Ankara: TBMM Basımevi, 1995), 668-669.

¹⁵¹ Altay, a.g.e., 229. Yunus Nadi, *Ankara’nın İlk Günleri* (İstanbul: Sel Yayınları, 1955), 106.

Kemali, Müdafaa-yı Hukuk azasından Saatçi Rıfat, Karahafızzade Mustafa, Hamdizade Abdülkadir, Hacı Mindizade Nuri, Hacı Musazade, Hacı Nafiz, Meciddiyelilerin Ali Bey oğlu Afif, Mazlumzade Hacı Osman, Mustafa Remzi, Başaralı Mustafa ve Tekaützade Hafız Efendi bulunuyorlardı.¹⁵²

İstasyona ulaşan heyeti ve Fahrettin Paşa'yı trene davet eden Refet Bey, herkesi doğruca Ankara'ya getirmiştir. Tren Ankara'ya ulaştıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa bu heyetle hükûmet konağının büyük salonunda bir görüşme yaparak içinde bulunulan durumu açıklamış ve milletin bu beladan kurtulabilmesi için izledikleri yolu anlatmıştır. Heyet ayrıca Müdafaa-yı Hukuk Umumi Merkezi Heyeti Temsiliye mensupları ve bazı vekillerle görüşmelerde bulunmuş ve tutulan yolun isabetli olduğu kabul edilmiştir. Gece verilen bir ziyafette de Mustafa Kemal Paşa heyettekilere ayrı ayrı iltifatlarda bulunmuştur.¹⁵³

Bu görüşme, heyet üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Heyet içinde bulunan ulemadan Sivaslı Ali Efendi'nin¹⁵⁴ söylediği şu sözler, atılan adımların doğruluğunu ispata muktedirdir:

*"Doğrusu biz vaziyetin ta bu derece vahim olduğundan gaflet üzere imişiz. Sizleri gördük, hakikatleri öğrendik. Konya'nın bu yolda milletten zerre kadar bile ayrılmayacağından emin olmanızı rica ederiz. Tuttuğunuz mübarek yolda Allah sizlere murat ve muvaffakiyet ihsan buyursun. Allah Türk Milletini ve bu İslam diyarını şu afetten de korusun ve kurtarsın."*¹⁵⁵

Böylece, gergin başlayan bu yolculuk, herkesin gönlünün refaha kavuşmasıyla sonuçlanmış ve heyet Konya'ya vardığında süratle tenvir ve irşat faaliyetlerine koyulmuştur. Mustafa Kemal Paşa tarafından nasihat için Konya'ya gönderilen Refet Paşa'nın¹⁵⁶ tenvir ve irşat maksadıyla izlemiş olduğu farklı yol şüphesiz bu hadisenin

¹⁵² Altay, *a.g.e.*, 230.

¹⁵³ *a.g.e.*, 232. Nadi, *a.g.e.*, 107.

¹⁵⁴ Yunus Nadi'nin Sivaslı Ali Efendi olarak bahsettiği zat, yeni teşkil edilen Konya Merkez Heyeti'ndeki Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Reisi Hoca Ali Kemali'dir. Altay, *a.g.e.*, 227. Adeta heyetteki herkesin duygularına tercüman olan Sivaslı Ali Efendi Konya'da halkın aydınlatılması için büyük gayretler sarf etmiş bir ulema idi. Milli Mücadele'ye büyük katkıları bulunan bu zat-ı muhterem Konya'da ki Delibaş lakaplı asinin başlattığı isyanda da halkı ve isyancıları aydınlatmaya çaba göstermiş fakat gözü dönmüş asiler tarafından parçalanmak suretiyle şehit edilmiştir. Nadi, *a.g.e.*, 108.

¹⁵⁵ Nadi, *a.g.e.*, 107-108.

¹⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkan askerler arasında yer alan Refet Paşa 13 Temmuz 1919'da 3'üncü Ordu Komutanlığı görevinden istifa ederek Erzurum Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilerek Sivas Kongresi'ne ve İstiklal Harbi'nin hazırlıklarına katılmıştır. Konya'da ki Delibaş Mehmet isyanının bastırılmasında görev almış, Güney Cephesi Komutanı olarak atandıktan sonra da Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe ayaklanmalarının bastırılmasında büyük rol oynamıştır. Refet Paşa Güney Cephesi Komutanlığı'nın yanı sıra Büyük Millet Meclisi'ne İzmir vekili olarak katılarak Dâhiliye Vekilliği ile Müdafaa-yı Milliye Vekilliği görevleri gibi Millî Mücadele boyunca önemli vazifelerde de bulunmuştur. Eker, *a.g.e.*, c.17. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (Ankara, 1989), 98-100.

yaşanmasına ve ilerleyen zaman içerisinde Konya'nın kazanılmasında büyük fayda sağlamıştır.

Burada şunu da belirtmekte fayda vardır; Halide Edip Adıvar, yukarıda bahsedilen Konya hadisesi ile ilgili, özellikle Fahrettin Paşa'dan (İstanbul Hükûmeti ile olan ilişkilerinden ötürü) ürküldüğü için Konya'yı incelemek üzere Refet Paşa'nın gönderildiğinden bahseder ve aynı olayı o da anlatır. Yalnız Halide Edip'e göre mezkûr heyet Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye müteakip hemen Millî Mücadele etrafında toplanmış fakat Fahrettin Paşa iki gün düşünmek için süre istemiştir. Müteakip günlerde Mustafa Kemal Paşa, Konya'yı incelemek üzere bu sefer Refet Paşa ile birlikte İsmet Paşa'yı da gönderir. İsmet Paşa, Fahrettin Paşa'nın İstanbul'u terk edip Ankara ile birlik olmaya karar verdiğini telgraf ile Ankara'ya bildirir.¹⁵⁷

Balkan Savaşı'na katıldıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda da Çanakkale, Galiçya ve Filistin cephelerinde önemli görevlerde bulunan Fahrettin Paşa, Mondros Mütarekesi sonrasında 12'nci Kolordu Komutanı olarak Konya'da bulunmaktaydı. Asker ve silah ihtiyacının çok fazla olduğu dönem içerisinde Fahrettin Paşa'nın Ankara'nın tarafında yer alması şüphesiz Millî Mücadele için önemli bir kazançtı.¹⁵⁸

Benzer bir şekilde, 13 Nisan 1920'de, Millî Mücadele'ye karşı Düzce'de başlayan isyanın genişlediğini ve olaylara engel olunamadığını gören Mustafa Kemal Paşa, Ankara lehinde propaganda ile halkı aydınlatmak ve bilgilendirmek, böylelikle millî bir teşkilat vücuda getirmek maksadıyla bölgeye geniş yetkiler verilmiş bir Nasihat Heyeti göndermiştir. Heyette dönemin Meclisi Mebusan vekillerinden olup Ankara'ya katılmış olan Trabzon Vekili Binbaşı Hüsrev Bey (Gerede), Bolu Vekilleri Doktor Mehmet Fuat ve Şükrü Bey ile Rize Vekili Osman Nuri Bey görevlendirilmişlerdir.¹⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkan ve devamında Millî Mücadele çalışmalarında katkı sağlayan kişiler arasında yer alan Hüsrev Bey'in başkanlığındaki Heyet-i Nasîha, Nasihat Heyetlerinin hangi şartlar altında görev yaptığını, ne türlü zorluklarla karşılaştığını, buna rağmen vazifelerini yerine getirme azim ve gayretinde olduklarına dair en güzel örneklerden biridir. Nasihat Heyeti ilk başlarda ölümün

¹⁵⁷ Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı* (İstanbul: Atlas Kitabevi, 1971), 112. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.87, Belge 2118.

¹⁵⁸ Eker, *a.g.e.*, c.17. Fahrettin Paşa, 12'nci Kolordu Komutanı olarak 1'inci ve 2'nci İnönü Muharebeleri ile Sakarya Muharebesinde görev aldıktan sonra 5'inci Süvari Kolordu Komutanı olarak atanmış, Büyük Taarruz ile Takip Harekâtı'nda gösterdikleri olağanüstü başarı sayesinde İzmir'e ilk giren birliğin komutanı olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.K.B.*, 113-115.

¹⁵⁹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi GZC*, D.1, C.1, B.2 (24 Nisan 1920), 8.

kıyısından dönmüş, tam da Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı gün olan 23 Nisan 1920'de Gerede yakınlarında asiler tarafından hafif yaralı bir şekilde gözaltına alınmıştır. Heyet üyelerinin, Mayıs ayı sonuna kadar tutuklu kaldıkları Düzce Hürriyet ve İtilaf Fırkası binasında çok büyük zorluklarla karşılaşmış olmalarına rağmen görüşme fırsatı bulabildikleri asi liderleri ile taraftarlarına, memleketin içinde bulunduğu ahvali ve Ankara'nın esas amacını her fırsatta dile getirmeye ve Millî Mücadele lehinde ikna etmeye çalışmaları meyvesini vermiş, sonuçta Bolu ve çevresinde ayaklanmalar sona ermiştir.¹⁶⁰

Bu olaylar, Mustafa Kemal Paşa'nın daha Büyük Millet Meclisi açılmadan, halkın olumsuz propagandalara karşı aydınlatılması ve bilgilendirilmesine ne denli önem verdiğini göstermesi bakımından oldukça önemli birer örnek teşkil eder.

4.3. Büyük Millet Meclisi'nin Nasihat Teşkilatı: İrşat Encümeni ve İrşat Heyetleri

Millî Mücadele hareketi, önündeki engellere karşı büyük bir kararlılıkla devam ederken, iç ve dış mihrakların Millî Mücadele aleyhindeki propagandaları da bir o kadar hız kesmeden devam ediyordu. Dolayısıyla yapılan bu propagandalar halk üzerinde etkili olmaya devam etmiş ve bunun sonucunda ortaya çıkan isyanlar Millî Meclis'in açıldığı ilk günlerde Ankara'nın yanı başına kadar gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu buhranlı günleri, Nutuk'ta şöyle özetlemiştir:

" Baylar, 1919 yılı içinde, ulusal girişimlerimize karşı başlayan iç ayaklanmalar hızla ülkenin her yerine yayıldı..

Bandırma, Gönen, Susurluk, Mustafakemalpaşa, Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı dolaylarında; Bozıkır'da; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında; Umraniye, Refahiye, Zara, Hafik dolaylarında; Viranşehir dolaylarında tutuşan kargaşa ateşleri bütün ülkeyi yakıyor; hainlik, bilisizlik, düşmanlık ve bağnazlık dumanları bütün yurt göklerini yoğun karanlıklar içinde bırakıyordu. Ayaklanma dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına dek çarptı. Karargâhımızla kent arasındaki telefon ve telgraf tellerini kesmeye dek varan kudurgan saldırılar karşısında kaldık. Batı Anadolu'nun, İzmir'den sonra, yeniden önemli bölgeleri de Yunan ordusunun saldırıları ile çiğnenmeye başlandı. Dikkate değer ki, sekiz ay önce ulus, Heyeti Temsiliye ile birlik olarak, Damat Ferit Hükümeti ile ilişkiyi ve haberleşmeyi kesmiş iken, Ali Galip'in girişimi gibi tek tük olaylardan başka böyle genel ayaklanma olmamıştı. Bu kez ortaya çıkan yaygın ve genel ayaklanmalar, sekiz ay içinde yurttan çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Ferit Hükümetinden sonra kurulan hükümetlerle ulusal bilincin korunması ve pekiştirilmesi yolundaki savaşlarımızın ne kadar haklı nedenlere dayandığı çok acı olarak bir daha anlaşılmış oluyordu.

¹⁶⁰ Bu konuda geniş bilgi için bakınız. Günay Çağlar, *Hüsrev Bey Heyet-i Nasîhası (Nisan-Haziran 1920)* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997).

İstanbul'daki hükümetlerin ulusal eylemi güçlendirmekte, cephelerle ve ordu ile ilgilenmekte gösterdiği başka türden savsaklamaların acı sonuçları da ayrıca görülecektir.”¹⁶¹

23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi açılıp çalışmalarına başlamasına rağmen Anadolu’da halk meclisin amaçlarını bilmek bir yana İstanbul’un işgalinden bile habersizdi.¹⁶² Büyük Millet Meclisi, Anadolu’nun bağımsızlığa, halkın özgürlüğe ve refaha ulaşması için verilecek mücadelenin karargâhı idi. Bununla birlikte, dört bir yanı işgal, içerisi ise isyan ateşiyle yanan Anadolu’nun kurtuluşu ancak halkın maddi ve manevi katılımı ile başarıya ulaşabilirdi. Dolayısıyla Ankara aleyhinde yapılan propagandaları kırmak, halkın Millî Meclis etrafında toplanmasını sağlamak, Büyük Millet Meclisi’nin niçin toplandığını ve amaçlarının neler olduğunu halka anlatmak gerekiyordu. Bu soruna ilk kez; 24 Nisan 1920’de ki meclisin ikinci açık oturumunda, Mustafa Kemal Paşa’nın, mütarekeden Büyük Millet Meclisi’nin açılmasına kadar geçen süre içerisinde cereyan eden siyasi durumlar hakkındaki konuşması bittikten sonra Antalya Vekili Hamdullah Suphi Bey¹⁶³ değinmişti. Suphi Bey konuşmasında, içinde bulunulan ahvalin sebepleri arasında Anadolu’nun muhtelif köşelerinden içeriye sızdırılan yalan ve iftiralar ile padişahın tanınmadığı, asi olunduğu propagandası olduğundan bahisle onca yıldır ateş altında memleketi müdafaa etmiş olanların ve ecdat mirası olan askeri terbiye nedeniyle böyle bir durumun söz konusu olamayacağını söylemiş, bu halde yapılacak işin doğrudan doğruya milleti tenvir etmek Anadolu’yu aydınlatmak olduğunu beyan etmiştir.¹⁶⁴

Ankara’nın çok yakınına kadar sirayet eden propagandalar dolayısıyla 19 Nisan 1920’de Beypazarı halkından Millî Mücadele karşıtı bir kalabalığın, ilçe kaymakamlığını basıp “Bugün İstanbul’dan gelen postada, bir fetvayı şerif suretiyle padişah efendimizin bildirgesi vardı. Bunları alacağız, postayı bize teslim edin.” demek suretiyle başlattıkları ve daha kalabalık, saldırgan bir gerici grubun da postaneye gelmesi ile birlikte millî kuvvet kurmak maksadıyla daha önceden

¹⁶¹ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev II. Cilt 1920-1927*, 595.

¹⁶² İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997), 268. *Türkiye Büyük Millet Meclisi GZC*, D.1, C.1, B.26 (3 Temmuz 1920), 64.

¹⁶³ Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, İstanbul’un işgalinin ardından Ankara’ya geçip fiilen Millî Mücadele’ye katılan isimler arasında yer alır. Büyük Millet Meclisi’ne Antalya Vekili olarak giren Hamdullah Bey, edebiyatçı olmasından da kaynaklı mecliste hararetli ve etkili konuşmalar yapan bir vekil olmuştur. Kendisi aynı zamanda ilk Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır. Mehmed Akif’in (Ersoy) yazdığı İstiklâl Marşı’nın Büyük Millet Meclisi’nde millî marş kabul edilmesi için özel bir çaba sarf etmiştir. Bir ara Matbuat ve İstihbarat müdürlüğü de yapan Hamdullah Suphi, irşat heyetlerinde aldığı vazifeler ile de Millî Mücadele’ye önemli katkılarda bulunmuştur. Abdullah Uçman, “TANRIÖVER, Hamdullah Suphi”, *İslam Ansiklopedisi*, C.39 (İstanbul: TDV, 2010), 574-575.

¹⁶⁴ a.g.e., 269. *Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC*, D.1, C.1, B.2 (24 Nisan 1920), 34-35.

toplanmış olan 30 kadar tüfeği de alarak ayaklanmışlardır. Gözü dönen bu yobazlar daha da ileri giderek Beypazarı sokaklarında; “İstanbul’un ve padişahın emirlerini dinlemeyen Ankara’yı biz de dinlemeyiz. Padişahımızın fermanı olmadan 1313 doğumlu erler silahaltına alınamaz. İslam’ın İslam’a karşı kavgaya sürüklenmesine razı olmayız...” diye bağırmaya başlamışlardı.¹⁶⁵

Böylelikle Beypazarı’nda da vuku bulan isyan üzerine, halkın aydınlatılması hususu mecliste yeniden tartışılmaya başlar.

Beypazarı’nda meydana gelen mezkûr olaylar nedeniyle Belediye Reisi Hakkı Bey ile Beypazarı Müftüsü Mevlüt Efendi tarafından Büyük Millet Meclisi’ne bir telgraf gönderilmiştir. Meclis oturumunda okunan bu telgraf ile Beypazarı’nda olayların bazı kötü niyetli kişilere aldanan zevattan kaynaklandığı, bunlar yüzünden halkın arada kalmaktan ve memleketlerinin yakılıp yıkılmasından korktuklarını, firar eden asilerin zaten silahlarını teslim ettikleri, bu nedenle de Beypazarı’nın affedilmesi, yakılıp yıkılmaması isteniyordu.¹⁶⁶

Telgrafın okunmasından sonra Mecliste hararetli bir tartışma başlamış ve konu ile ilgili söz alan bazı vekiller, asilerin kesinlikle cezalandırılması gerektiğini, daha önce örnekleri olduğu şekilde, affetmenin bu gibi olayların tekrarlanmasına neden olacağını savunmuşlardı. Ancak başta Mustafa Kemal Paşa ve Şeyh Servet Efendi¹⁶⁷ olmak üzere bazı vekiller ise af taraftarı olduklarını, sebepleri ile ifade ediyorlardı. Öncelikle, kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, Beypazarı halkının nasıl kandırıldığını “...Olayların gerçek nedeni, doğrudan doğruya icat edilmiş, düzmece yalanlardan ibarettir. Örneğin, Halifelige karşı olduğumuz yalanları uyduruluyor, ‘Bolşevikler geliyor, köyümüzü, kasabamızı, harap edecek, hepimizi idam edecek, çabuk silah başına’ deniyor. Tabi köylü cahil, bilmez, hemen silahlarını alıyor ve geliyor. Ne olduğunu anlamadan, karşı karşıya geldiği kimselerle çatışmaya giriyor. Bir defa kan döküldükten sonra haliyle bir husumet ve anlaşamamazlık meydana geliyor. Her halde

¹⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *T.İ.H.C-VI*, 98-99.

¹⁶⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC*, D.1, C.1, B.3 (25 Nisan 1920), 46-47.

¹⁶⁷ Şeyh Servet (Akdağ) Efendi de Millî Mücadele’ye katılan, destek veren ve Büyük Millet Meclisi’nde vekillik yapan din adamları arasında önemli bir şahsiyettir. Nakşibendi şeyhlerinden olan Servet Efendi, Bursa vekili olarak birinci dönem Büyük Millet Meclisi’ne girmiştir. Hatay Müftülüğü ve İstiklal Mahkemeleri’nde ki görevlerinin haricinde meclis içerisindeki çeşitli encümenlerde de görev almıştır. Beypazarı halkının Nasihat Heyeti vasıtasıyla aydınlatılmasına öncülük etmekle beraber Millî Mücadele boyunca verdiği vaazlarla da halkı sürekli aydınlatmaya çalışmıştır. Beypazarı hadisesinin yatırılmasından sonra mecliste yine etkili bir konuşma yapan Şeyh Servet Efendi İrşat Encümeni’nin kurulmasına da öncülük etmiştir. Ali Sarıkoyuncu, “Millî Mücadelede Din Adamları”, *Diyanet Dergisi*, S.28 (1993): 26.

bu zehirli fikirlere tedbir alınacağından hiç şüphemiz yoktur. Bu sebeptendir ki, Beypazarı'na karşı yine Yüce Meclisin lütufkâr davranmasını pek uygun görüyorum.” şeklinde izah etmiştir.¹⁶⁸ Ayrıca, konuşmasının sonunda şu teklifi yapmıştır:

“...şimdi azayı kiramdan, ulemayı kiramdan üç, beş zat intihap olunsun, bunlar telgraf başına gitsinler, oradaki ulema ve eşrafı da çağırsınlar. Bu telgrafnamelerinin Meclis huzurunda okunduğunu ve gösterdikleri salâhı halden memnuniyet hâsıl olduğunu bildirsınler ve bittabi yalnız mücrim olup firar edenler mevzubahis olabılıp diğerlerinin iğfal edilerek aynı harekete iştirak etmiş bulunduklarından dolayı kendilerini tensip buyurursanız affetmek de muvafık olabilir.”¹⁶⁹

Bursa Vekili Şeyh Servet Efendi ise meselenin üç gerçek etrafında dolaştığını ifade eder. Servet Efendi'ye göre bu üç gerçek; af ve safh (bağışlama), tenvir ve irşat (aydınlatma ve öğüt) ile tecziye ve ihafedir (ceza ve korkutma). Bu hususlar çerçevesinde açıklamalarda bulunarak, halka gerçekler anlatılmadan ceza verilemeyeceğini, aldatılmış ahaliye de hakikatleri anlatmadan cezayı reva gören din adamlarının asıl günahı omuzlayacaklarını söyleyen Servet Efendi, Beypazarı'na bir heyet ile bir miktar kuvvet gönderilmesini, halkın affedilip, nasihatlerde bulunulmasını, yola gelmeyenlerin ise en ağır cezalar ile cezalandırılmasını teklif etmiştir. Şeyh Servet Efendi'nin bu konuşması diğer vekiller tarafından alkışlarla karşılanır.¹⁷⁰

Kırşehir Vekili Müfid Efendi, Antalya Vekili Hamdullah Suphi Bey, Sivas Vekili Emir Paşa, Yozgat Vekili İsmail Fazıl Paşa ile diğer vekillerin büyük çoğunluğu da Beypazarı halkının affedilmesi ve bir heyet marifetiyle tenvir ve irşat edilmesi hususunda hemfikir olmuşlardır. Nitekim Beypazarı meselesinin bütün vatanın meselesi olduğu, sinsi propagandalara karşı halka gerçekleri anlatmak gerektiği, halkı kimin aydınlatacağı ve heyetin kimlerden oluşması gerektiği konuları üzerine konuşmalar da yapıp ne yapılacağına karar verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmelerin sonucunu toparlayan konuşması ile telgrafhaneye gidilerek derhal Beypazarı uleması ile görüşülmesine, onlardan teminat alınmasına müteakip Nasihat Heyetinin yola çıkmasına karar verilmiştir.¹⁷¹

Bunun üzerine Meclis Başkanı, heyetin seçimine geçilmesini teklif etmiş, Yozgat Vekili İsmail Fazıl Paşa hemen söz alarak, Kırşehir Vekili Müfid Efendi, Konya Vekili

¹⁶⁸ a.g.a., 47-52.

¹⁶⁹ a.g.a., 48.

¹⁷⁰ a.g.a., 48.

¹⁷¹ a.g.a., 49-51.

ve Mevlânâ Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi¹⁷², Ankara Müftüsü Rıfat Efendi¹⁷³ ile Kırşehir Müftüsünün seçilmesini teklif etmiştir. İsmet Fazıl Paşa'nın teklifi kabul edilmiş, müteakiben heyet, Şeyh Servet Efendi ile o esnada Ankara'da bulunan Beypazarı eşrafından Hacı Mehmed Efendi'yi de yanlarına alarak öncelikle telgrafhaneye gitmiş, burada Beypazarı'nın ileri gelenleri ile görüştüktan sonra yola çıkmışlardır.¹⁷⁴

Dönemim şartları dâhilinde dini hassasiyetleri ön planda olarak hareket eden, dolayısıyla halife padişaha aidiyet duygusu kuvvetli olan halk üzerinde, onların dilinden anlayan ve ruhuna dokunabilen böyle zatların nasihat heyetlerinde yer alması şüphesiz ki heyetin ahali üzerinde ki tesirini arttırmıştır.

Anlaşılabacağı üzere Millî Mücadele aleyhine yürütülen kara propagandalara ve isyanlara karşı alınan tedbirler arasında önemli bir yere sahip olan Nasihat Heyetleri, Heyeti Temsiliye döneminde olduğu gibi Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı ilk günlerde de çözüm olarak ortaya çıkıyordu. Fakat bu sefer, temelde maksatları aynı olan bu heyetler “İrşat Heyeti” olarak isimlendiriliyordu.

4.4. İrşat Encümeni ve Heyetlerinin Kuruluşu

Beypazarı hadisesi üzerine bölgeye gönderilen heyetin girişimlerinin başarılı olması ve isyanın bastırılması, halkın aydınlatılması hususunda irşat faaliyetlerinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim 27 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin Beşinci İctimasında, Şeyh Servet Efendi “İrşat Encümeni” teşkiline dair önergesini meclise sunmuştur. Önerge şöyledir:¹⁷⁵

¹⁷² Heyette bulunan zatlar arasından Mevlana Postnişini Abdülhalim Çelebi Efendi dikkat çekmektedir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin on dokuzuncu kuşaktan torunu olan Çelebi Efendi'nin Millî Mücadele tarafında yer almasının ve Büyük Millet Meclisi'nde vekil olmasının büyük faydaları olmuştur. Celalettin Çelebi, “Abdülhalim Çelebi (1874-1925) Konya Mevlana Dergâhı'nın son postnişini”, *İslam Ansiklopedisi*, C.1 (İstanbul: TDV, 1988), 212.

¹⁷³ Büyük Millet Meclisi'ne Muğla Vekili olarak giren Ankara Müftüsü Rıfat (Börekçi) Efendi ise Ankara eşrafını Millî Mücadele'ye hizmet için örgütleyip, Heyet-i Temsiliye'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da ağırlanışından yarım kalmış bir okulun tamamlanarak Büyük Millet Meclisi'ne dönüştürülmesine kadar birçok konuda katkı sağlamış ve o dönem Millî Mücadele için çok önemli olan büyük hizmetlerde bulunmuştur. Şeyhülislam Dürriyade'nin Millî Mücadele aleyhine verdiği fetvaya karşı Ankara fetvasını ilan eden kişidir. Hakkında padişah tarafından idam kararı verilen ilk ve tek müftü olan Rıfat Efendi ilk Diyanet İşleri Başkanı olarak vefatına kadar bu hizmeti yürütmüştür. Kutay, a.g.e., 173.

¹⁷⁴ a.g.a., 51. Kutay, a.g.e., 211-212.

¹⁷⁵ *Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC*, D.1, C.1, B.5 (27 Nisan 1920), 94-95.

“

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

İrşat, hayatı insaniyenin en mühim âmili saadeti olduğu "beşeriyetin tecarübü aidei tarihiyesi ile katıyet kesbetmiş bir hakikattir. Maalesef düşmanlarımız bu nâfi ve mukaddes hakikati makûs bir vaziyete sokarak (Kelimetülhak üridübihelbatıl) medlûlünce zahirde hakkı iltizam ediyor gibi görünerek hakikatte ise bâtlı yürütmek ve gasbı hak etmek gibi makasıdı bâtlı ile propaganda namı altında azîm teşkilât yaparak malen ve bedenen büyük fedakârlıklar ihtiyarı ile âlemi insaniyeti ifsadetmekte devam edegelmişlerdir. Bugün pek ziyade şayanı teessür olan hâdisatı hazıramız dahi düşmanlarımızca işte bu vasıta ile ika edilmektedir. Binaenaleyh aleyhimizdeki silâh ile mukabele etmek lüzumu bedihi olmasına zamimeten her bir şekli mâkul ve meşruda neşri hakayik ile irşadı ervah ve tenviri efkârın ehemmiyet ve azameti de müstağnii arz ve izah bulunduğundan Büyük Millet Meclisimizin tesis edeceği şubatu mesai meyanında bir de umuru irşadiye şubesinin teşkili ile bunun Memaliki Osmaniyeye teşmilini teklif ederim.

*Bursa
Şeyh Servet ”*

Önergenin mecliste okunmasını müteakip İrşat Encümeni üzerine görüşmeler başlamıştı. Şeyh Servet Efendi, bilhassa düşmanların yürüttüğü propaganda faaliyetlerinden ve bu faaliyetlerin neticelerinden bahsederek irşat ve tenvirin önemine tekrar değinmiş, İrşat Encümeni’nin kurulmasının gerekliliğini açıklamıştır. Meclis bu ihtiyacın artık elzem olduğuna kanaat getirmekle birlikte bazı vekiller bu faaliyetin başka şubeler tarafından yürütülmesini teklif etmiştir. Karahisar Vekili İsmail Şükrü Efendi ise Meşihat tarafından kurulmuş olan Dârü’l Hikmeti’l İslâmiyye¹⁷⁶ örgütünden faydalanılmasını, özellikle taşrada yayılmış olan bu örgüt tarafından irşat faaliyetlerinin yürütülmesini teklif etmiştir. Görüşmeler sonunda Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından Servet Efendi’nin teklifi oylamaya sunulmuş ve “Uygundur” sesleriyle birlikte el kaldıran vekiller tarafından çoğunluk ile “İrşat Encümeni” kurulması kabul edilmiştir.¹⁷⁷

On beş dakikalık aradan sonra üçüncü celse oturumu başladığında encümenlerin seçimine geçilmiş ve Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın İrşat Encümeni seçiminin de bu arada yapılması teklifi ile encümene vekil seçimi yapılmıştır.¹⁷⁸

Nitekim seçim sonunda Burdur Vekili Halil Bey, Konya Vekili Rıfat Bey, Kütahya Vekili Şeyh Seyfi Efendi, Denizli Vekili Hüseyin Mazlumbaba Efendi, Konya Vekili

¹⁷⁶ Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye’nin başlıca görevleri, halkın dinî konularda karşılaştığı çeşitli problemleri ilmî metotlarla halletmek üzere neşriyat yapmak, yabancıların sorduğu dinî sorulara komisyonlarda görüşülmek suretiyle resmen cevap vermektir. Osmanlı Devleti’nin karışıklıklar içinde bulunduğu ve Batı hayranlığının toplumun her kademesinden devlet müesseselerine kadar hâkim olduğu bir zamanda toplumun ahlâk ve inançlarını zararlı etkilerden korumak da yine bu müessesenin önemli görevlerindendi. Abdülkadir Yuvalı, “Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye”, *İslam Ansiklopedisi*, C.8, (İstanbul: TDV, 1993), 506.

¹⁷⁷ Kutay, a.g.e., 213-214. *Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC*, D.1, C.1, B.5 (27 Nisan 1920), 94-96.

¹⁷⁸ a.g.a., 98.

Abdülhalim Çelebi Efendi ve Bursa Vekili Şeyh Servet Efendi'den oluşan Umur-ı İrşadiye Encümeni 27 Nisan 1920'de resmen kurulmuş oldu ve çalışmalarına başladı.¹⁷⁹

4 Mayıs 1920'de yapılan meclis görüşmeleri esnasında Karahisar Vekili Mehmed Şükrü Bey ile Amasya Vekili Hamdi ve Çorum Vekili Sıddık Beylerin, istihbarat meselelerini idare etmek üzere uzman kişilerden yedi kişilik bir İstihbarat Şubesi kurulması teklifi üzerine söz alan Bolu Vekili Tunalı Hilmi Bey; esasen propagandacılık faaliyetlerinin mühim olduğunu belirtmiş ve teşkil edilmiş olan İrşat Encümeni'nin, beş ilmiyeden, beş askeriyeden, beş de mülkiyeden olmak üzere en az on beş kişilik bir komisyondan oluşmasını teklif etmiştir. Böylece hiç olmazsa beş altı kişi toplanıp bir fayda sağlanabileceği kanaatindeydi.¹⁸⁰

İrşat Encümeni kurulduktan sonra diğer encümenler tarafından da İrşat Encümeni'ne vekil görevlendirilmiştir. 10 Mayıs 1920'de Dâhiliye Encümeni'nden Isparta Vekili Hafız İbrahim ve Karahisar-ı Şarki Vekili Mesud Bey¹⁸¹, Maliye Encümeni'nden Çorum Vekili Sıddık Bey ile Erzurum Vekili Emin Bey, Adliye Encümeni'nden Bursa Vekili Muhiddin Baha Bey ile Karahisar-ı Sahib Vekili Mehmed Şükrü Bey, İktisat Encümeni'nden İzmir Vekili Yunus Nadi Bey ile Saruhan Vekili Mahmud Celal Bey¹⁸², 15 Mayıs 1920'de Hariciye Encümeni'nden Lazistan Vekili Hurşit Ziya Bey, Sıhhiye Encümeni'nden Aydın Vekili Doktor Mazhar Bey ile İzmir Vekili Doktor Mustafa Bey, Şer'iyeye ve Evkaf Encümeni'nden Bolu Vekili Abdullah Bey ile Kayseri Vekili Remzi Bey¹⁸³, 16 Mayıs 1920'de Hariciye Encümeni'nden Trabzon Vekili Ali Şükrü Bey, 17 Mayıs 1920'de de Nafia Encümeni'nden Kastamonu Vekili Sabri Bey ile Müdafaa-yı Milliye Encümeni'nden de Saruhan Vekili Reşid Bey ve Diyarbakır Vekili Hacı Şükrü Bey¹⁸⁴ seçilmişlerdir.

Dolayısıyla önceleri Umur-ı İrşadiye Encümeni adıyla anılan ve zamanla İrşat Encümeni adını almış olan komisyon, giderek meclis kurulduktan sonra teşkil edilen komisyonlar arasında ki en kalabalık komisyon olmuş ve üye sayısı 35'i bulmuştur.¹⁸⁵

¹⁷⁹ a.g.a., 99.

¹⁸⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.1, B.11 (4 Mayıs 1920), 213.

¹⁸¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.1, B.14 (11 Mayıs 1920), 257.

¹⁸² Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.1, B.15 (13 Mayıs 1920), 280-281.

¹⁸³ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.1, B.16 (15 Mayıs 1920), 314-315.

¹⁸⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.1, B.17 (17 Mayıs 1920), 322-323.

¹⁸⁵ Kutay, a.g.e., 215.

İrşat Encümeni'nin ilk başkanlığına İzmir Vekili Yunus Nadi Bey¹⁸⁶, Mazbata Muharrirliğine Trabzon Vekili Ali Şükrü Bey¹⁸⁷ ve kâtipliğine de Bursa Vekili Muhiddin Baha seçilmişlerdir.¹⁸⁸

İrşat Encümeni'nin görevlerini ise üçe ayırmak mümkündür. Birincisi; İtilaf devletlerinin propagandaları neticesinde kaybedilen yerlere yönelik, Büyük Millet Meclisi'nin alacağı karar çerçevesinde ya bölge eşraf, ayan ve uleması Ankara'ya getirilerek tenvir ve irşat edilecek ya da uygun olan yerlere İrşat Heyetleri gönderilecek. İkincisi; asker ve jandarma gibi memleketin ve milletin güvenliğinden sorumlu olan kesim, gerek meclisin faaliyetlerinden ve almış olduğu kararlardan, gerekse ülke içinde ve dışında meydana gelen gelişmelerden haberdar edilecek. Üçüncüsü; düşman işgali altında bulunmayan bölgelere yine ya heyet gönderilecek ya da ileri gelenleri Ankara'ya getirilerek aydınlatılacak veya buralarda birer şube teşkili edilecek.¹⁸⁹

4.5. İrşat Encümeni ve Heyetlerinin Faaliyetleri

Halkı aydınlatmak, Büyük Millet Meclisi ve Millî Mücadele etrafında toplamak maksadıyla, özellikle isyan bölgeleri olmak suretiyle yurdun dört bir tarafına İrşat Heyetlerinin sevk edilmesinin gerekliliği ile İrşat Encümeni ve Heyetlerinin faaliyetlerini daha iyi analiz edebilmek adına öncelikle yazılı propaganda faaliyetlerini incelemekte fayda vardır.

Yazılı propaganda vasıtası olarak ise akla ilk olarak basının geldiğini söylemek mümkündür. Zira Millî Mücadele dönemi boyunca özellikle işgal altındaki bölge basınına ve İstanbul basınına büyük bir sansürün uygulandığını söylemeliyiz. İşgallere

¹⁸⁶ Encümen başkanlığına seçilen Yunus Nadi Bey siyasi ve gazeteci kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Türk gazetecilik tarihinin önemli şahsiyetlerinden birisi olan ve Anadolu Ajansı'nın kuruluşuna öncülük eden Yunus Nadi Bey Osmanlı Mebusan Meclisi'nde vekil olarak vazife almış, Millî Mücadele'nin Ankara'da teşkilatlanması üzerine Anadolu'ya geçerek bu kez Büyük Millet Meclisi'nde İzmir vekili olarak vazife almıştır. İrşat Encümeni'nin başarılı faaliyetlerde bulunmasında rol oynadığı kadar İstiklal Harbi'nin en ateşli destekçilerinden de olmuştur.

¹⁸⁷ Bir düşünce adamı olan Ali Şükrü Bey, Mondros Mütarekesi sonrasında siyasetle ilgilenmeye başlamış ve son Osmanlı Meclisi Mebusan'ında Trabzon vekilliği yapmıştır. İşgallere karşı aktif bir siyaset yapan Şükrü Bey İstanbul'un işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısıyla Büyük Millet Meclisi'ne katılmak üzere yakın arkadaşı olan Mehmet Akif (Ersay) Bey ile Ankara'ya gelmiştir. Meclisin en aktif vekillerinden olmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya en sert muhalefet eden isimlerden birisiydi. Veysel Usta, "Ali Şükrü Bey", *İslam Ansiklopedisi*, C.Ek-1 (İstanbul: TDV, 2016), 81-84.

¹⁸⁸ *Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC*, D.1, C.1, B.17 (17 Mayıs 1920), 322.

¹⁸⁹ Betül Arslan, "Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma Ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşad Encümeni", *Atatürk Dergisi*, C.4, S.2 (2004): 133.

karşı olan gazeteler olduğu kadar Millî Mücadele aleyhtarı gazetelerde maalesef mevcut bulunuyordu. Dolayısıyla haber ağı kısıtlı olan bu dönemde halkın doğrulara ulaşması pek fazla mümkün olamıyordu.

Buna mukabil Anadolu basını üzerinde sansür söz konusu olmasa bile maddi imkânsızlıklar ve malzeme tedarikinde zorluk yaşanması gazetelerin düzenli ve yeterli sayıda basılmasına mâni oluyordu. Anadolu basını birkaç muhalif gazete dışında bütünüyle Millî Mücadele taraftarı idi. Gazete sahipleri, yönetici ve yazarlarının çoğu savaşın içinde ve hatta bir kısmı Büyük Millet Meclisi'nde vekillerdi.¹⁹⁰

Anadolu basını arasında en önemlileri, Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdurulan "İrade-i Millîye" ile "Hâkimiyet-i Millîye" gazeteleri olmuştur.

İrade-i Milliye gazetesi, Heyet-i Temsiliye adına yayın yapmak ve Sivas Kongresi'nde alınacak kararları halka duyurmak amacıyla kongreden önce kurulmuştur. İlk Millî Mücadele gazetesi olarak 14 Eylül 1919'da Sivas'ta çıkmaya başlamıştır. İlk sayısında, çıkış amacının Millî Mücadele'nin halka ve dünyaya duyurulması olarak belirtilen bir yazı yer almıştır. Ayrıca gazetede yayımlanan protesto telgrafları ile yurdun dört bir yanından gönderilen Millî Mücadele'yi destekleyen telgraflar, halkın mücadele yönündeki azmini güçlendirirken; işgal bölgelerinden alınan haberlerin gazetede yer alması yine milletin gelişmeleri doğru bir şekilde öğrenmesinde etkili olmuştur. İtilaf devletlerinin işgalleri, azınlıkların faaliyetleri, Kuvayı Milliye'nin kimlerden oluştuğu ve ne amaçla çalıştığı gibi pek çok konuya dair yazılarda gazetede yer almıştır. Gazete önceleri haftada bir gün yayımlanırken haftada iki güne çıkmış ve daha sonra günlük olarak yayımlanmıştır. İrade-i Milliye görevini Ankara'da kurulan Hâkimiyet-i Milliye gazetesine devretmeye müteakip bir süre daha yayına devam ederek 1922 yılının Mart ayında kapanmıştır.¹⁹¹

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ise İrade-i Milliye gazetesinin bir devamı olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti adına yine halkı aydınlatmak ve desteğini sağlamak maksadıyla 10 Ocak 1920'de Ankara'da çıkarılmaya başlandı. Gazete özel bir kuruluş gibi görünmekle birlikte Mustafa Kemal Paşa tarafından tasarlanmış, adı konulmuş ve yönlendirilmiştir. Başlığının altında yer alan "Mesleği milletin iradesini hâkim kılmaktır" ifadesi gazetenin yayın politikasını da açıklamaktadır. İlk sayının

¹⁹⁰ Aybars, 2002, 114.

¹⁹¹ Jaeschke, 1989, 64. Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990), 341.

birinci sayfasını kaplayan ve “Hâkimiyet-i Milliye” başlıklı başyazıda “Bugünden itibaren yayımlanmaya başlayan ve sütunlarında tüm Anadolu ile onu ilgilendiren bölgelerin durum ve meselelerini içerecek olan gazetemize bu ismi tesadüf olarak vermedik. Gazetemizin ismi, aynı zamanda takip edeceği mücadele yolunun nevidir. O halde diyebiliriz ki Hâkimiyet-i Milliye’nin mesleği, milletin müdafaa-yı hâkimiyeti olacaktır.” denilmekteydi. Önceleri haftada iki gün çıkarılan gazete 18 Temmuz’dan 6 Eylül 1920’ye kadar haftada üç gün, 6 Eylül 1920’den itibaren tekrar haftada iki gün çıkarılmış ve daha sonraları Eskişehir’den Ankara’ya taşınan modern bir matbaa vasıtası ile 6 Şubat 1921’den itibaren düzenli olarak çıkarılmaya başlanmıştır. 28 Kasım 1934’te çıkan 4794’üncü sayı itibariyle de “Ulus” adını almıştır.¹⁹² İletişim araçlarının yetersiz ve eski olduğu Anadolu’da, adı geçen bu gazeteler, Millî Mücadele etrafında kamuoyu oluşturmada önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Fakat gazetelerin çıkarılması yeterli değildi. Bu gazetelerin ihtiyacı olan haber araç ve gereçlerinin de sağlanması zorunlu idi.¹⁹³

Millî Mücadele’ye katılmak için Anadolu’ya geçen aydınlar arasında yer alan Yunus Nadi Bey ile Halide Edip Hanım, Ankara’ya yolculukları esnasında aralarında konuştukları haber ajansı fikrini, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelerinde ortaya koymuşlardı. Mustafa Kemal Paşa, haberlerin zamanında ve doğru bir şekilde halka ulaştırılmasında basının yanı sıra örgütlü ajanslarında önemli olduğunu biliyordu. Bu nedenle teklife sıcak bakmış ve hemen harekete geçilmesini istemişti. Ajans için isim olarak Halide Edip “Türk Ajansı” adını önermiş fakat Yunus Nadi Bey’in “Anadolu Ajansı” adı uygun görülmüştü. Nitekim Büyük Millet Meclisi kurulmadan iki hafta kadar önce 6 Nisan 1920’de Mustafa Kemal Paşa’nın bir konuşmasıyla Anadolu Ajansı kurulmuştur.¹⁹⁴

8 Nisan 1920’de Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa imzasıyla bütün kolordulara, vilayetlere, müstakil livalara, Müdafaa-i Hukuk ve Müdafaa-i Milliye idare heyetlerine gönderilen genelgede; “Osmanlı Saltanat merkezinin düşman işgaline girmesi, bütün vatan ve ulusumuzun en büyük tehlikeyle karşı karşıya kalması sonucu, Rumeli ve Anadolu’nun tamamının giriştiği millî ve kutsal mücadeleler sırasında, halkımızın iç ve dış en doğru haberlerle aydınlatılması ihtiyacının zorunluluk

¹⁹² a.g.e., 334. Hâkimiyet-i Milliye, 1, 10 Ocak 1920. Jaeschke, 1989, 84. Ulus, 4794, 28 Kasım 1934. Yücel Özkaya, “Hâkimiyet-i Milliye”, *İslam Ansiklopedisi*, C.15, (İstanbul: MEB, 1997), 201-202.

¹⁹³ Güneş, a.g.e., 275.

¹⁹⁴ Adıvar, a.g.e., 108. Aybars, 2002, 114. Jaeschke, 1989, 97.

kazandığı önemle dikkate alınarak, burada en yetkili kişilerden oluşan bir özel heyet yönetiminde, ‘Anadolu Ajansı’ unvanı ile bir kurum meydana gelmiştir. Anadolu Ajansı'nın en hızlı araçlarla vereceği haber ve bilgi aslında Temsilciler Kurulumuzun esas kaynaklarına ve değerlendirmelerine dayanacağı için bu ajans bildirimlerinin oraca ve özellikle Müdafaa-yı Hukuk örgütümüzce seçilecek caddelere ve toplanılacak yerlere asılması, dağıtımı ile dahası bucak ve köylere dek ulaştırılması yolunda, mümkün olduğunca çok yayımlanabilmesi için gereken önlemlerin acele alınması ve sonucu ile ilgili bilgi verilmesi önemle rica olunur." denilerek, Anadolu Ajansı'nın kurulduğu duyurulmuştur.¹⁹⁵

İlk başlarda günde en az iki bülten halinde yayımlanmaya başlayan Anadolu Ajansı haberlerinin yurdun dört bir tarafına ulaştırılmasına büyük önem verilmişti. Ajans çalışmalarını iki amaç etrafında toplamıştır. Biri, halka yalan yanlış haberler yayarak, millî birlik ve beraberliğin bozulmasına yol açacak propagandaların önlenmesi, diğeri ise Büyük Millet Meclisi ve hükûmetin aldığı kararları, çıkardığı yasaları halka ulaştırarak hükûmetle halk arasında çıkabilecek olumsuzlukların giderilmesi idi.¹⁹⁶

Ayrıca İrşat Encümeni'nin esaslarını hazırladığı konular, Anadolu'nun birçok yerine, Anadolu Ajansı vasıtasıyla bildirilir ve bunlar meydanlarda toplanan halka anlatılırdı.¹⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa yerel basının gücünden de faydalanmayı ihmal etmemiştir. Özellikle isyan bölgelerinde ki yerel gazetelerde, meydana gelen olaylar ile ilgili kısa ve öz bir şekilde halkı aydınlatacak ve nasihat edecek başmakaleler yayımlanmasının sağlanması için birlik komutanlarına talimat veriyordu.¹⁹⁸

Buraya kadar ifade ettiğimiz yazılı propagandanın bir aracı olan basın faaliyetlerine Büyük Millet Meclisi maddi olarak yardımcı olmaya çalışıyor ancak mali imkânsızlıklar nedeniyle bu yardımlar sembolik olmaktan öteye geçemiyordu. Anadolu basını Millî Mücadele boyunca başta kâğıt olmak üzere, her türlü teknik malzemenin eksikliğini çok fazla hissediyordu. Bu nedenle de gazete ve bültenler, kâğıt ve mürekkep yokluğundan düzenli olarak yayımlanamamış, kimi zaman ambalaj

¹⁹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 20, 10 Nisan 1920. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.19, Belge 470. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.87, Belge 2119.

¹⁹⁶ Güneş, a.g.e., 275.

¹⁹⁷ Kutay, a.g.e., 211.

¹⁹⁸ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.18, Belge 454.

kâğıdına basılmış, kimi zamanda boyları küçülmüştür. Hatta bazen aylarca yayımlanamayan gazeteler olmuştur.¹⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa 3 Temmuz 1920 tarihindeki meclis gizli oturumunda yaptığı bir konuşma esnasında bu sıkıntıyı şöyle dile getiriyordu:

“ Propaganda meselesi arasında gazete de mevzu bahis oldu. Tabii ait olduğu makam ve mesul olan zevat tarafından bu mesele nazarı itibare alınmaktadır. Elde mevcut olan Hâkimiyeti Milliye gazetesi için bile kâğıdımız yok. Fakat bu yoklukları aşmak için maddeten her türlü vasıtaya müracaat edilmiştir. Meselâ Beyefendi biraderimiz bundan bahsediyordu. Zira Hâkimiyeti Milliye en güzel makale yazan kendisidir ve bunun neden dolayı vücuda getirildiğini biliyorlar. Tabii şayanı arzudur ki yalnız Hâkimiyeti Milliye gazetesi değil, beş on tane gazete daha çıkarılabilsin ve hatta ecnebi gazeteler çıkarılsın; bunlar şayanı arzudur. Bu hususta da esbabı mevcude ve mümküneye tevessül edilmemiş değildir. ”²⁰⁰

Tüm bu zorluklara paralel olarak Anadolu’da halkın büyük bir kısmının okuma ve yazma bilmeyişi, gazete ve bültenlerin düzenli bir şekilde çıkmayışı, yazılıdan ziyade sözlü propagandanın dolayısıyla İrşat Encümeni’nin ve İrşat Heyetlerinin önemini daha da artırmıştır.

Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra icra edilen açık ve kapalı oturumların büyük bir bölümünde irşat ve propaganda tartışmalarının geçtiğini görmekteyiz. Dolayısıyla halkın irşat edilmesi ve aydınlatılmasına büyük önem veriliyordu. 10 Temmuz 1920 tarihli oturumda Erzurum Vekili Süleyman Necati (Güneri) Bey’in, yeteri kadar vekilin mecliste bırakılıp diğer vekillerin yurda dağılarak, teşvik ve geçim garantisi vererek, orduya asker, silah ve cephane toplanmasının sağlanmasına dair teklifi üzerine bir vekil, “Beyefendi Heyeti İrşadiye var. Harp yalnız askerle olmaz, propaganda ile biraz da istihbarat ile olur. Bunlar ne yapıyorlar beyefendi?” şeklinde cevap vermiştir.²⁰¹

Konya Vekili Refik Bey ile arkadaşlarının, Müdafaa-yı Milliye Teşkilâtının takviyesi hususunda alınacak tedbirlerin görüşülmesi teklifi üzerine yapılan müzakerede; birçok vekil tarafından, İtilafların yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin güçlü ve etkili oluşuna dikkat çekilmiş, karşı propaganda yürütülmesi ve irşat faaliyetlerinin herkesin sorumluluğunda olup halkın seferberliğe teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁰²

¹⁹⁹ Aybars, 2002, 115.

²⁰⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi GZC, D.1, C.1, B.26 (3 Temmuz 1920), 72.

²⁰¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.2, B.31 (10 Temmuz 1920), 248-249.

²⁰² Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.2, B.32 (12 Temmuz 1920), 269-286.

Yine 21 Eylül 1920 tarihli bir başka oturumda ise Saruhan Vekili Refik Şevket Bey, “*Propaganda irşat demektir.*” diyerek irşadın önemine dikkat çekiyordu.²⁰³

Karesi Vekili Basri Bey ise özellikle irşat ile propagandanın farklı kavramlar olduğunu “*Siyahı beyaz, beyazı siyah gösteren şeylere de propaganda derler.*” ifadesiyle belirtiyor, “*Efendiler, irşat lâzımdır, mühimdir. Bugün irşat o kadar lâzım ki ta Ankara ahalisinden başlamak suretiyle bütün muhiti milliye doğru bu irşadı teşmil ve tamim etmek lâzımdır. İrşat bu derece mühim ve bizim için nazik ve hayati bir meseledir.*” diyerek irşadın önemine değiniyordu. Ayrıca, Anadolu’da ve bilhassa köylerde okuma yazma bilen nüfusun az oluşunun yanında köylülerin gazetelere “yalan haberler içerdiği” kanısıyla ön yargılı yaklaştığını vurgulamış ve köylünün ruhuna nüfuz etmek için onlarla konuşmanın daha doğru olacağını ifade etmiştir.²⁰⁴

Dolayısıyla Millî Mücadele esnasında halkı bilgili ve uyanık tutmak artık Büyük Millet Meclisi’nin bizzat İrşat Encümeni vasıtasıyla yürüttüğü temel hizmet olmuştu. Encümen üyeleri, vazifelerinin önemine vakıf, özverili ve azimli bir şekilde, izinli oldukları zamanlarda dahi çalışarak, hatta meclis çalışmaları sürerken yurt içine dağılarak, milli gayeler istikametinde halkı aydınlatmakta, askere de moral ve güç vermekteydiler.²⁰⁵

Büyük Millet Meclisi, İrşat Heyetlerinin çalışmalarını da yakinen takip ediyordu. Özellikle vekiller, ihtiyacın hâsıl olduğunu düşündükleri bölgelere İrşat Heyeti gönderilmesine yönelik meclise önerge sunuyorlardı. Bunun en önemli örneklerinden birisi, 19 Mayıs 1920 tarihli meclis açık oturumunda Konya Vekili Arif Bey’in, ortaya çıkan hadiseler üzerine Konya’ya bir heyet gönderilmesi teklifi üzerine yapılan müzakeredir. Bazı vekiller heyet izamına gerek olmadığı görüşünde beyanda bulunmuş fakat söz alan vekillerin çoğu teklifi yerinde bulmuştur. Arif Bey’in heyet izamına yönelik teklifine sıcak bakan vekillerden olan Antalya Vekili Hamdullah Suphi Bey, Mehmet Akif (Ersoy) Bey ile birkaç vekilin irşat için görevlendirilmesinin faydalı olacağını söylemiştir. Aynı oturumda meclis başkanı tarafından, Elazığ Vekili Hüseyin Bey’in Konya’ya bir İrşat Heyeti gönderilmesine ilişkin teklifi de

²⁰³ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.2, B.49 (21 Eylül 1920), 240.

²⁰⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi GZC, D.1, C.2, B.135 (27 Aralık 1921), 562-563.

²⁰⁵ Arslan, a.g.m., 139.

okutulduktan sonra Konya'ya heyet gönderilmesi oylamaya sunularak kabul edilmiştir.²⁰⁶

Bozkır İsyanları sonrasında Konya'da tekrar zuhur eden isyan tehlikesini gören meclis aldığı bu kararla, Mehmet Akif Bey başkanlığında, Antalya Vekili Hamdullah Suphi, Trabzon Vekili Ali Şükrü ve Konya Vekili Refik Bey'leri İrşat Heyeti olarak Konya'ya göndermiştir.²⁰⁷ Konyalıları ikna edebilmek için uzun uğraşlar veren heyet oldukça zorlanmasına rağmen sükûnetin yeniden tesis edilmesinde ve halk arasında nifakın yayılmasını önlemekte büyük fayda sağlamışlardır.

Halkın sevdiği ve saydığı Müslüman aydın sıfatına sahip Mehmet Akif, İzmir'in işgalinden sonra fiilen Millî Mücadele'ye katılma kararı almıştır. 24 Nisan 1920 günü Ankara'ya ulaşmış, Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine Burdur Vekili olmuştur. Mehmet Akif hiç vakit kaybetmeden ondan beklenen şekilde halkı aydınlatmak için çalışmaya başladı. Sadece Ankara'da değil, Ankara merkez olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde bu vazifeyi yerine getirdi. Konya'da olduğu gibi Eskişehir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Afyon, Antalya ve Kastamonu gibi şehirlerde de halkı Millî Mücadele etrafında toparlayacak nutuklarda bulundu.²⁰⁸ Yanında Çankırı Vekili Hacı Tevfik Bey ve Binbaşı Halim Bey ile Kastamonu'ya doğru çıktığı yolculukta, yol boyunca da çeşitli yerlere de uğrayarak halkı Millî Mücadele'ye davet eden konuşmalar yapmaya devam etmiştir. 15 Ekim 1920 günü uğradıkları Çankırı'da, Ulu Cami'de verdiği vaazda, ibadet için birinci koşulun özgürlük olduğunu, halifeliğin de "kâfir bayrağı altında kuru bir sözden ibaret" kaldığını, "kâfirlerin köleliğini kabul etmeyip hürriyet için cihat açan Mustafa Kemal Paşa etrafında" toplanıp memleketi işgalcilerden temizlemek üzere savaşmanın Müslümanlar için kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁹

Kastamonu'ya ulaşan Mehmet Akif, 19 Kasım 1920'de şehir merkezindeki Nasrullah Camii'nde meşhur vaazını verir. Dünya'nın içinde bulunduğu siyasî vaziyeti tahlil edip Sevr Antlaşması'nın bizim açımızdan ne derece bir felâkete sebep olacağını izah eden, sömürgeci düşmanların karşısına iman ve silâhla dikilmeyi hayatî bir zaruriyet

²⁰⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC*, D.1, C.1, B.18 (19 Mayıs 1920), 346-349.

²⁰⁷ Naşit Hakkı Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973), 267.

²⁰⁸ M.Ertuğrul Düzdağ, M.Orhan Okay, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslam Ansiklopedisi*, C.28 (İstanbul: TDV, 2003), 434.

²⁰⁹ Turan Aslan, "Mehmet Akif ve Milli Mücadele'de Birlik ve Beraberliği Sağlamaya Dönük Faaliyetleri" (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 101-102

olarak telkin edip Millî Mücadele'yi büyük bir heyecanla teşvik eden bu vaaz gerek Kastamonu havalisinde gerekse memleket çapında geniş yankılar uyandırmıştır.²¹⁰

İrşat Heyetlerinin daha iyi hizmet yapabilmeleri için heyet hangi yöreye gidecekse, o yörenin durumunu, yaşam koşullarını, gelenek göreneklerini, düşünce yapısını ve psikolojisini iyi bilen bölge vekillerinin de bu heyetlere katılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Özellikle Bitlis Vekili Yusuf Ziya Bey, daha önce bu hususlara dikkat edilmeden görevlendirilmiş arkadaşlarının maalesef başarılı olamadığından bahsetmiştir. Hakikaten de halkı Millî Mücadele ve diğer gelişmeler hakkında bilgilendiren, onları Büyük Millet Meclisi etrafında birleştirebilmek için çaba sarf eden bölge vekilleri bu konuda başarılı olmuşlardır.²¹¹

Öyle ki Amasya Mutasarrıflığından meclise gönderilen yazıda, Amasya vekillerinin irşat vazifesini ifa eyledikleri ve çok olumlu sonuçlar alındığı ifade ediliyordu:

“Memleketin müdafaasına ve asayişin temin ve hüsnü muhafazasına ait hususatta mahalli rüesayı mülkiye ve askeriyesiyle teşriki mesai eylemek ve halkı irşat suretiyle de muvazzaflı olmak üzere yedlerine tarafı samii riyaset penahilerinden vesika verilerek memuren izam kılındıkları Dâhiliye Vekâletinden tebliğ ve işar buyurulan Amasya mebuslarından Dr. Asım ve Miralayzade Hamdi ve Topçuzade Ali Bey bütün mülhak kazaları ve lüzum görülen bazı köyleri dolaşarak vazife-i irşadiyeyi hüsnü ifa etmiş ve bunlardan Ali Bey ile ahiren mezuniyetle vürud eden mebus Memet Efendi hasbel icap Tokat'ın Erbaa kazasına da giderek orada dahi uhdelerine mevdu vazife-i vataniyenin hüsnü ifasına muvaffak olmuşlardır. Mumaileyhimden Hamdi Beyle Memet Efendi bu kere Ankara'ya avdet etmiş ve Dr. Asım Bey daha bir müddet avdet edemeyeceğini beyan eylemiştir. Mumaileyhimin vezaif-i mezkûre ile Amasya'ya izamlarından maksut olan fevait ve muhasenatın tamamıyla hâsıl olduğu arz olunur; Ol bapta emr-ü ferman hazreti menlehülemrindir.”²¹²

Benzer bir şekilde Yozgat Vekili Rıza Bey, meclise sunduğu 6 Eylül 1920 tarihli önergesinde, izin alarak memleketlerine gidecek olan vekillerin irşat vazifesi ile mükellef tutulmalarına dair teklifte bulunmuştu. Önergenin mecliste okunmasına müteakip Meclis Başkanı, zaten meclis üyelerinin her nerede bulurlarsa bulunsunlar irşat vazifesi ile mükellef olduklarını ifade etmiştir. O esnada oturumda bulunan diğer vekiller tarafından da bu görüş tasdik edilmiştir.²¹³ Anlaşılacağı üzere irşat ve tenvir faaliyetleri Büyük Millet Meclisi tarafından gayet iyi özümsemiştir.

Bir ara irşat ve tenvir için görevlendirilen vekillerin sayısının çok fazla olması mecliste yeterli çoğunluğun sağlanamamasına ve faaliyetlerin sekteye uğramasına neden

²¹⁰ Düzdağ, a.g.m., 434. Sebilürreşad, 467, 3 Şubat 1921.

²¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.18, B.7 (13 Mart 1922), 190-192.

²¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.6, B.107 (2 Aralık 1920), 172.

²¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.4, B.61 (8 Eylül 1920), 6.

olmuştur. Mustafa Kemal Paşa bu durumu, siyasi ve askeri genel durumun görüldüğü 3 Temmuz 1920 tarihindeki gizli oturumda şöyle ifade etmiştir:

“...İrşattan bahsettiler, devair-i intihabiyelere heyet-i irşadiye gönderelim, irşadatta bulunalım dendi. Buna itiraz eden yok, hatta bayram münasebetiyle yirmi beş otuz gün kadar yaptığımız tatilin en birinci sebebi de arkadaşlarımız daire-i intihabiyelerine gitsinler ve vazife-i irşat ile meşgul olsunlar içindir. Bunda kusur edilmiş değildir. Bilâkis henüz bu güne kadar ekseriyetimizin teşekkül edememesi, birçok arkadaşlarımızın daire-i intihabiyelerinde bulunmasından ileri gelmiştir. Her ne şekil ve suretle olursa olsun arkadaşlarımızın Mecliste ekseriyet teşkil edemeyecek derecede, irşat ile iştigal etmelerine bendeniz şahsen taraftar değilim. Mutlaka milletin noktai teveccühü olan Heyeti Aliye’niz kemali azametle yerinde durmalıdır. Bakınız bir arkadaşımız diyordu ki: Düşmanı Ankara’ya kadar yürümeye teşvik eden şey; Meclisin dağılmış olması rivayetleri idi. Binaenaleyh eski usulde bütün mukadderatı memleketi beş on kişiye tevdi etmek düşmanlarımızın eline kuvvetli bir silâh verecek mahiyettedir. Bu sebeple Meclisin dağılması taraftarı değilim.”²¹⁴

İrşat Encümeni ve İrşat Heyetlerine verilen önem zaman zaman eleştirilere de sebep olmaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi encümen faaliyetlerini yakinen takip eden meclis üyelerinden irşadın eksik kaldığını düşünenlerde vardı. Bu konuda en fazla eleştiride bulunan vekiller arasında Bolu Vekili Tunalı Hilmi Bey’in olduğunu söylemek mümkündür. Hilmi Bey, İrşat Encümeni’nin layıkıyla çalışmadığına dair düşüncelerini mecliste “*Öyle bir encümen var mı rica ederim? Lütfen o encümen azalarından biri kalksın da, işte ben varım, cenaze halinde değilim desin.*” diyerek ifade etmekteydi. Ona göre yeniden bir İrşat Encümeni oluşturulmalıydı. Nitekim İrşat Encümeni’nin yeniden seçilmesine dair meclise bir öneri sunmuş ve yapılan oylamada kabul edilmiştir.²¹⁵

Büyük Millet Meclisi, İrşat Encümeni ve İrşat Heyeti üyelerini meclis içerisinden seçerken²¹⁶, ayrıca Anadolu’nun her yerinde, bölge halkı içinden (eşraf, ulema ve cami hocalarından) ve memurlardan İrşat Heyetleri oluşturulması için çalışıyordu. Bu İrşat Heyetleri, halkın toplu olarak bulunduğu yerlerde (camilerde, kahvehanelerde, meydanlarda vb.) meclisten veya İrşat Encümeni’nden alınan direktifler doğrultusunda halkı aydınlatıyor ve kamuoyu oluşturlardı.²¹⁷

Bu heyetlere örnek; Kilis Kaymakamlığınca 26 Nisan 1921’de hâkim, mal müdürü ve jandarma komutanından oluşan bir heyet, altmış kişilik bir süvari müfrezesi ile birlikte Kürt Dağı’na gönderilmiştir. Heyet bölgede bulunan ağalar ile tek tek görüşmüş ve

²¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi GZC, D.1, C.1, B.26 (3 Temmuz 1920), 71.

²¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.4, B.72 (25 Eylül 1920), 329. Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.4, B.74 (28 Eylül 1920), 400.

²¹⁶ Detaylı bilgi için Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönem açık oturumlarına ait zabıt ceridelerine bakınız.

²¹⁷ Arslan, a.g.m., 136. Güneş, a.g.e., 273.

nasihatlerde bulunmuştur. Bölge halkının da genel itibariyle asayiş ve sükûnet taraftarı olması sebebiyle olumlu sonuç alınmış ve halk aydınlatılmıştır.²¹⁸

Millî Mücadele aydınlarından olan Ağaoğlu Ahmet Bey'in de, Kars'a bir gazete çıkarmak için görevlendirildiği esnada gelişmeler üzerine öncelikle irşat faaliyeti ile ilgilenmesi istenilmiştir. Bunun üzerine kendisi Çankırı, Kastamonu, İnebolu, Sinop ve Samsun'a geçmiştir. Henüz Samsun'da bulunduğu esnada Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen telgrafa binaen Samsun'dan sonra Giresun ve Trabzon'a uğrayarak buradaki nasihat faaliyetlerine müteakip Bayburt ve Erzurum üzerinden Kars'a kadar gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa telgrafında ayrıca, irşat ve tenvir konusunda yaptığı mesai ve gayretlerden ötürü Ağaoğlu'na memnuniyetini de bildirmiştir. Daha sonra Ağaoğlu Ahmet Bey, 29 Kasım 1921'de henüz Kars'tan dönmeden Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Bu görevinde başarılı hizmetler yapan Ağaoğlu, Büyük Millet Meclisi'nin ikinci döneminde Kars vekili olarak bulunmuştur.²¹⁹

Büyük Millet Meclisi görevlendirdiği İrşat Heyetlerinin görevlerini en iyi şekilde yerine getirmesi için gereken tedbirleri almayı da ihmal etmiyordu. 2 Ağustos 1920 tarihinde Batum Vekili Ahmet Nurettin Bey'in Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu teklif üzerine Batum vekillerinden Edip ve Müftü Efendiler İrşat Heyeti olarak Batum'a gönderilmişlerdir. Daha sonra bu heyete Üç Liva Milli Eğitim Müfettişi ve yardımcısı olarak atanan Ömer Kamil Bey ile Basri Bey'de görevlendirilmiştir. Heyetin yol masraflarının karşılanması ve harcırahlarının ödenmesine ilişkin tedbir alındığı gibi aynı zamanda Şark Cephesi Komutanlığına gönderilen bir yazıyla da mezkûr heyetin intikali boyunca gerekli tedbirlerin alınması ve kolaylık gösterilmesi emredilmiştir.²²⁰

İrşat Encümeni ve Heyetleri sadece halkı değil aynı zamanda cephelerde savaşan askerleri de aydınlatmak, maneviyatlarını yükseltmek ve onların moral kaynağı olmak için çalışmışlardır.²²¹ Mareşal Fevzi Paşa, İrşat Heyetlerinin ve özellikle heyet üyesi hocaların cephedeki askerlere verdiği moral ve desteği şöyle ifade ediyordu:

²¹⁸ ATASE Arşivi, İSH-17, Kutu: 1321, Gömlek: 154.

²¹⁹ Fahri Sakal, "Ağaoğlu Ahmed Bey" (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 51-59. Fahri Sakal, "Millî Mücadele'de Ve Cumhuriyetin İlk Döneminde Propaganda Ve Tanıtım Çalışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.19, S.55 (2003), 101.

²²⁰ ATASE Arşivi, İSH-10, Kutu: 570, Gömlek: 74. ATASE Arşivi, İSH-10, Kutu: 614, Gömlek: 33. ATASE Arşivi, İSH-11, Kutu: 665, Gömlek: 45. BOA, 30-18-1-1/1-7-5 (03.08.1920)

²²¹ Güneş, *a.g.e.*, 273.

“... Cephelerde de askerlerimizin halet-i ruhiyesi takviyeye muhtaç olduğu anlarda ulemayı yanı başımızda bulduk. Bir Menteşe Vekili Esad Hoca Efendi vardı ki, unvanı Cephe Müftüsü idi. Ümmi Türkçesi en basit efradın mutlak rahatlıkla anlayacağı sade dille ve o kadar heyecanlı, tesirkâr ruhları ümid ve azimle teşhiz eden vaazlar veriyordu ki en yüksek rütbelisine kadar bütün ordu adeta mütehassiri ve meftunu idik.

Sakarya'nın en buhranlı günlerinde dahi meclisin Hoca vekilleri cephelerin ön safında idiler. Onların kurdukları İrşat Heyetleri ise vatanın ücra köşelerinde menfi propagandaları ve telkinleri kıymetsiz bırakıyordu, ordunun cephe gerisi emniyetini temin ediyordu.”²²²

Mustafa Kemal Paşa'da, meclis gizli oturumunda söz alarak cephedeki genel vaziyete ilişkin verdiği bilgi esnasında cephe hattında ki irşat faaliyetine de değinmiştir:

“Askerî noktai nazardan teftiş ve tetkik ile meşgul olmakla bir taraftan da arkadaşlarımız muhtelif guruplara ayrılarak doğrudan doğruya kıtaatı askeriye ile aynı gurupta ayrılarak efrat ile temasta bulunmak ve onları tenvir ve irşat etmek için lâzım gelen nesayihle bulunmuşlardır.”²²³

Ayrıca 19 Mayıs 1920 tarihli meclis açık oturumunda da Bolu Vekili Abdullah Efendi ile otuz kadar vekil arkadaşı tarafından, Ramazan münasebetiyle irşat faaliyetlerinin daha etkili yapılacağı kanaati ile Şevval ayının onuna kadar vekillerin izinli sayılmalarına dair teklifi üzerine yapılan müzakerede, Kütahya Vekili Besim Atalay Bey askerlerin irşat ihtiyacına değinmiştir. Besim Bey konuşmasında şöyle bahsediyordu:

“İrşat için memleketlerine gitmek üzere takrir verenlerin maksadı Meclisin tatili değildir. Bir seneden beri silâhı omuzunda memleketi müdafaa edenlerin ve her türlü vesaitten malınım olarak çalışanların arkadaşlar kuvve-i manevii yelerini takviye etmeyi düşünüyorlar. Siz dâhilî Anadolu'nun ahvalini, yakından gördünüz; fakat cephelerde neler cereyan ediyor biliyor musunuz? Arz ediyorum ki; bugün birçok vesaitten mahrum ve birçok esbabı rahatu refahtan uzak oldukları halde bir seneden beri ellerinde silâh çalışıyorlar. Biz buraya gelmeden evvel bile oralara heyeti nâsihalar göndererek namusu dinî ve millîyi muhafaza etmek için gönderdiğimiz askerlerin kuvve-i manevilerinin takviyesini düşünüyor idik. Şimdi hemşerilerim ve asker sabırsızlıkla buraya intizar ediyorlar. Burada geçen, hadis olan vakayii onların kulaklarına işittirmek, onlara bir miktar daha sabr-ü sükûnet tavsiye etmek zannederim ki muvafıktır.”²²⁴

İsyanların bastırılması, halkın bilgilendirilmesi konusunda yalnızca sivil şahıslar değil komutanlarda önemli hizmetler yapmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa tarafından kendisine bu konuda görev verilen komutanlar, askeri görevlerinin yanında halkın aydınlatılması içinde büyük çaba göstermekteydiler.²²⁵ Bu konuda görev alan komutanlardan olan İsmet Paşa, yaptığı çalışmalar hakkında hatıralarında şöyle bahsetmekteydi:

“...Konya bölgesi de bir isyan merkezi idi. Burada, Beyşehir'de, Seydişehir'de zaman zaman isyanlar çıkar. Bir defa Mustafa Kemal Paşa, beni Konya'ya göndermişti. Gittim, büyük bir toplantı tertip ettim. Memleketin vaziyetini, istila altında bulunduğumuzu, isyanların düşmanlarımızın işine yaradığını, onlara faydalı olduğunu halka anlattım.

²²² Kutay, a.g.e., 217-219.

²²³ Türkiye Büyük Millet Meclisi GZC, D.1, C.1, B.45 (9 Ağustos 1920), 119.

²²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.1, B.18 (19 Mayıs 1920), 349-350.

²²⁵ Arslan, a.g.m., 137.

Düşmanlarımızın hakkımızda ne karar vereceklerini ve bize daha neler yapacaklarını bilmediğimizi söyleyerek, kendimizi korumak için ne kadar erken davranırsak o kadar şey kurtarabileceğimizi anlatmaya çalıştım."²²⁶

Büyük Millet Meclisi açıldığı günlerde ülkede bir otorite boşluğu olduğunu daha öncede vurgulamıştık. Bu durum iç güvenliğin bozulmasında önemli bir faktör oynadığı gibi Ankara'nın asker ihtiyacını da olumsuz etkiliyordu. Millî Mücadele'ye asker toplamanın güçlüğü yaşanırken mevcut kıtalarda da firarlar görülmeye başlanmıştı. Meclis bu durum karşısında "Firariler Kanunu" ve "İstiklal Mahkemeleri" gibi tedbirler ile çözüm bulmaya çalışırken İrşat Heyetleri vasıtasıyla da tedbir alınmaya çalışılıyordu.

Örnek vermek gerekirse: Beypazarı Kaymakamı, civar kasaba ve köyleri teftişi esnasında İzmit ve Düzce taraflarından firar eden 40-50 kadar askerin birkaç eşkıyanın teşviki ile Köroğlu Dağına çıktığını öğrenmiştir. Bunlara başka taraftan firar eden askerlerde katıldığı gibi İzmitli bir subayda katılmıştır. Bunun üzerine teşkil edilen bir İrşat Heyeti vasıtasıyla nasihat edilen bu askerlerden 34 kadar mevcudu pişman olmuş ve silahları ile birlikte geri dönmüşlerdir.²²⁷

10'uncu Fırka Komutanlığı tarafından 1'inci Kolordu Komutanlığına gönderilen bir şifre telgrafta ise; İnöz İpsala'da halka yapılan asker çağrısına başlangıçta icabet edilmediği, bunun üzerine bölgeye bir İrşat Heyeti sevk olunduğu ve yapılan nasihatler üzerine peyderpey askerlerin gelmeye başladığı bildirilmiştir. Askerler şubelere müracaat ederek buradan sevk edildikleri kıtalara katılmak üzere yola çıkmışlardır.²²⁸

4.6. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi

İrşat Encümeni ile İrşat Heyetlerinin görevlerini ne şekilde yerine getirdiklerinden ve zaman zaman eleştirilere de maruz kaldığından bahsetmiştik. Bu açıdan meclis oturumlarında irşadın önemi kadar, yeterli olmadığı ve bu işin desteklenmesi gerektiği de çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Bu bağlamda Saruhan Vekili Mustafa Necati Bey, meydana gelen isyanlar ve ayaklanmalara değinerek irşat ve istihbaratın önemine vurgu yapmış, Yunan irşadat ve istihbarat teşkilâtının da bizim için bir teşvik edici olması gerektiğini belirterek, şu teklifi meclise sunmuştur:

²²⁶ İsmet İnönü, *İsmet İnönü Hatıralar 1. Kitap* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985), 207-208.

²²⁷ ATASE Arşivi, İSH-9, Kutu: 566, Gömlek: 61.

²²⁸ ATASE Arşivi, İSH-12, Kutu: 774, Gömlek: 143.

- “1. İrşadat ve istihbarat nezareti yahut müdüriyeti umumiyesi ihdası ile teşkilat ve lazım gelen terakkiyatın bir zatın idaresinde tedviri,
2. Her vilayet ahalisinin vaziyetine, ahvali ruhiyesine göre propaganda programlarının tanzimi ile temin-i tatbiki ve tatbikinın hüsnü suretle cereyanını idare,
3. Bilumum Kuvay-i Millîye gazetelerinin bir program dâhilinde neşir ve tamimi ve muntakalara taksimi, gazetelerin en ücra köylere kadar tevzii,
4. Bu Müdüriyet-i Umumiyeye oldukça mühim bir para tahsisi,
5. İrşat Encümeni'nin bu Müdüriyet-i Umumiye'yi daimi kontrol altında bulundurması ve meselenin Meclis-i Millimizde derhal müzakeresiyle süregelen teşkilatın icrasını talep ve temenni eylerim, efendim.”²²⁹

Bunun üzerine İrşat Encümeni tarafından, uzun bir araştırmadan sonra, esaslı bir teşkilat meydana getirmek ve bu teşkilatı zamanla iyileştirerek, millî siyaseti dışarıya karşı müdafaa ve içeride de her tarafa duyurmak gibi iki büyük amacı sağlamak maksadıyla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi teşkili hakkında meclise bir lâyiha sunulmuştur. 7 Haziran 1920 tarihli oturumda sunulan söz konusu layihada; müdüriyetin kurulmasının neden gerekli olduğu üzerinde durularak, bugüne kadar yaşanan felaketlerin en önemli nedenlerinden birinin dâhilde ve hariçte yapılan çalışmalar hakkında halka yeterince bilgilendirme yapılmadığı, bu hususun maalesef ihmal edildiği belirtilmiştir. Avrupa'da en ufak devletlerin bile bu konuda bir teşkilata sahip bulunduğu, Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden örnekler verilerek belirtilmiştir. Ayrıca kurulması teklif olunan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin amacının iki büyük hedefe yöneldiğinden bahsedilmiştir. Birinci gaye, dışarıya karşı milletin çaba ve isteklerini duyurarak millî davanın meşruiyetini ispata çalışmak; ikinci gaye ise içeride milletin fikirlerini bir noktada birleştirmek üzere her vasıttan istifade ederek tenvir ve irşat ile meşgul olma.²³⁰

Layihanın okunmasından sonra, İrşat Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey söz alarak; Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin kurulmasının neden gerekli olduğu hususunda açıklayıcı bilgiler vermiş, yürüttükleri irşat faaliyetinin propaganda teşkilatının sadece bir kısmını oluşturduğunu, mümkün olduğunca süratle matbuat ve istihbarat yoluyla irşadın yanında, aleyhte olan propagandayı önlemek ve karşı propaganda yapmak maksadıyla uzman kişilere ve unsurlara ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.²³¹

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin teşkili teklifine yönelik, hâlihazırda irşat faaliyetlerinin devam etmekte olduğu, bu nedenle böyle bir kadronun ve

²²⁹ Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.1, B.18 (19 Mayıs 1920), 353-354.

²³⁰ Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.2, B.25 (7 Haziran 1920), 125-126.

²³¹ a.g.a., 130.

masrafların aciliyetinin olmadığı gibi bazı itirazlar olsa da görüşmeler sonunda, 7 Haziran 1920'de, “Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi” kurulması kabul edilmiştir.²³²

Bu müdüriyet, kurulması ile birlikte İrşat Encümeni'nin görevlerinin büyük bir kısmını da üzerine almıştır. Görev ve yetki açısından İrşat Encümeni'nden daha geniş bir alanda çalışacak olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin görevi; Avrupa basını karşısında ulusal haklarımızı savunmak, dünya basınına takip etmek, halkı aydınlatmak maksadıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler çıkartmak, Türk ve İslam âlemini ilgilendiren meseleler hakkında risaleler yayınlamak ve İrşat Heyetleri oluşturmaktır.²³³ Daha önce kurulmuş olan Anadolu Ajansı'nın da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'ne bağlanması, bu görevlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde büyük yarar sağlamıştır.²³⁴

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin faaliyetleri, halkın Millî Mücadele etrafında birleşmesinde etkili olmuşsa da, gelişen olaylar bu etkiyi zayıflatmaya başlamış, müdüriyetin daha etkin bir şekilde çalışması gerektiğine yönelik zaman zaman mecliste eleştiriler gündeme gelmiştir. Bazı vekiller Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin bir bakanlığa dönüştürülmesini, Mustafa Kemal Paşa ise bu örgütün Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmasını istiyordu. Zira Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin, Dâhiliye Vekâleti olanaklarından faydalanarak daha iyi hizmet yürüteceği kanaatinde idi. Bunun üzerine 25 Aralık 1920'de icra edilen oturumda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti ikiye ayrılarak bir bölümü Dışişleri Vekâleti'ne, bir bölümü de Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmıştır.²³⁵

İrşat Encümeni ve İrşat Heyetleri Millî Mücadele boyunca teşkilat olarak başkaca bağlantı değişikliklerine uğramış olsa da, meclis oturumlarında zaman zaman eleştirilere maruz da kalsa, faaliyetlerine ara vermeden devam etmiş, önemini hiçbir zaman yitirmemiştir. Bu bağlamda Amasya Merkez Ordu Komutanlığı tarafından 17 Şubat 1921'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'ne gönderilen yazıda, sancak merkezlerinde Sultaniye ile Mülkiye mekteplerinin öğretmenlerinden,

²³² *a.g.a.*, 131-139.

²³³ Güneş, *a.g.e.*, 276.

²³⁴ *a.g.e.*, 277.

²³⁵ Büyük Millet Meclisi ZC, D.1, C.7, B.121 (25 Aralık 1920), 10-11.

bölgedeki ulema ve münevver kişilerden birer İrşat Heyetleri kurulması gerekliliğinden bahsedilmiş ve heyetlere verilecek şu görevler üzerinde durulmuştur:

"1. Heyetlerin birbirleriyle devamlı irtibat halinde olması,

2. Her heyetin bulunduğu bölgede matbaalardan istifade ederek, halkın anlayacağı şekilde birer gazete çıkarılması ve köylere gönderilmesi,

*3. Bu heyetlerin çalışmalarına mutasarrıfların yardımcı olması ve gazetelerden elde edilecek gelir ile heyetler tarafından köy okullarına kitaplar dağıtılması."*²³⁶

Görüldüğü üzere İrşat Encümeni ve İrşat Heyetleri meclisin açıldığı ilk günlerde kurulduğu amacını biraz daha genişleterek, basın da ana kaynaklarından biri olarak halkı aydınlatıcı bir görev üstlenmiştir. Bu maksatla teşkil edilen İrşat Heyetleri, o günkü şartlarda önemli bir ihtiyacı karşılamıştır.

²³⁶ ATASE Arşivi, İSH-12, Kutu: 770, Gömlek: 123.

5. SONUÇ

Millî Mücadele; toplumumuzda, akıllarda en başta askeri bir mücadeleyi ve dolayısıyla İstiklal Harbi'ni çağrışırsa da aslında bir taraftan askeri bir harekâtın başarıya ulaşması sürecini tarif ederken diğer taraftan siyasal ve sosyal bir dönüşüm sürecini de tarif etmektedir. Daha önce de izah ettiğimiz gibi halk uzun bir savaş sürecinden çıkmış, erkek nüfusun çoğu savaşta hayatını kaybetmiş, memleket perişan, yoksul ve bilisiz bir ahval içerisindeydi. Bu boyutuyla Millî Mücadele'nin ahalinin hayatlarına dokunan ve onları içine alan bir tarafı da söz konusu olmuştur.

Askeri başarıların temelinde, muharebe gücünü temsil eden, taktik ve teknik üstünlükleri olan bir ordunun bulunduğu aşikârdır. Ordunun silah, araç ve teçhizat donanımına sahip olması kadar bu gereçleri kullanacak insan gücüne de sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda Anadolu'nun içinde bulunduğu şartlar dâhilinde Millî Mücadele'nin doğrudan askeri bir girişim ile vücut bulmayışının ne kadar yerinde olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa'nın, Millî Mücadele sürecinde önce ordu kurulmasını teklif edenlere verdiği "Önce meclis, sonra ordu." sözü ile askerlik kadar Anadolu'nun içinde bulunduğu şartlara ve toplumun yapısına da ne kadar hâkim olduğunu görmekteyiz.

Mondros Mütarekesi hükümleri gereği birliklerin silah ve teçhizatlarının toplanması, askerlerin ise terhis edilmesinin ardından elde ne ordu ne de yeni bir ordu kuracak imkân kalmıştı. Bu yüzden Atatürk'e göre; orduyu, millet, millet adına da meclis yaratacaktı. Dolayısıyla önce halkın Millî Mücadele'ye inandırılması ve Büyük Millet Meclisi etrafında toplanmasının sağlanması gerekiyordu.

Mütarekenin beraberinde getirdiği ağır şartlar ve işgaller altında başlayan, Amasya Tamimi ile de açıkça ilan edilen Millî Mücadele'nin halk arasında fikirsel bir zemin bulmasını ve giderek yayılmasını engellemek maksadıyla İstanbul Hükûmeti ve İtilaflar büyük gayret sarf ediyorlardı. Gerek dışardan gerekse içerden çeşitli şekillerde Millî Mücadele aleyhinde yapılan propagandalar Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile

birlikte boyutunu ve şiddetini arttırmıştı. İtilaf devletleri tarafından Anadolu'da önemli kavşakların işgal edilmiş, posta ve telgraf işletmelerinin de ele geçirilmiş olmasının yanında İstanbul Hükûmeti'nin de İtilaflardan yana tavrı ile mevcut haberleşme kaynaklarını Millî Mücadele aleyhinde kullanması, Büyük Millet Meclisi'nin halka ve geniş bir sahaya ulaşmasına mâni oluyordu.

Özellikle İngilizlerin ve Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin lehine olan mevcut şartlar ile yapılan propagandalar neticesinde Millî Mücadele ve Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkartılan isyanlar, Ankara'nın halkı Millî Mücadele'nin içerisine katmasını ve yeni bir ordu kurabilmesini engelliyordu. Ayrıca isyanlar, Anadolu'da azımsanamayacak kadar kardeşkanının dökülmesine neden oluyordu.

Nitekim halka bir şekilde ulaşarak, memleketin içinde bulunduğu ahvali ve meclisin niyet ve maksadını gerçekleriyle anlatmak elzem bir hale gelmişti. Günümüzdeki biçimde haber yayma kaynakları bulunmadığından halka Millî Mücadele'yi anlatmak son derece zordu. Fakat elde ki mevcut imkânlar sonuna kadar kullanılmaya çalışılıyordu. Posta ve telgraf merkezlerinden elde bulunanlar daha çok askeri faaliyetler maksadıyla kullanılmaktaydı. Basının sansür altında olmasından dolayı ise Mustafa Kemal Paşa'nın teşviki ile yeni gazeteler çıkarılmış hatta haber ajansı dahi kurulmuştu. Fakat basın faaliyetleri de ahalinin büyük çoğunluğunun okuma yazma bilmemesinden kaynaklı olarak küçük bir azınlığa hitap edebiliyordu. Alınan tedbirlerin yeterli olmayışı ve propagandaların önüne geçememesi nedeniyle halka doğrudan ulaşmak, onları bilinçlendirmek üzere yeni yollar denenmeliydi. Büyük Millet Meclisi, halkın gerçekleri bilmediğini, yapılan propagandalara, saltanata olan saygı ve dini hassasiyetleri nedeniyle kandığını biliyordu. Bu nedenle Anadolu'ya gerçeklerin irşat ve tenvir yoluyla anlatılmasına karar verildi.

Büyük Millet Meclisi açılmadan önce Heyet-i Nasîha adıyla görevlendirilen nasihat heyetleri meclisin açılışını müteakip teşkil edilen İrşat Encümeni'ne bağlanmış ve sonrasında nasihat faaliyetleri İrşat Encümeni ve onun görevlendirdiği İrşat Heyetleri vasıtasıyla sürdürülmüştür.

Anadolu'nun içinde bulunduğu vaziyeti, Padişah ile Sadrazamın tutumunu, Büyük Millet Meclisi'nin gerçek amacını halka bizzat izah etmek, isyanları önlemek ve ahalinin Millî Mücadele'ye desteğini sağlamak maksadıyla kurulan Nasihat Heyetleri teşkil edilirken heyet üyelerinin seçimine ayrıca önem verilmiştir. Verilen bu önem

vekillerin ve komutanların haricinde, ahaliyi etkileyebilecek, Millî Mücadele'ye destek veren, halkın içinden ve halk tarafından sözü dinlenen eşraf ile ulemadan olan kişilerin heyette yer almasını sağlamış ve heyetin halk üzerindeki etkisini arttırmıştır. İstanbul Hükûmeti tarafından dağıtılan fetva ve beyannamelere karşılık Büyük Millet Meclisi tarafından da hazırlanan fetva ve beyannamelerin halka heyetteki bu şahıslar tarafından iletilmesi ahalinin bilinçlenmesinde daha fazla katkı sağlamıştır. Öyle ki Millî Mücadele'ye destek veren ve halkın güvendiği din adamları tarafından hazırlanan bu fetvalar Şeyhülislam Dürrizade'nin fetvasının etkisini önemli ölçüde azaltmıştır.

Özellikle Millî Mücadelenin söz konusu olduğu tarihi dönem içerisinde gece gündüz mesai mefhumu gözetmeksizin çalışan ve etkili olan mezkûr heyetler Büyük Millet Meclisi oturumlarında da çokça gündeme gelmiştir. Daha evvel izah ettiğimiz şekilde nasihat heyetlerinin süreç içerisinde teşkilat olarak farklı bağlantı değişiklikleri söz konusu olsa da Millî Mücadele kapsamında yürütülen propaganda faaliyetlerinin temelini teşkil ettiği görülmektedir.

Toplumsal yapının iyi analiz edilerek mücadele sürecinin bu doğrultuda yürütülmesi, atılacak adımlarda aceleci davranılmaması, yöntemlerin yerinde ve zamanında doğru tespit edilmesi mutlak bir gerçek ki dört yıllık bir mücadelenin başarı ile nihayete ermesini sağlamıştır. Yerinde ve zamanında tespit edilmiş doğru bir yöntem olarak karşımıza çıkan Nasihat Heyetlerinin faaliyetleri neticesinde ahali saltanat makamının ahvalini ve Büyük Millet Meclisi'nin esas amacını idrake başlamış, halk isyancılara olan desteğini geri çekmiş, silahlı asiler ise ya kaçmış ya da Kuvayı Milliye saflarına katılmıştır. Başta, yapılan propagandalar nedeniyle Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekileri asi olarak gören, Millî Mücadele'ye karşı ayaklanmalara destek veren ahali, irşat ve tenvir ile doğru yolu bulduktan sonra tamamen Millî Meclis etrafında toplanmıştır. Halkın bilinçlenmesi ve Anadolu'da isyanların peşi sıra bastırılması ile birlikte Millî Mücadele'nin gücünün artması sağlanmıştır.

Halkın bilinçlendiğinin, Millî Mücadele'yi benimsediğinin ve Büyük Millet Meclisi etrafında toplandığının en net göstergelerinden birisi, Nasihat Heyetleri sayesinde Trakya'dan Anadolu'nun doğusuna kadar birçok bölgeden ahalinin askere gelmeye başlamasıdır. Bir diğer önemli gösterge ise Tekâlif-i Milliye emirlerine ahalinin fazlasıyla ve gönülden destek vermiş olmasıdır. Böylece halkın desteğinin kazanılması ile birlikte artık ordunun istenilen şekilde teşkili mümkündü. Her ne kadar emperyalist

güç olan İtilafların güdümündeki Yunan ordusunun teknolojik ve nicelik olarak gerisinde olsa da milletin istiklale olan inancı ve azmi sayesinde nitelikçe üstün bir ordu teşkil edilebilmişti.

Meclisin isyanlarla mücadele etmek zorunda kaldığı süre içerisinde ise Yunan ordusu ileri harekâtı ile en önemli şehirlerimizi teker teker ele geçirmiş hatta Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması gündeme gelmişti. Ancak bu vakit dahi meclisin ve ordunun hemfikir olduğu düşünce, canını ve malını vatan uğruna verecek yorgun ve bitkin bir halkın maneviyatından güç almaktı. Artık her şeyin bilincinde olan halk ise ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için canı pahasına çalışıyordu.

Nitekim Millî Mücadele'de, siyasal ve sosyal süreçte elde edilen başarılar sayesinde askeri harekât sürecinde de başarılı olunabilecekti. Nasihat Heyetleri vasıtasıyla ahalinin kazanılmış olması, düzenli bir ordunun teşkilini mümkün kıldığı gibi, harp ve harekât prensipleri açısından da katkı sağlamaktaydı. Ayaklanmaların önlenmesi ve bertaraf edilmesi ile “emniyet” tesis edildiği gibi isyanlara karşı görevlendirilen birliklerden “kuvvet tasarrufu” sağlanarak dış cephe güçlendirilebilmiş ve “Sıklet Merkezi” tesis edilebilmiştir.

Ayrıca Nasihat Heyetleri sayesinde halkın meclisin ve ordunun yanında yer alması ile “kamuoyu desteği”nin kazanılmasının yanı sıra “millî güç unsurlarının koordineli kullanılması” sağlanarak “uluslararası hukuka göre haklılık” ve “uluslararası politik destek” prensiplerinde de kazanımlar sağlanmıştır.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde; Millî Mücadele karşıtı İtilaf devletleri ile İstanbul Hükûmeti'nin ve azınlıkların yoğun propagandalarına kanan saf, bilisiz, tüm olup bitenlerden bihaber ve ne yapacağını bilmeyen Anadolu insanını kazanmadan, ona gerçekleri gösterip bilinçlendirmeden mücadelenin kazanılamayacağını çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi, kurduğu Nasihat Heyetleri sayesinde esas hedefleri önündeki en büyük engeli geçmeyi başarmıştır. Toplumun eğitimsiz, bilinçsiz ve aleyhte bir propagandanın güdümünde olduğu yerde Nasihat Heyetlerinin faaliyetlerinin samimiyeti ve gerçekçiliği ile heyet üyelerinin azim ve fedakârlıklarının ne denli önemli, faydalı ve başarının anahtarı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Millî Mücadelemizin askeri süreci olan İstiklal Harbimizin başarıya ulaşmasının arkasında Nasihat Heyetlerinin azımsanmayacak katkıları bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-2, Kutu: 37, Gömlek: 86.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-1, Kutu: 15, Gömlek: 84.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-3, Kutu: 91, Gömlek: 47.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-5, Kutu: 189, Gömlek: 19.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-5, Kutu: 189, Gömlek: 34.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-5, Kutu: 201, Gömlek: 120.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-5, Kutu: 201, Gömlek: 169.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-5, Kutu: 187, Gömlek: 74.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-9, Kutu: 566, Gömlek: 61.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-10, Kutu: 570, Gömlek: 74.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-10, Kutu: 614, Gömlek: 33.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-11, Kutu: 665, Gömlek: 45.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-12, Kutu: 770, Gömlek: 123.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-12, Kutu: 774, Gömlek: 143.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-7, Kutu: 317, Gömlek: 140.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-7, Kutu: 368, Gömlek: 76.
- Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-7, Kutu: 375, Gömlek: 132.

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-17, Kutu: 1321, Gömlek: 154.

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, İSH-8, Kutu: 453, Gömlek: 33.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/4567-342521.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/4568-342568.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/4570-342681.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/4570-342693.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, BEO/4571-342794.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH.EUM.AYŞ.8-105.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH.KMS./51–3.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DH.ŞFR./98–200.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, MV.216-39.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, 30-18-1-1/1-7-5.

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.2 (24 Nisan 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.26 (3 Temmuz 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.45 (9 Ağustos 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi, D.1, C.2, B.135 (27 Aralık 1921).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.2 (24 Nisan 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.3 (25 Nisan 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.5 (27 Nisan 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.11 (4 Mayıs 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.14 (11 Mayıs 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.15 (13 Mayıs 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.16 (15 Mayıs 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.17 (17 Mayıs 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.1, B.18 (19 Mayıs 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.2, B.25 (7 Haziran 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.2, B.31 (10 Temmuz 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.2, B.32 (12 Temmuz 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.4, B.61 (8 Eylül 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.2, B.49 (21 Eylül 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.4, B.72 (25 Eylül 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.4, B.74 (28 Eylül 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.6, B.107 (2 Aralık 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.7, B.121 (25 Aralık 1920).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D.1, C.18, B.7 (13 Mart 1922).

Kitaplar

Adıvar, Halide Edip. *Türkün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1971.

Akşin, Sinan. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt I Mutlakıyete Dönüş (1918-1919)*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.

Altay, Fahrettin. *On Yıl Savaş 1912-1922 Ve Sonrası*. İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.

Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975.

_____. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. İzmir: Ercan Kitabevi, 2002.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam 2. Cilt*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.

- Bayar, Celal. *Ben de Yazdım*. İstanbul: Sabah Kitapları, 1997.
- Baykara, Tuncer. *Millî Mücadele (1918-1923)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Çağlar, Günay. *Hüsrev Bey Heyet-i Nasîhası (Nisan-Haziran 1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.
- Çelebi, Mevlüt. *Heyet-i Nasîha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*. İzmir: Akademi Kitabevi, 1992.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Öncesiyle ve Sonrasıyla 100 Soruda Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması*. Ankara: 2001.
- _____. *Türk Devrimi ve Kurtuluş Savaşı*. Ankara: 1976.
- _____. *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. Ankara: 1989.
- _____. *Türk İstiklal Harbi-I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Ankara: 1999.
- _____. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920 - 29 Ekim 1923)*. Ankara: 1984.
- Gökbilgin, M.Tayyib. *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına*. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Görgülü, İsmet. *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1999.
- _____. *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Güner, Zekai, Kabataş, Orhan. *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990.
- Güneş, İhsan. *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- Jaeschke, Gotthard. *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971.
- _____. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- İnönü, İsmet. *İsmet İnönü Hatıralar I. Kitap*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Kemal, Gazi Mustafa. *Nutuk-Söylev I. Cilt 1919-1920*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- _____. *Nutuk-Söylev II. Cilt 1920-1927*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Koçer, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele Ve TBMM I. Dönem 1919-1923 III. Cilt*. Ankara: TBMM Basımevi, 1995.

Kutay, Cemal. *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972.

_____. *Yazılmamış Tarihimiz*. İstanbul: Aksoy Yayıncılık, 1999.

Nadi, Yunus. *Ankara'nın İlk Günleri*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Özkan, Hülya. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919-16 Ekim 1920)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.

Pehlivanoglu, A.Öner. *Barış Yolunda Mudanya Mütarekesi*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2002.

Sonyel, Salâhi R. *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2013.

_____. *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

_____. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.

Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Cilt I*. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.

_____. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Cilt II*. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.

_____. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar C.III*. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.

Uluğ, Naşit Hakkı. *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973.

Gazeteler

Alemdar Gazetesi. 112-1422. 12 Nisan 1919.

_____. 121-1431. 21 Nisan 1919.

Hadisat Gazetesi. 119. 29 Nisan 1919.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi. 1. 10 Ocak 1920.

_____. 20. 10 Nisan 1920.

Köylü Gazetesi. 19 Nisan 1919.

Sabah Gazetesi. 10565. 14 Nisan 1919.

Takvim-i Vekayi Gazetesi. 3525. 17 Nisan 1919.

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi. 12701. 17 Nisan 1919.

Ulus Gazetesi. 4794. 28 Kasım 1934.

Yeni Gazete. 132-1696. 12 Nisan 1919.

_____. 138-1702. 18 Nisan 1919.

_____. 141-1706. 21 Nisan 1919.

_____. 168-1732. 19 Mayıs 1919.

_____. 143-1719. 29 Nisan 1919.

_____. 47-1711. 27 Nisan 1919.

Dergi ve Makaleler

Arslan, Betül. “Millî Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma Ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşad Encümeni”. *Atatürk Dergisi*. C.4. S.2 (2004): 125-148.

Coşkun, Alev. “Mustafa Kemal’in İstanbul’daki Faaliyetleri”. *Mütareke Dönemi ve İstanbul’dan Samsun’a Uzanan Yolda Mustafa Kemal*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2011. 19-36.

Genelkurmay Başkanlığı. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*.

_____. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*.

Kobal, Yunus. “Millî Mücadelede İç Ayaklanmalar”. *Sakarya Zaferi ve Haymana III*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2015. 25-47.

Okur, Mehmet. “Osmanlı Devleti’nin Almanya İle İttifakını ve Birinci Dünya Savaşı’na Girişini Gerektiren Sebepler”. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.16 (Ağustos 2010): 89-106.

Sakal, Fahri. “Millî Mücadele’de Ve Cumhuriyetin İlk Döneminde Propaganda Ve Tanıtım Çalışmaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C.19. S.55 (2003): 83-103.

Sarıkoyuncu, Ali. “Millî Mücadelede Din Adamları”. *Diyanet Dergisi*. S.28 (1993): 7-29.

Sebilürreşad Dergisi. 467. 3 Şubat 1921.

Ansiklopedi Maddeleri

Çelebi, Celalettin. “Abdülhalim Çelebi (1874-1925) Konya Mevlana Dergâhı’nın son postnişini”. *İslam Ansiklopedisi*. c.1. İstanbul: TDV, 1988, 212.

Düzdağ, M.Ertuğrul, Akay, M.Orhan. “Mehmed Âkif Ersoy”. *İslam Ansiklopedisi*. c.28. İstanbul: TDV, 2003, 432-439.

Özkaya, Yücel. “Hâkimiyet-i Milliye”. *İslam Ansiklopedisi*. c.15. İstanbul: MEB, 1997, 201-202.

Uçman, Abdullah. “TANRIÖVER, Hamdullah Suphi”. *İslam Ansiklopedisi*. c.39. İstanbul: TDV, 2010, 574-575.

Usta, Veysel. “Ali Şükrü Bey”. *İslam Ansiklopedisi*. c.Ek-1, İstanbul: TDV, 2016, 81-84.

Yuvalı, Abdülkadir. “Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye”. *İslam Ansiklopedisi*. c.8. İstanbul: TDV, 1993, 506-507.

Tezler

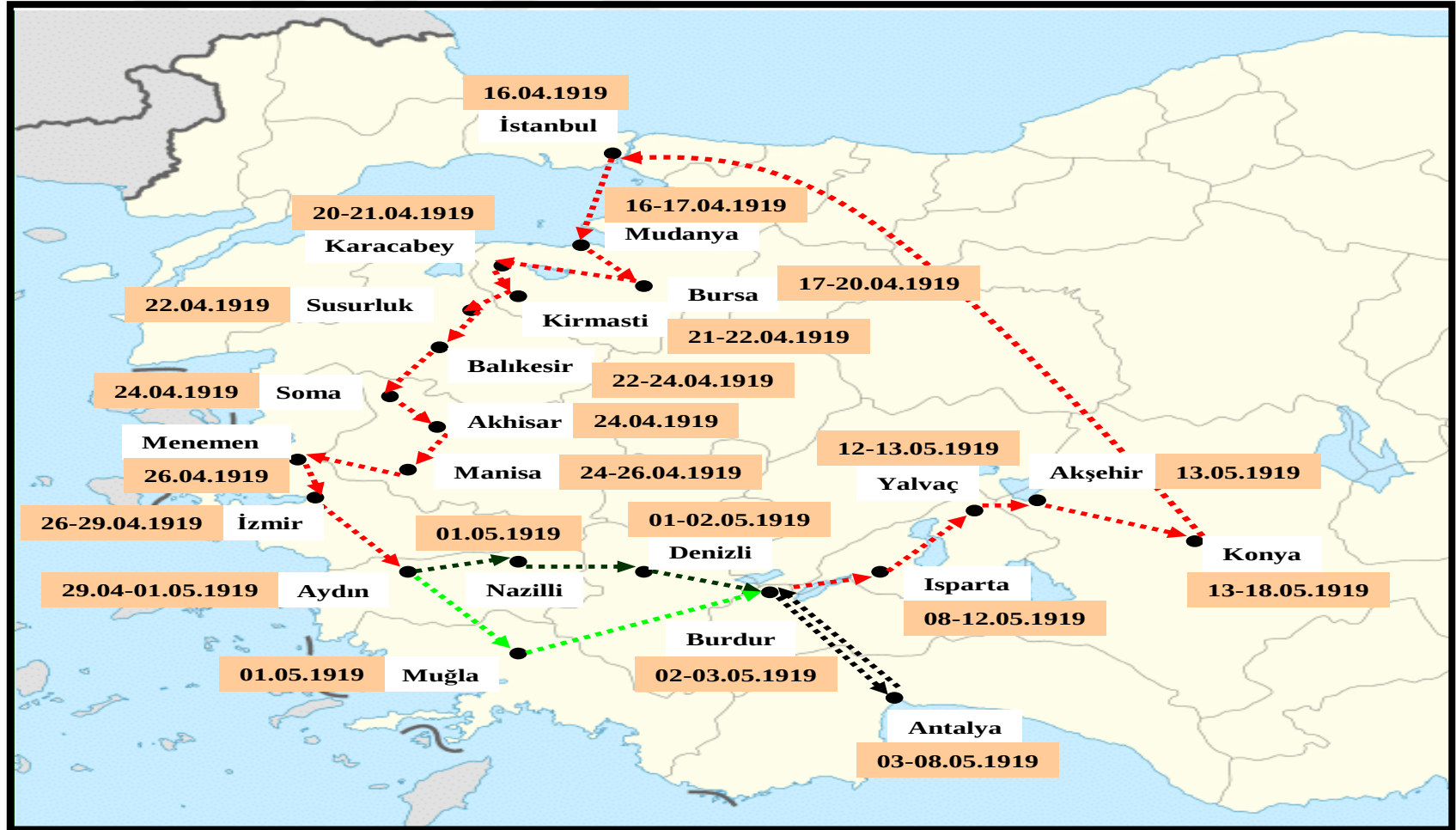
Aslan, Turan. Mehmet Akif ve Millî Mücadele’de Birlik ve Beraberliği Sağlamaya Dönük Faaliyetleri. (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

Sakal, Fahri. Ağaoğlu Ahmed Bey. (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995).

Ek 1. İtilaf Devletlerinin İşgalleri

İngiliz İşgalleri			
Musul	3 Kasım 1918	Batum	24 Aralık 1918
Çanakkale Boğazı (Fransızlar ile birlikte)	6-12 Kasım 1918	Kilis	27 Aralık 1918
İskenderun	9 Kasım 1918	Ankara İstasyonu	Aralık 1918
Antakya	7 Aralık 1918	Ayıntap	1 Ocak 1919
Cerablus	3 Ocak 1919	Maraş	22 Şubat 1919
Haydarpaşa İstasyonu	15 Ocak 1919	Birecik	27 Şubat 1919
Konya İstasyonu	22 Ocak 1919	Samsun	9 Mart 1919
Kasaba (Turgutlu) - Aydın Demiryolu (Fransızlar ile birlikte)	1 Şubat 1919	Harabnaz ve Telebyaz İstasyonları	16 Mart 1919
Urfa	24 Mart 1919	Kars	13 Nisan 1919
Merzifon	30 Mart 1919		
Fransız İşgalleri			
Doğu Trakya Demiryolları	9 Kasım 1918	Doğu (Şark) Demiryolları	15 Ocak 1919
Çanakkale Boğazı (İngilizler ile birlikte)	6-12 Kasım 1918	Kasaba-Aydın Demiryolu (İngilizler ile birlikte)	1 Şubat 1919
Dört Yol	11 Aralık 1918	Çiftehan, Akköprü	3 Şubat 1919
Mersin	17 Aralık 1918	Afyon İstasyonu	16 Nisan 1919
Toros Tünelleri, Adana ili ve Pozantı	27 Aralık 1918		
İtalyan İşgalleri			
Antalya	28 Mart 1919	Akşehir (kısmen)	14 Mayıs 1919
Konya İstasyonu	26 Nisan 1919	Afyon	21 Mayıs 1919
Kuşadası	4 Mayıs 1919	Malkara	27 Mayıs 1919
Fethiye, Bodrum, Marmaris	11 Mayıs 1919	Burdur	28 Haziran 1919
Yunun İşgalleri			
Uzunköprü-Hadımköy Demiryolu	9 Ocak 1919	İzmir	15 Mayıs 1919

Ek 2. Anadolu Nasihat Heyeti Gezi Güzergâhı

هيئت مخصوصه نك بياننامه سی

هیئت امضاء در فریق علی رضا پاشا طرفین بروسه ده قرائت ایدیلن بیاننامه

هیدرو تداویک مال اتخاذ اولتسی اراده ومنحصراً بو
وظایفه اشتغال ایتک اوزره بر انجمن عالی تشکیلی
وصنوف مأموریتک فعالیت قطعیه سی و بولرون باشقه
صلاحیت واسمه سی حائز هیأت اصلاحیه ک اعزامی دخی
فرمان بیورمشلور .

قطر كرك عمران مملكت و كرك توفيه احوال ملت
مهربيدن اول تا مين و تقرير آسايشه متوقف اوليدندن
ويومس مهم ايشه آنجق اها لينك اجراآت حكومته مظاهرينه
تا مين اولنه بيله جكدن بويابده كو ستره جككز دور انديشانه
حركت صرف مقتضاي منفعتكز اولديقي شهره سز تقدير
ايدركز .

تاریخ عثمانیدہ کوریلین بو کی وقایع عظیمہ نکاتناج
ایلدیکی مشلات ہپ افراد ملتک صبر وسکونتی و مقام
براحترام سلطنتہ فرط صداقتی و تداییر حکومتہ اطاعتی ابلہ
اقتحام ایدلمش اولسنہ نظراً اتخاذ ایدہ جککز خط حرکت
و طریقی سلامت نک روشناسدر .

بناءً عليه نام‌نمای جناب جهانبانی به اوله‌رق حکمره
وطنداشلر کزک حقوقه رعایت و قانونه اطاعت
جمله کزیه توصیه اولنور (خداوندگار)

هیئت مخصوصه روسده ضیافت

داخله نظارتیه مورد تلغرافنامه

بوکون دائره بلديه ده شهزاده دولتو محاسبو
عبدالرحيم افندي حضرتلرينك شرفلرينه بر ضيافت كشيده
اولونمشدر . ارکان ولايت ، رؤسای عسكريه ، رؤسای
روحانيه ، مجلس اداره وبلديه اعضاي ، انجمن ولايت
ارکانی ومعتبران مملكت ضيافتده حاضر ايلير .
مشاراليه حضرتلري طعامي متغاب ساعت ايكينده عموم
بروسه ليرلك آفیشلري آرزوسنده كمال سرورايه بروسه دن
(فرجه بك) فضايله متوجهاً حركت بيورديلر . كادر
كاملينده بر چوق اعالی ، قابيلر ايله برلكنده مشارالیه
بر ايكيشر ساعت مسافنده استقباله ساسر لاندوده اوله قاري
جوانده كمره قورلدن آله ييم غمزدن مسلمان اولكده در ،
روسه دالي

اسماء علیہ

مجلسه ملازمین در روز اول یعنی اول ذی القعدة
در سال ۱۲۸۵ هجری قمری در محل اجتماع
مجلسه ملازمین در روز اول یعنی اول ذی القعدة
در سال ۱۲۸۵ هجری قمری در محل اجتماع

مصاب حربیات گرفتار مسلمانان اولمقد بر محل
قاندنی کی ملکستکز کرده و مصاصان نه درجه متاثر
اوشه کوریلور . ولی نعمت بیتمیز شوکتیاف افندمن
حضر تلوی بلادهاهاریک وضعیت حاضر سنی رأی المین
مشاهده ایماک و احتیاجات عمومی به بالتدقی نتیجه معلوماتی
طاکرای مایونلریله عرض ایماک و طیفه سیله و سرمدک چشم
افتخار من شهر ادمه بالباشان دولتو نجایانو عبدالرحیم افندی
حضر تلویات ریاست نجایانهایلیله مباحی بولنان هیتمیز
بوکون بومقصدله ملکستکز کرده بولنوروز .

بلا فریق صنوف تبعہ سلطنت سنیہ لریک اب مشفق
اولان و اراد ملتک رفاه و سعادت وآلام و فلا کتدن
بالذات کشدیلری قدر علاقه دار بولنان ذات شاهانه لری
سزی و محوم همشهریلری کیزی سلام سعادت انجام شاهانه
لریله قلطیف و تبریر بیورمشلردر .

حرب زائل آنساننده ماده و معنأ اوغرا دیغیز ضرر
و خسار بیک زیاده موجب تأرشاهانه لیدر. شوکتآب افندمن
ترتولی حرب سته لریده سکنه مملکت آره سنده ظهور آیمش
او یقوسنر احواله جرأت ایدن و اعصار دیدنه بر اخوت وطنیه نک
احلالنه سبیت ورنلرک بوگون پیدری تقنییات قانونیه به تودیع
و اوتقمده بولان ارباب فساددن عبارت اولدیغنه و افراد
معصومه ملتک بو شایه ایله روحاً غلامدار اولدیغنه

عموم نعمة شاهانديك بعدما نجات تاريخه عنايه
چسبان بر صورته دارانه ايدم جكري وقار و سكنت تسيل
جرا آت حكومته حقيقي و سديمي مظاهرتليه شو حسن
قلم ملكانديني تاسد اعتمده انتظار مور مقدمه درل

مصابب حربیه است آثار اشراف بخاری از آن زمانه
تألیف اولیای و سایر مؤلفان در عهد غوثی که در

“Cümlemizin malûmu olduğu üzere, on senedir saltanat-ı muazzama-i Osmaniyeimizin duçar olduğu inkılâbat-ı idarenin ahkâm-ı şer’i ye ve kavanin-i esasiye muvafık olmayan silsile-i seyyiâtı ve bilhassa Harbi Umumi’ye iştirak ile gösterilen basiretsizliğin netice-i zaruriyesi olarak bugün memleket elim bir vaziyette bulunmaktadır.

Mesaib-i harbiyyenin giriftâr-ı sıdematı olmadık bir mahal kalmadığı gibi, memleketimizin de bu mesaib-den ne derece müteessir olduğu görülyor. Velinimet-i bî-minnetimiz şevket meâb efendimiz hazretleri bilad-ı şahanelerinin vaziyet-i hâzirasını re’y-el-ayn müşahede etmek ve ihtiyacat-ı umumiyeyi bil-tedkik netice-i malûmatını hâk pây-ı hümayunlarına arz eylemek vazifesiyle ve merdümek-i çeşm-i iftiharımız, şehzade-i âlî-şan devletlü, necabetlü Abdürrahim Efendi hazretlerinin riyaset-i necabetpenahileri ile mübâhi bulunan heyetimiz bugün bu maksatla memleketinizde bulunuyoruz.

Bilâ-tefrik sunuf-u tebaa-yı saltanat-ı seniyelerinin eb-i müşfiki olan ve efrad-ı milletin refah ve saadet ve âlâm ve felâketinden bizzat kendileri alâkadar bulunan zât-ı şahaneleri, sizi ve umum hemşehrilerimizi selâm, saadeti encam-ı şahaneleriyle taltif ve tesrîr buyurmuşlardır.

Harb-i zail esnasında maddeten ve manen uğradığımız zarar ve hasar pek ziyade mûcib-i teessür-ü şahaneleridir. Şevketmeâb efendimiz hazretleri, harp senelerinde sekene-i memleket arasında zuhur etmiş uygunsuz ahvale cüret eden ve asâr-ı dide bir uhuvvet-i vataniyenin ihlâline sebebiyet verenlerin bugün peyderpey tâkibat-ı kanuniyeye tevdi olunmakta bulunan erbab-ı fesattan ibaret olduğuna ve efrad-ı masume-i milletin bu şaibe ile ruhen alâkadar olmadığına kanidirler.

Umum tebaa-yı şahanelerinin ba’de-mâ necabet-i tarihiye-i Osmaniye çeşban surette irâe edecekleri vakar ve sekinet ve teshil-i icraat hükûmete hakiki ve samimi müzaheretleriyle şu hüsn-ü zânn-ı mülûkânelerini teyid etmesine intizar buyurmaktadırlar.

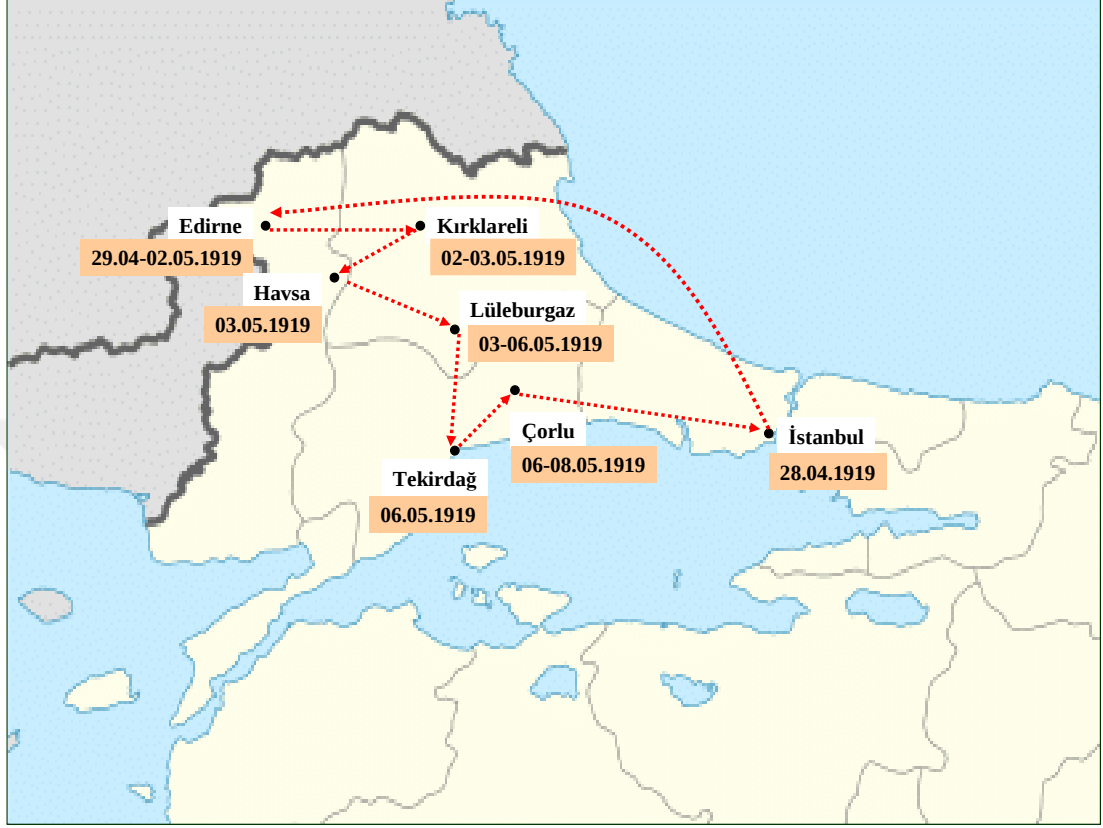
Mesaib-i harbiyenin âsâr-ı tahribkârını izale zamana mütevakkıf olmakla beraber, bu babda refah-ı umumiyenize hadim olacak her türlü tedabirin hemen ittihaz olunmasına irade ve münhasıran bu vazife ile iştigal etmek üzere bir encümen-i âli teşkili ve sunuf-u memurunin faaliyet-i katiyesini ve bunlardan başka selâhiyet-i vâsiayı haiz heyet-i ıslahiyyenin izamını dahi ferman buyurmuşlardır.

Fakat gerek umran-ı memlekette ve gerek terfih-i ahval-i millet her şeyden evvel, temin ve takrîr-i asayişe mütevakkıf olduğundan ve bu emr-i mühim ise ancak ahalinin icraat-ı hükûmete müzâheretiyle temin olunabileceğinden, bu babda göstereceğiniz dür-endişane hareket sarf-ı muktezâ-yi menfaatiniz olduğunu şüphesiz takdir edersiniz.

Tarih-i Osmanî’de görülen bu gibi vaka-yi azimenin intaç eylediği müşkülât hep efrad-ı milletin sabr-ı sükûneti ve makam-ı pürihtiram saltanata fart-ı sadakati ve tedabir-i hükûmete itaati ile ikdiham edilmiş olmasına nazaran ittihaz edeceğiniz hat-ı hareket ve tank-i selâmet pek rû-enâdır.

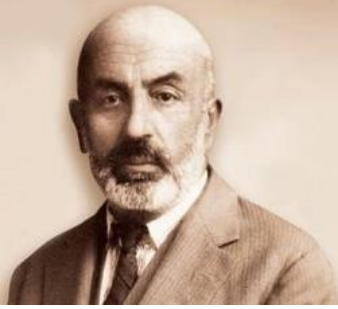
Binaenaleyh, nâm-ı nâme-i cenab-ı cihan-bâniye olarak hakkınıza kanaat, vatandaşlarınızın hukukuna riayet ve kanuna itaat cümledenize tavsiye olunur”

Ek 4. Rumeli Nasihat Heyeti Gezi Güzergâhı

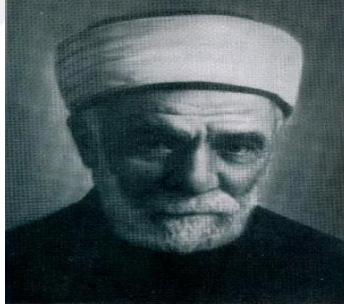

Ek 5. Fotoğraflar

İrşat Heyetlerinde Görev Alan Bazı Şahsiyetler

Mehmet Akif Ersoy

**Ankara Müftüsü
Rıfat Efendi**

Hüsrev Gerede

Şeyh Servet Efendi

Yunus Nadi

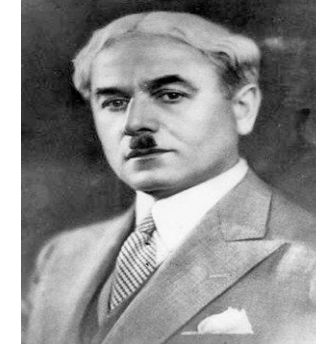
Refet Bele

**Abdülhalim Çelebi
Efendi**

Sivash Ali Efendi

Hamdullah Suphi

Fakirlere dağıtılmak üzere Şehzade Abdürrahim Efendi'ye gönderilen para hakkında.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ➡

عضو سائنس جاب علم طبیعیہ

نور
۲

موسسه چاکر پنهان لید

[illegible]

احسانہ
برخیزو
عز

OSMANLI ARŞIVI
BEO
1570134269312

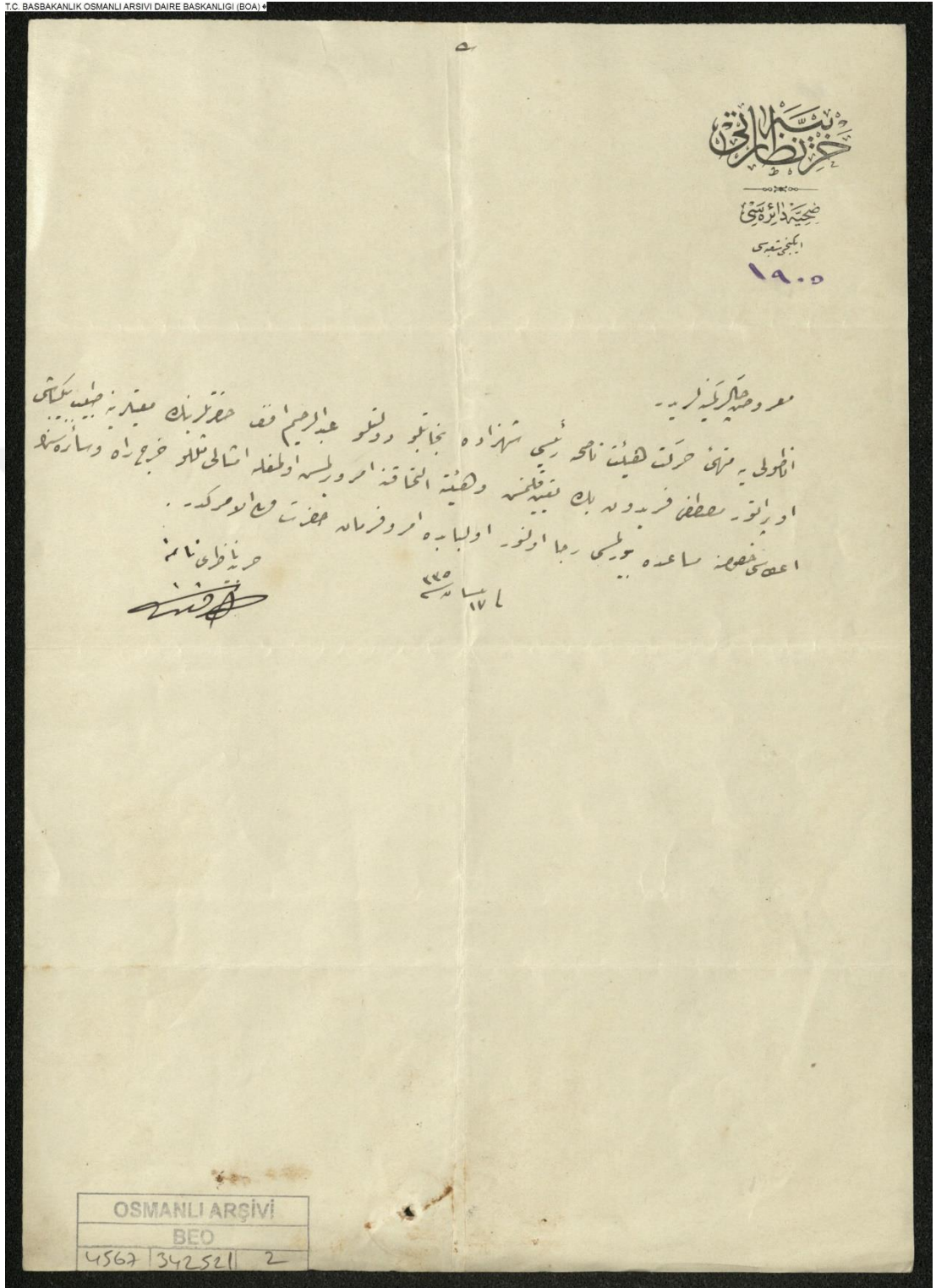
Van, Bitlis, Diyarbekir ve Musul vilayetlerinde İngiliz siyasi mümessillerinin Kürtler üzerindeki tahrikleri hakkında.

MV.00216

Anadolu Heyet-i Nasîhası'na Doktor Feridun Bey'in görevlendirildiği hakkında.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

BEO.004567.342521.002

Antalya, Isparta ve Burdur'a gönderilen Nasihat Heyetleri hakkında.

درویشی
لشکرده حکیم فریدالدین عارفی به منتهای دودلگی
انقاله اسرار طریقه و حواله بینه لوتی و دیگر کتب
از تالیفات و کتب محاطه و دوحه و دایره ای منطوقه کندی
الذکر منقذاتی برای معلومان عرفیه و معتزلیه
کتابی در شرح
درویشی کتب معتزله
لشکرده

A	7/3446
D	5(1)
F	235-

صورت
الذکر در اسرار و در لایقیه به در لایقیه و در
ایده منقذاتی المصنفات و در لایقیه و در
لشکرده و در لایقیه و در لایقیه و در
به حواله زکریه و لایقیه و در لایقیه و در
غیر منقذاتی و در لایقیه و در لایقیه و در
لشکرده و در لایقیه و در لایقیه و در
نظام منقذاتی و در لایقیه و در لایقیه و در
لشکرده و در لایقیه و در لایقیه و در
منقذاتی و در لایقیه و در لایقیه و در
لشکرده و در لایقیه و در لایقیه و در
منقذاتی و در لایقیه و در لایقیه و در

تألیفات المنقذات و انقاله ده برین جهت خود در
ایده منقذاتی و در لایقیه و در لایقیه و در
منقذاتی و در لایقیه و در لایقیه و در
برای منقذاتی و در لایقیه و در لایقیه و در
یا منقذاتی و در لایقیه و در لایقیه و در

ISH-8
K:462
B:277-1

A	
D	
F	

ONUR
ATASE
ARSIVI

4

A	501
B	
F	27-1

ج ۱۶ سباط ۷۵ تاریخ و ۱۱۱ غرضی خزانہ :

۱ - انجام داری مطابق سبط ۷۵ و بعد سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 عباس اید ارباب فضل کمالندہ بر ارشاد کھیتی تشکیل است
 و بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

۲ - بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

۳ - بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

۴ - بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

۵ - بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

۶ - بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

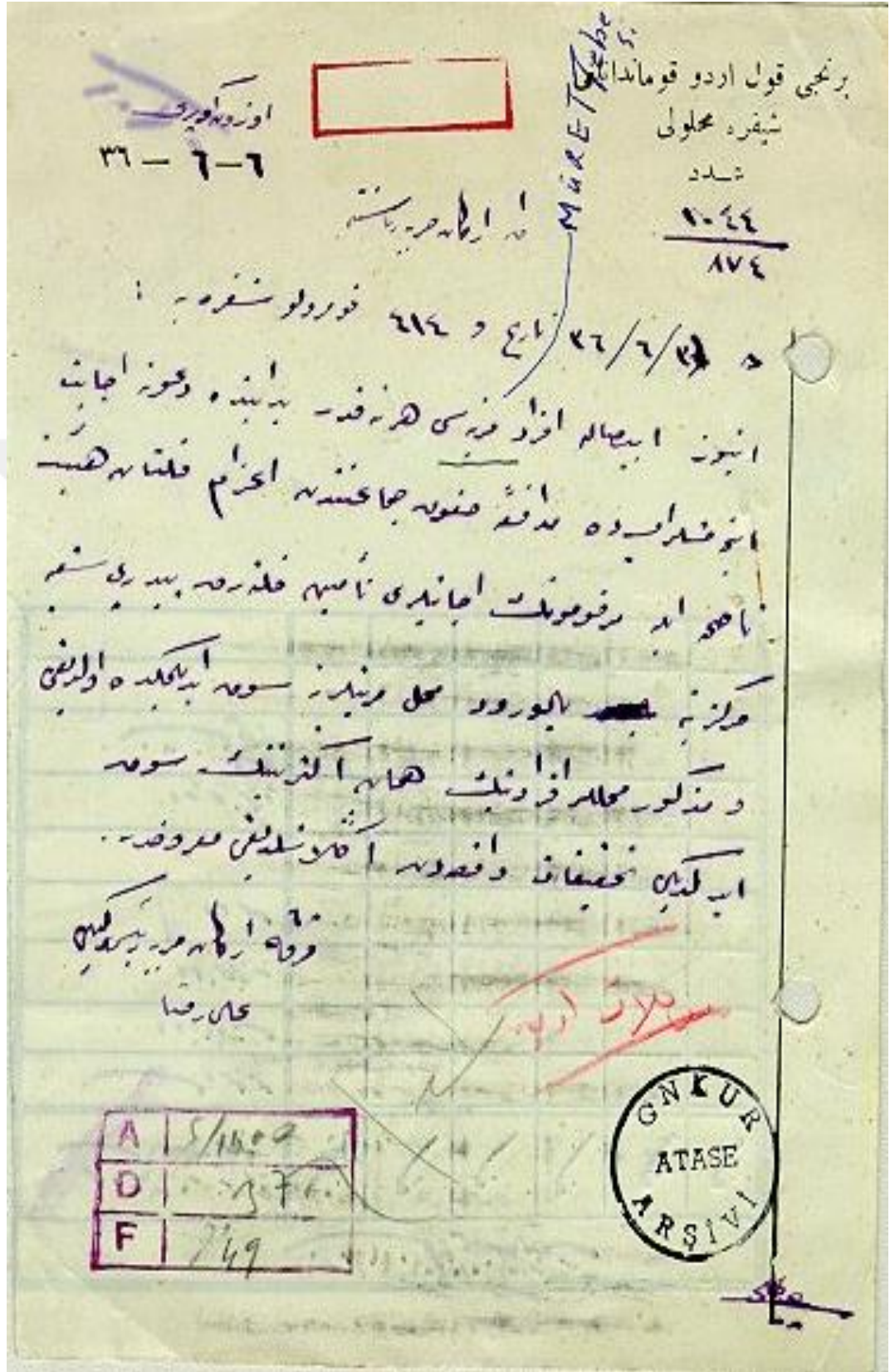
۷ - بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

۸ - بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

۹ - بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :
 بد کھیتی شد و سبط ۷۵ : سبط ۷۵ : سبط ۷۵ :

۵۰۱	۵۰۱
۵۰۱	۵۰۱
۵۰۱	۵۰۱
۵۰۱	۵۰۱

Nasihat Heyetlerinin öğütleri ile asker toplanmaya başladığı hakkında.

Firar eden askerlerin Nasihat Heyeti vasıtasıyla geri dönmeleri hakkında.

